

AZ IFJÚSÁGI PROBLÉMA ÚJRAGONDOLÁSA (Phil Cohen)

PHIL COHEN (1997) RETHINKING THE YOUTH QUESTION.
IN RETHINKING THE YOUTH QUESTION. EDUCATION, LABOUR AND
CULTURAL STUDIES. MACMILLAN, 179-250.

A nyolcvanas évek elejére két dolog világossá vált. Nem sikerült a „proletariátus” forradalmi tematikája helyett új témát találni; az ifjúsági kultúrák pedig az etnikai hovatartozás és a nemi különbségek új területeire is kiterjesztették a bricolage módszerét, és közben egyre inkább integrálódtak a korábban posztfordizmusnak vagy posztindusztriális kapitalizmusnak nevezett társadalom dinamikájába. Ezek a változások szükségszerűen hatással voltak az ifjúságkutatásra is. A marxisták, mint pl. Paul Willis¹, továbbra is alapvetően a társadalmi és kulturális reprodukció funkcionalista modellje segítségével magyarázták az ifjúsági munkaerőpiaci és iskolai életutak átrendeződését, a szubkulturális elméletek pedig a posztmodernizmus felé vették az irányt Dick Hebdige és mások munkássága folytán.² Az ESRC által finanszírozott ifjúsági kutatási program esetében pedig az elmélettel és a kritikai etnográfiaiával való rövid kacérkodás ért véget.³ Egyértelmű visszatérést tapasztalhatunk az empirikus kutatások felé, amelyek az iskolarendszertől kilépők útjait követték, aspirációikat mérték a képzettségükhöz viszonyítva, számokban fejezték ki fogyasztási mintáikat és korrelációkat mértek a nem, a kor, az etnikai hovatartozás és az „osztály” elnagyolt kategóriával.

Ilyen körülmények között született az „Ifjúsági probléma újragondolása”. A tanulmány az Oktatási Intézetben tartott kurzus jegyzeteiből alakult ki, így természetesen tartalmazza az oktatás- és társadalompolitikákat érintő világháború utáni legnagyobb iskolák kritikai áttekintését is. A tanulmányban, különösen a generációs viszonyok és a serdülőkre vonatkozó klasszikus fejlődéseméletek áttekintése közben igyekeztem az ifjúsági probléma intellektuális és politikai fontossága mellett érvelni. Nem pusztán a klasszikus témákhoz akartam visszatérni, hanem ezek kritikai újragondolására is törekedtem. Meghatároztam négy kódot – a szakképzést, az örökséget, a tanonckodást és a karriert –, áttekintettem, hogy ez a négy kód az egyes ifjúsági problémákban hogyan jelent meg, így megpróbáltam lefektetni a kulturális személyiségformálásra vonatkozó általános elmélet alapelemeit, amelyek megfelelnek ennek a célnak: kétségtelen, hogy ez reménytelenül túlságosan sematikus feladat (hogy ambíciózusságát ne is említsem).

---

¹ Paul Willis (1990) *Common Culture (Hétköznapi kultúra)* (Milton Keynes: Open University)

² Dick Hebdige (1988) *Hiding in the Light (A fény árnyékában)* (London: Comedia)

³ J. Bynner (1988) *Young People – Employment, Culture, Identity (Fiatalok – munka, kultúra, identitás)* (London: ESRC)

A kulturális kód fogalma – a szociolingvisztikai kód fogalmával ellentétben – az identitás formálására utal a készségek és kompetenciák átadásán keresztül, amelyek a bourdieu-i „kulturális tőkében” testesülnek meg. A tanulmány legfontosabb gondolata, hogy többféle kulturális tőke létezik, és ezek nem kizárólag az uralkodó – azaz az ún. művelt – osztályok sajátjai, hanem a kétkezi munka egyes típusaihoz is kapcsolódnak, és jelentős különbségeket mutatnak lányok és fiúk között.

A tanulmány olyan kutatási programot vázol fel, amely ezeknek a kódoknak a genealógiáját hivatott feltárni, elsődlegesen a funkciójukra mint önéletrajzi grammatikákra fordítja a figyelmet, valamint a családi, oktatási és munkafolyamatokban megjelenő „habitusra”. Ezt a feladatot nem vittem végig, ami igazából egy nagyszabású összehasonlító történelmi kutatást igényelne, amit azonban a „nyugdíjas” éveimre tartogatok! Addig azonban kidolgoztam néhány ötletet, amelyeket a 8., 9. és 10. fejezetek esettanulmányaiban olvashatnak.

RÉGI FEJEK, ÚJ VÁLLAK

Gyakran halljuk, hogy a szocialistáknak megvan a rossz szokásuk, hogy úgy közelítenek a jövő felé, hogy közben a válluk felett visszatekintenek a múltra. Talán nem ez a legjobb módszer arra, hogy a jelennel foglalkozzunk, amikor sok hagyományos feltételezésünket ingatták meg a társadalmunkban végbemenő mély és átható változások. Ahelyett, hogy lépést próbálnánk tartani azzal a társadalommal, amelyet meg akarunk változtatni, túlságosan is könnyű úgy értelmezni a társadalmi változásokat, hogy azokat olyan gondolatok és tapasztalatok szűrőjén át nézzük, amelyek a mi történelmi generációnk számára voltak alapvetően fontosak.

A tény azonban az, hogy az ifjúsági problémát folyamatosan újra kell gondolni a változó körülmények fényében. Ha azonban megnézzük, hogy milyen politikai és elméleti feltevések irányítják továbbra is ifjúsági politikánk nagy részét, azt látjuk, hogy gyakran csak új formában jelentek meg a régi elgondolások.

A munkáspárti politikusok például továbbra is csak két lehetséges ifjúságpolitikai modellt ismernek el: a szűk értelemben vett választásosot, valamint az erőszakosan extra-parlamentárisat.⁴ A sokk, amit a párt 1983-as választásokon elszenvedett nagyarányú veresége okozott, egy ideig látványosan az ifjúság felé fordította a párt figyelmét. A párt – történetében először – elveszítette a fiatalok szavazatait, egyfelől azért, mert az életük első szavazására jogosultak közül olyan sokan maradtak távol a szavazástól, mint korábban soha, másfelől pedig az általános jobbratolódás következtében. A párt tehát igyekezett megfiatalítani arcukat, részben azzal, hogy különböző betöré-

---

⁴ Ld. Robin Cook „Miért van szüksége a Munkáspártnak gyermektanra”, In *The Guardian*, 1983. december 9., valamint David Smith áttekintését, „A Munkáspárt és az ifjúságpolitika” címmel, In *Youth and Policy*, 1, 2.

si kísérleteket tettek a „médiá gyerekológiába” (ez a fogalom Tracy Ullman, Billy Bragg & Co. találmánya). A közvélemény-kutatások ezután kimutatták, hogy a fiatalok szavazataikkal visszatértek a Munkáspárthoz. Így tehát levonják a következtetést, hogy a Munkáspártnak valóban jó ifjúságpolitikája van, csak meg kell találni a jobb és látványosabb kommunikációs stratégiákat. Az ezután következő tottenhami, brixtoni, handsworthi és máshol is előforduló lázadások viszont ismét megingatták a választási álmokat. Azok a fiatalok azonban, akiknek az egyetlen még megmaradt kollektív alkulehetőségük a lázadás volt, nem csak a Munkáspárt nagy félelmét igazolták. Jelezték azt is, hogy csődöt mondtak a fennálló jóléti rendszerek ifjúsági problémákra adott megoldásai, amelyek iránt a Munkáspárt továbbra is elkötelezett. Nyilvánvaló, hogy a nagyobb és jobb ifjúsági képzési programok, a folyamatos tanulás, a több szabadidő-központ, sőt még az ún. közösségi rendfenntartás sem megfelelő válaszok az ifjúsági munka új, látszólag állandó tartalékhadseregének szükségleteire és kéréseire, akik Nagy-Britannia ipari hanyatlása nyomán kerültek a felszínre. Ha a Munkáspártnak nem sikerül kialakítania egy olyan stratégiát, amely közvetlenül ehhez a másik, fiatal Angliához szól, akik szinte biztosan nem fognak szavazni sem rájuk, sem semmilyen más politikai pártra, akkor egyáltalán nem érdemlik meg a fiatalok szavazatait.⁵

Egyre többet lehet hallani, hogy ami első ránézésre politikai apátiának tűnik, az valójában egy mélyreható kulturális forradalom. A fiatalok elutasítják a szervezett politika elidegenedett formáit, helyette egy új típusú, személyes politikizálást választanak, amelyre a feminizmus, a környezetvédelem és a békemozgalmak vannak hatással. Ez talán nem vezet lázadáshoz, ahhoz, hogy a Munkáspártra szavazzanak, vagy hogy „Jog a munkához” feliratú transzparensekkel vonuljanak fel, de a posztmodernizmusba vezető változás élvonalához tartozik.

Amikor az anyagi hatalom egyre inkább a gazdaság és az állam legmagasabb csúcsain koncentrálódik, amíg a tudatformáló iparok szimbolikus hatalma rohamosan növekszik, úgy látom, hogy az új mozgalmak jelentőségét talán eltúlozzák. Egy bizonyos ponton túl a valamilyen közös tulajdonság alapján szerveződő csoportok és a kortárs networkök nem tudják fenntartani az elnyújtott kampányokat és/vagy túljárni a hatalom eszén. A fekete és homoszexuális ifjúsági politikák nem azért fontosak, mert esetleg kialakíthatják valamiféle tömeges ifjúsági mozgalom elemeit – ez egy régi szocia-

⁵ A munkásosztályban bekövetkezett strukturális és kulturális változások politikai jelentőségéről folytatott viták sajnos nem érintették az ifjúságot. Lásd például M. Jacques és F. Hobsbawm (szerk.), *The Forward March of Labour Halted (Megtorpan a Munkáspárt menetelése)* (London, 1981), G. Stedman Jones, *Languages of Class (Az osztály nyelvei)* (Cambridge, 1983), valamint Raymond Williams: *The end of an era („Egy korszak vége”)* in *New Left Review*, 181. Ezek a tanulmányok megkérdőjelezhetetlenek értelmezik a politikai szocializáció folyamatát mint egy kvázi-automatikus kulturális átadási folyamatot, vagy mint a politikai ideológia hatását. Ebben a tekintetben ezek a tanulmányok alig haladták meg az empirikus társadalomtudományok elnagyolt értelmezéseit, amelyek a politikai szocializációt egyszerűen a politikai pártok, a média vagy a szavazásra vonatkozó családi tradíciók hatásaként értelmezik. E terület áttekintéséhez lásd: T. Tapper és B. Salter, *Education and the Political Order (Az oktatás és a politikai rend)* (London, 1978).

lista álom, amelynek a megvalósítása mindig rémesen sikerült –, hanem az, hogy pusztán létüknél fogva kihívást jelentenek az ifjúsági ellátó rendszerek domináns mintáival és biopolitikai előfeltevéseivel szemben. Ezeket az előfeltevéseket – amelyeket sok politikus, tanácsadó és szakember oszt – az alábbiak szerint lehet összefoglalni:

1. Az ifjúság egységes kategória, amelyet bizonyos pszichológiai jellemzők és társadalmi szükségletek határoznak meg, amelyek az adott korcsoportra egységesen jellemzőek.
2. Az ifjúság a fejlődés különösen rugalmasan alakítható szakasza, amikor az attitűdök és az értékek ideológiákká merevednek és az élet későbbi szakaszaiban már nem változnak.
3. A gyermekkori függőségből a felnőttkor autonómiájába való átmenet természetes velejárója egy lázadó korszak, ami maga is része annak a kulturális hagyománynak, amit generációról generációra átörökítünk.
4. A modern társadalom ifjúsága számára nehézségeket rejt a felnőttkorba való sikeres átmenet, ezért szakember segítségére, tanácsára és támogatására van szükségük.

Ezeket az előfeltevéseket „biopolitikainak” neveztem, mert úgy határozzák meg az ifjúságot, mint a népesség egy speciális típusát, és mint a politikai beavatkozás egyik lehetséges célpontját. Ez a hozzáállás először az 1880-as években kristályosodott ki, ekkor történt az első nagy vita az ifjúsági problémákról. Azóta a fejlődést – vagy inkább talán a visszafejlődést – tükrözve intézményesült az ifjúságpolitikában és a gyakorlatban. Ráadásul rengeteg társadalomtudományos kutatás támasztotta alá, olyannyira, hogy mára, ha nem is szentírássá, de legalábbis kétségbe vonhatatlan közhellyé vált. Ezeket az elméleti alapokat kell megkérdőjelezni, ha újra akarjuk gondolni az ifjúsági problémát az 1990-es években és az 1990-es évek számára. Nem azért, hogy mások kárára okoskodjunk, hanem azért, mert a munkásosztálybeli és középosztálybeli serdülőkorról rajzolt régi térképek – függetlenül attól, hogy marxisták, városszociológusok vagy pszichoanalitikusok rajzolták-e őket – már nem adnak elfogadható útmutatást sem a fiatalokkal foglalkozó szakembereknek, sem pedig a fiataloknak, akikkel foglalkoznak. De ha a társadalomtudósoknak tényleg vissza kell térniük a kiindulási ponthoz, akkor talán először át kell tekintenünk azokat az elméleteket, amelyek ma rendelkezésünkre állnak.⁶

---

⁶ A tanulmány most következő részeinek legnagyobb részét az Oktatási Intézetben 1985 és 1987 között tartott kutatói szemináriumokhoz használt anyagok teszik ki. Különösen hálás vagyok a diákjaimnak sok segítő megjegyzésükért és kritikájukért.

VISSZA MATUZSÁLEMHEZ: BIOLOGIZMUS, HISTORICIZMUS ÉS MÉG NÉHÁNY ÓDIVATÚ TÖRTÉNET

Egyáltalán nem könnyű definiálni az ifjúsági problémát anélkül, hogy visszatérnénk ahhoz, hogy a fiatalok valamifajta egységes kategóriát alkotnak, amelyet a serdülőkör bizonyos kulcsfontosságú jellemzői határoznak meg. Végül is sokan gondolják úgy, hogy a pubertás az pubertás, és azok a fiatalok, akik még nem élnek házasságban, soha nem integrálódnak problémamentesen semmilyen társadalomba. Az ifjúsági probléma matuzsálemi korú, és olyan univerzális, mint maga az életciklus; csak a válaszok változnak.

A klasszikus elméletek (Stanley Hall, Karl Mannheim és Talcott Parsons) mind a közhelyeket kérdőjelezzik meg. Ha csak annyit sikerül elérniük, hogy relativizálják a kérdést, pszichológiai vagy szociológiai értelmet adnak neki, az okokat nem nehéz megtalálni. Mindegyik elmélet kiindulópontja az, hogy az ifjúkor biológiai kategória, amelynek bizonyos eredendő és változatlan (elsősorban pszichológiai) adottságai vannak, és csak ezután kezdenek el foglalkozni a kulturális és történelmi közvetítésekkel, hogy elemezzék társadalmi kifejeződésük változatos formáit. Így a serdülőkör alapvető drámája az, hogy a Természet ellenállhatatlan erői (a pubertás által szabadjárta engedett szexuális vágy), találkoznak a Kultúra elmozdíthatatlan tárgyaival (a társadalmi integráció intézményeivel). Nagyon eltérőek a felfogások az eredményt, a közvetítés pontos módját stb. illetően, de ez talán kevésbé fontos, mint az a tény, hogy ezekben az elméletekben egy generáció szocializációjának értelmezése közben naturalizálják a szexualitást.

Hall serdülőkori pszichológiájában, Mannheim tudásszociológiájában, a parsonsi funkcionalizmusban talán első ránézésre nincs sok közös, leszámítva etnocentrizmusukat, valamint azt, hogy figyelmen kívül hagyják a nemek közötti különbségeket. Mind a három elmélet azonban ugyanazon a megfélemltetésen nyugszik – Természet: Kultúra: Egyén: Társadalom. Ez a formula uralta a nyugati gondolkozást legalább a 17. század óta. Hobbes pl. úgy gondolta, hogy az egyéni emberi természet mocskos és brutális, amelyet alá kell rendelni a társadalmi szerződésnek, ha a kultúra fenn akar maradni. Rousseau természetesen homlokegyenest ellentétes értelmezést adott ezeknek a kategóriáknak, az állítva, hogy az egyének természetéhez tartozna, hogy kialakítsák az emberi együttműködés formáit, ha nem lennének korrumpálva a társadalom és annak kulturális elvárásai által.

A Rousseau és Hobbes közötti vita kulcsfontosságú volt a gyermeki korra és annak morális státuszára vonatkozó kialakuló vitában, ami olyan nagyon érdekelte a pedagógusokat valamint a 18. századi és 19. század eleji filantropikus reformereket. De egészen a század végéig, Darwinig, egészen pontosan a társadalmi darwinizmusig kellett várni, hogy a vita a serdülőkorra koncentráljon. Ez elsősorban Stanley Hall munkásságának köszönhető. *A serdülőkör pszichológiája* (1905) című munkájában kifejtette, hogy az egyén fejlődése a társadalom fejlődését tükrözi, és mindkettő a primitív vadság állapotából a

civilizált érettség állapotába tart. A serdülőkor azért a stressz, a feszültség és a lázadás korszaka, mert a fiatalok két ellentétes irány felé húznak: vissza a kőkorszaki gyermeki primitív állapot felé, és előre a racionális és felvilágosult „modern ember” állapota felé.

Érdekes, hogy a serdülőkor ilyen hibrid állapotként (félíg állat, félíg ember) való ábrázolása szinte teljesen megegyezik azzal, ahogyan a liberális imperializmus diskurzusa a gyarmatok lakosságát és hazájuk munkásosztályát meghatározza. Nagy-Britanniában igazából maga az ifjúsági probléma is e terminusok segítségével alakult ki, az etnikai kisebbségek jövőjével kapcsolatosan kialakult morális pánik részeként. Stanley Hall szerint a közvetlen hivatkozási alap azonban az amerikai fehér középosztálybeli fiatalok tömeghisztérikus megtérése volt az 1880-as évek új típusú vallásos evangelizmusa során. Miért a gyerekek voltak az amerikai társadalomban a „legcivilizáltabbak”, akik viselkedése eközben „primitív vallásfelvételnek” tűnt, amit addig elsősorban az indiánok körében tapasztaltak? A válasz: a „serdülőkor”!

Ma már senki sem merné szó szerint értelmezni Hall felfogását, miszerint a felnőtté válás mindannyiunk számára azt jelenti, hogy már nem úgy viselkedünk, mintha egy vadászó-gyűjtögető törzs tagjai lennénk, hanem úgy, mint a modern világ tagjai. De az az alapvető tézise, hogy az egyedfejlődés megismétli a törzsfjlődést, továbbra is nagy hatással volt a fejlődépszichológiára és – mint később látni fogjuk – a pszichoanalízisre. A serdülőkor érzelmi felbolydulásként való értelmezését számtalan csatornán keresztül tették népszerűvé, és ma már ez az ifjúság domináns és közhelyszerű definíciója. És kétségtelül továbbra is nagy hatással van az ifjúsági szociális ellátások nagy részére jellemző civilizáló küldetésre.⁷

Úgy tűnik, Karl Mannheim teljesen másként értelmezi az ifjúsági problémát. Számára a kérdés nem a serdülőkorról, hanem a generációról szól. A generáció pedig – állítja – egy társadalmi képződmény, együttesen átélt kulturális szimbolizmus vagy helyzetek működése, nem pedig biológiailag adott vagy pedig demográfiai kategória, amelyet a születési év határoz meg. A generációk tehát társadalmi csoportok, amelyek elhiszik, hogy egy közösen átélt történelmi mozgalomhoz tartoznak vagy pedig ugyanazok a történelmi események alakítják őket. Erre példa 1968 májusának generációja, vagy az első világháború „elveszett generációja”. Mannheim leírásából nem világos,

⁷ Stanley Hall és a társadalmi darwinizmus talán egyik legjobb kritikáját Carol Dyehouse *Girls Growing Up in Late Victorian and Edwardian England (A lányok felnőtté válása a századforduló Anglijában)* (London, 1981) c. munkájában találjuk. Ld. még John Springhall áttekintését: „*The origins of adolescence*” („A serdülőkor eredetei”) In *Youth and Policy* 2, 3. Sajnos a *Youth, Empire and Society (Ifjúság, birodalom és társadalom)* (London, 1977) c. tanulmány írója nem tekinti át a Woodcraft-ideológia és a serdülőkor közötti összefüggéseket a korszak racionális szabadidő-felhasználás mozgalmaiban vagy ifjúsági irodalmában. De mint azt a *Szél lengeti a fűzfákat* c. meseregény olvasói is igazolhatják, a belső vadság (a serdülőkori szenvedély) megszelídítése és a külső vadon (a munkásosztálybeli „dzsungel”, amelyet hermelinek és menyétek laknak) civilizációjának megteremtése közötti kapcsolatot leginkább a Jöttek vadászásával és gyűjtögetésével lehet elérni, lehetőség szerint a Nagy Kivilágban. Ehhez ld. még: Norbert Elias *A civilizáció folyamata* (Budapest, 1987) I. kötet, valamint E. Dudley és M. Novak, (szerk.). *The Wild Man Within (A bennünk lakozó vadember)* (Pittsburgh, 1972).

hogy miért éppen a fiatalok lennének ennek a speciális generációs tudatnak – vagy Zeitgeistnek – a privilegizált hordozói, mint ahogy az sem, hogy hogyan viszonyul az osztály alakulásának folyamataihoz. Az azonban világos, hogy írásainak háttérében nagyrészt az a diáklázongás és ellenkultúra rejlik, amelyik az első világháború utáni Németországban jelent meg, és amely különféle romantikus utópiák nevében utasította el a „régii Németországot”. Tagadhatatlan, hogy országuk veresége és az állóháború válogatás nélküli mézárása sok német fiatal számára egy közös generációhoz való tartozás érzését is jelentette. Mannheim azonban ebből a meglehetősen kivételes helyzetből kiindulva azt állítja, hogy létezik a generációs konfliktusnak valamiféle történelmi törvényszerűsége – az eszmék és a szimbólumok ellenállhatatlan ereje, amelyen keresztül minden új generáció definiálja identitását (és különbözőségét), miközben mindig találkoznak a „régii örök” elmozdíthatatlan akadályaiival. Mannheim historicizmusa oda vezetett, hogy olyan elméletet alkotott, ami nagyon hasonlít a biologizmushoz, amit viszont olyan nagyon igyekezett elutasítani. És talán ezért nem tudja meghatározni a generáció materiális elhelyezkedését úgy mint mind a családon, mind pedig a tágabb társadalmon belüli munkamegosztásban elfoglalt helyet.⁸

Talcott Parsons és követőinek elméletében Stanley Hall darwinizmusa és Mannheim historicizmusa egy funkcionális szintézisbe rendeződnek. Nem csak a „társadalmi rendszer” működési modelljének alapja az élő organizmus, de a „társadalmi rendszer” evolúcióját is úgy értelmezi mint a funkciók progresszív differenciálódását, amely a „személyiségi rendszernek” a funkciók differenciálódásához alkalmazkodó fejlődésével párhuzamosan történik. Ami azonban új és fontos a parsonsi modellben az az, ahogyan az ifjúsági problémát a tradicionálisból a modern társadalomba való átmenetből adódó strukturális feszültségek figyelembe vételével igyekszik meghatározni.⁹

⁸ Mannheim klasszikus tanulmánya a „*The problem of generations*” az *Essays in the Sociology of Knowledge* (London, 1952) című tanulmánykötetben jelent meg. Karl Mannheim (1969) *A nemzedéki probléma*. In Ifjúságszociológia (szerkesztette: Huszár Tibor és Sükösd Mihály). Bp. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 31-68. Nagy-Britanniában Mannheim sokkal nagyobb hatással volt a tudásszociológiára, mint az ifjúságszociológiára. Említésre méltó kivétel ez alól Philip Abraham munkássága. Ld. „*Rites of passage – generational conflict in industrial society*” („Beavatási szertartások – generációs konfliktusok az ipari társadalomban”) című tanulmányát, amelyet a *Historical Sociology (Történelmi szociológia)* (London, 1982) című tanulmánykötetben ismét kiadtak. Németországban Mannheim hatását hamar elhalványította a Frankfurti Iskola hatása (ld. 32. lábjegyzet). Mannheim historicizmusának kritikáját ld. J. Hood Williams, „*The problem with the problem of generations*” („A generációk problémájának problémája”) (stencil).

⁹ Ld. Parsons: „*Age and sex in the social structure of the United States*” („Életkor és nem az Egyesült Államok társadalmi szerkezetében”) (1942), valamint „*Youth in the context of american society*” („Az ifjúság az amerikai társadalomban”) (1963), amelyek – címeik ellenére – a fiatalokról való gondolkodás általános szociológiai modelljét igyekeznek kialakítani. Parsons elméletének legrészletesebb alkalmazása S. N. Eisenstadt *From Generation to Generation (Generációról generációra)* (London, 1956) című munkájában található. Ennek a megközelítésnek az áttekintéséhez ld.: D. M. Smith, „*Structural-functional accounts of youth*” („Az ifjúság strukturális-funcionalista értelmezései”) In *Youth and Policy*, 1, 3 (1983), a problematikával foglalkozó legújabb kutatások áttekintéséhez pedig ld.: L. Rosenmayr és R. Altenbeck, „*Youth and society*” („Ifjúság és társadalom”) In *Current Sociology*, 27, 2-3 (1979).

Az állítás nagyon egyszerű. A tradicionális társadalmakban (azaz abban, amit mi prekapitalista társadalmaknak hívnánk), a család tölti be a gazdasági, biológiai és kulturális reprodukció alapvető funkcióit. Egyetlen társadalmi rendszerben egyesíti az oktatást, az anyagi termelést és az alapvető gyermekgondozást. Így a családi kapcsolatok és a szocializációs minták elégséges és hatásos modellt nyújtanak az élet későbbi részére is; alapvető folytonosság van aközött a szerep között, amit a gyerek a családban megtanul, valamint aközött, amit a tágabb társadalmi környezetben felnőtt életében kell nyújtania. A modern ipari társadalmakban azonban ez már nem így van. A család oktatási és foglalkoztatási funkciói megszűntek, és már egészen másmilyen alapon szerveződnek, mint amilyenek a szülő-gyermek kapcsolatot szabályozzák. A foglalkozási szerepek – a családi szerepektől eltérően – inkább specializáltak, mint diffúzak, inkább instrumentálisak, mint expresszívok, alapja inkább szerzett, mint veleszületett, a szerepnek való megfelelést pedig inkább „általános”, mint „helyzetre szabott” kritériumok alapján bírálják el. Másképpen fogalmazva azt is mondhatjuk, hogy alapvető diszkontinuitás figyelhető meg a családi szocializációs minták – amelyek továbbra is a hagyományos patriarchális elvek szerint szerveződnek – valamint a felnőtt szerepek között, amelyek a piac racionalitása és a személytelen hivatali struktúrák alapján szerveződnek, amelyeket a kompetitív individualizmus ideológiája köt össze. A fiatalok helyzetét pedig e két „értékrendszer” közötti konfliktus csúcspontján helyezi el. Parsons szerint ezt részben az iskoláztatás meghosszabbodása okozza, mivel az egyrészt elválasztja a fiatalokat a családtól, másrészt pedig kizárja őket a felnőttek világából, a munkából és a politikából, és közben korosztályi hierarchiát hoz létre a fiatalok között.

Parsons szerint az eredmény az, hogy kialakul a serdülőkor, a „strukturált felelőtlenség” korszaka, a gyermekkor és a felnőttkor közötti moratórium. Ez az új elem az életciklusban aztán lehetővé teszi a kortárs csoportok és az ifjúsági kultúra kialakulását, amelyek látens funkciója az, hogy közvetítsenek a tradicionális és a modern értékrendszerek között úgy, hogy mindkettő elemeit inkorporálják. A serdülőkori kortárs-csoportok tehát lehetővé teszik, hogy tagjaik egyrészt távolságot tartsanak a családi szerepektől, másrészt pedig próbálgassák jövőbeli foglalkozási szerepeiket; az ifjúsági kultúra újratermeli az érzelmi függőség és biztonság mintáit, a hely partikularizmusait, valamint azokat a diffúz szerepeket, amelyek az elsődleges vagy gyermekkori szocializációra jellemzőek, eközben pedig lehetővé teszik a fiatalok számára, hogy el-sajátítsák azokat a kompetitív és instrumentális technikákat, amelyeket a felnőttektől a munkahelyeken megkövetelnek. Így bármennyire is „bizarrnak” vagy „deviánsnak” is tűnjen, viselkedésük alapjaiban véve alkalmazkodó.

Azonnal meg kell jegyeznünk, hogy Parsons ifjúsági kultúrára vonatkozó leírásai elsősorban arról szólnak, hogy egy fehér fiú hogyan éli meg a serdülőkort a középosztálybeli Amerikában a II. világháború alatt és után. Az a kísérlet, hogy modelljét a munkásosztálybeli vagy etnikai kisebbségekhez tartozó fiatalok helyzetének megértésére is alkalmazzák, elkerülhetetlenül vezetett ahhoz, hogy ezeket az ifjúsági kultúrákat patológiakusnak tekintsék. Így például a fekete ifjúsági kultúrákat nem a fehér rasszizmusra adott válaszként értelmezték, hanem annak eredményeként, hogy ellent-

mondás tapasztalható családjuk hagyományos értékorientációi és az industrializmus, individualizmus stb. „modern” értékei között, amelyekkel a fehér társadalomban találkoztak! Hasonló forgatókönyv szerint zajlott le a belvárosi munkásosztálybeli negyedekben makacsul fennmaradó bűnöző gang-kultúrák értelmezése.

Egyértelműen felfedezhető ezen értelmezések hátterében a társadalmi darwinizmus modellje; az evolúció mint differenciálódás tétele óriási károkat okozott a kapitalizmusba való átmenet családi formáinak értelmezésében, és különösen abban, ahogyan a termelés új viszonyaiból újra egy patriarchális rendet konstruáltak. Amint majd látni fogjuk, ez elengedhetetlenül szükséges a 19. században kialakuló ifjúsági munka helyzetének és jellemzőinek megértéséhez, amelyre olyan sok minden épül aból, amit mi ma ifjúsági problémának tartunk. Azóta sem találkoztunk azonban a klasszikus elméletek által felvetett problémák tanulmányozására irányuló kitartó intellektuális kísérletekkel. A későbbi ifjúságszociológiák vagy kritika nélkül magukba szívták a klasszikus premisszákat (ez elsősorban a pszichológiai elméletekre igaz) vagy pedig kikerülték azokat, hogy egy alternatív kiindulási pontot találjanak annak reményében, hogy ez talán majd valahogy új területekre vezet.

Ennek eredménye azonban az lett, hogy megnyílt az út az „ifjúsági elméletek” új hulláma előtt, amelyek a klasszikus elméletek darwinizmusát vagy historicizmusát a végletekig hangsúlyozták. Így ma azt látjuk, hogy a szociálbiológusok az állatok viselkedésére vonatkozó etológiai elméleteket alkalmazzák az emberi testbeszéd, és különösen a tizenévesek testbeszédének érelemezésére.¹⁰ Találkozhatunk még pszichohistorikusokkal, akik a kulturális evolúció titkát a 17. századi flandriai kereskedő középosztály szobatisztaságra szoktatási szokásainak tanulmányozása során próbálják megtalálni.¹¹ És míg Parsons és Mannheim legalább megpróbálta meghatározni és lo-

¹⁰ A szociobiológia hatása elsősorban Peter Marsh futball-lelátókról, territorialitásról és a férfi munkásosztálybeli kultúra egyéb aspektusaival foglalkozó munkásságában tapasztalható. Ld. *Rules of Disorder (A zavargás szabályai)* (London, 1976) című, valamint Aggro (London, 1979) című munkáit. Ezeknek a jelenségeknek egy másik értelmezését olvashatják ennek a kötetnek a 3. fejezetében. A szociobiológia általános kritikájához ld.: Lucy Bland „It’s only human nature” („Ez csak az emberi természet”), *Schooling and Culture*, 10 (1981).

¹¹ A pszichohistoria Erik Erikson korai munkásságára épít, és az 1970-es években rengeteg tanulmányt eredményezett, amelyek a 16. századtól kezdve tanulmányozzák az európai közép- és felsőbb osztályok gyermeknevelési szokásait. Ezek közül talán a legjobb David Hunt *Parents and Children in History (Szülők és gyerekek a történelemben)* (New York, 1972) című munkája. Avatlatlanabb kezekben – ld. pl. Lloyd de Mause *History of Childhood (A gyermekkor története)* (London, 1991) című könyvét – a szobatisztaságra szoktatási szokások és a maszturbáció-ellenes technikák szenvedélyes leírásával találkozunk, valamint találgatásokkal arról, hogy ezeknek milyen hatása lehet a felnőtt személyiségre. A pszichohistoria nagyrészt továbbra is Mead és Kardiner 1940-es években kidolgozott „kultúra és személyiség”-elméleteire épül. Mindezt azonban el kell választani Ariés és a francia *Anales* iskola módszertanától, ahol a szülő-gyerek kapcsolat változó érzelmi szerkezetét mindig a társadalmi teljesség, a politikai és gazdasági valóság stb. tükrében értelmezik. A pszichohistoria áttekintéséhez ld. T. Rabb és R. Rotberg, szerk., *The Family in History (A család a történelemben)* (Cambridge, 1971) című tanulmánykötetet, különösen Kett, Kenniston, Hareven és Demos tanulmányait.

kalizálni az ifjúsági problémát a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet valamilyen – bármennyire is rosszul megfogalmazott – értelmezésén keresztül, az új iskola általában ezzel nem foglalkozik. Az emberi viselkedés történelmen átívelő mintáit keresik, amelyek a pszichológia vagy az ösztönelmélet korlátozott repertoárjaival magyarázhatóak.

A cél dicséretre méltó. A cél, hogy lerombolják a korábbi elméletek által létrehozott mítoszt, hogy volt egy „preindusztriális” aranykor, amikor a fiatalok szorosan integrálódtak a családi és közösségi életbe, ahol pozitív szerepeik voltak és egy beavatási szertartáson mentek keresztül, és ahol a generációk közötti kapcsolat alapjaiban véve harmonikus volt. Azok a minták, amelyeket a pszichohistorikusok és a szociálbiológusok olyan nagyon szeretnének végigkövetni egészen az antikvitásig, mind a serdülőkori konfliktus mintái. Ugyanakkor miközben a történelem szemétkosaraiban kutakodnak, hogy bármilyen bizonyítékot találjanak a folytonosságra, gyakran a legnevetesegebb ellen-indulatáttételt követték el. Így lesz Szt. Ágoston James Dean kisöccse (igen, mindketten serdülőkori identitásválságot éltek át); a középkori Európa fiatal agglagény lovagjaiból álló vándorló bandákat a Weimari Köztársaság Wandervogeljeihez és a Katmanduba tartó amerikai hippikhez hasonlítják (mindegyik csoport valami misztikus keresésére indult, hittek a romantikus szerelemben, és inkább énekelni szerették költészetüket); a West Ham és a Stretford összezsapó szurkolói pedig a Római Birodalom Colosseumában összezsapó rivális plebejus csoportok reinkarnációi. (Kitalálták: mindannyian fiatal, alsóbb osztályokhoz tartozó férfiak, akik velük született agressziójukat a területi rivalizáción keresztül ritualizálják). Az első bálózó megjelenése a „Társaságban” a törzsekben élő fiatal lányok beavatási szertartásaihoz hasonló, és így tovább.¹² Párhuzamokban soha nincs hiány, ha a kutató kész arra, hogy a teleszkóp rossz oldalán keresztül szemlélje az ifjúság történelmét, vagy arra, hogy a szimbolikus formákat elvonatkoztassa a társadalmi viszonyoktól és a materiális környezettől, amelyek értelmet adnak nekik. Ennek eredménye egészen egyszerűen félreértés. Nézzünk meg egy konkrét példát a fenti listáról.

Részletes történelmi kutatás¹³ kimutatta, hogy a barangoló lovagok mindig a fiatalabb fiúk voltak a családban, akiknek az apja nem tudott vagy nem volt hajlandó megfelelő örökséget biztosítani, ami a sikeres házasság záloga volt. Lovagi kódjuknak és

---

¹² Peter Marsh munkásságán (ld. 10. lábjegyzet) kívül az ellen-indulatáttétel talán legfeltűnőbb példáit két, Louis Adelson által szerkesztett korai amerikai antológiában találhatjuk: *The Universal Experience of Adolescence (Az univerzális serdülőkor)* (Chicago, 1964) valamint *Juvenile Delinquency for a 1,000 Years (A fiatalkori bűnözés ezer éve)* (Chicago, 1966).

¹³ Ld. George Duby, *Warriors and Peasants (Harcosok és parasztok)* (London, 1975). Valóban felfedezhető egy érdekes asszociációs lánc a Duby által leírt beavatási technikák, a „vadember”-kultuszok rituáléi, valamint az N. Z. Davis által a *Society and Culture in Early Modern France (Társadalom és kultúra Franciaországban az újkor kezdetén)* (London, 1962) című művében leírt ifjúsági apátságok között, ám ezt nem úgy a legerősebb nyomon követni, hogy ezeket a formákat mind a reziduális „ifjúsági szófogatlanlanság hagyománya” kategóriába gyömöszöljük.

katonai kalandjaiknak szigorúan praktikus funkciója volt – hogy elsajátítsák a harcművészeteket és a társas élet szabályait, és így nagyobb vonzerejük legyen udvarlóként, vagy pedig hogy földet vagy egyéb tulajdonokat szerezzenek ugyanezen cél elérése érdekében. A lovagok intézménye az alacsonyabb rendű nemesség számára ugyanazt a célt szolgálta, mint amit a kézművesek és parasztok számára jelentett az, amikor a fiatalokat tanoncnak vagy szolgának küldték el más háztartásokba – későbbre tolt a házasság idejét, helyet teremtett a fölösleges utódoknak, és általában enyhítette a késői középkor osztályszerkezetét újratermelő örökösödési rendszerből fakadó konfliktusokat. A lovagi kódok, a chansons de gestes stb., amelyek ennek a katonai kasztnak az „ifjúsági kultúráját” alkották, ezért tehát csak a történelmi környezetükben értelmezhetőek, az adott feudális társadalmi viszonyok között, fejlődésük egy bizonyos pontján.

Mondani sem kell, hogy azok a német diákok és középosztálybeli fiatalok, akik a 1920-as években csatlakoztak a Wandervögel-mozgalmakhoz, meglehetősen más körülmények között cselekedtek! Az a középkor azonban, amelyhez – szimbolikusan – vissza akartak térni, nagyon idealizált volt, ahol a chanson-okat – a Természet és a Romantikus Szerelem lírai evokációit – ünnepelték, a geste-eket – az erőszakot és a fosztogatást, ami a katonai kalandok valódi tartalma volt – pedig kényelmesen figyelmen kívül hagyták. Ez azonban teljesen érthető egy olyan generáció esetén, amelyet majdnem teljesen kiirtott a gépiesített hadviselés a lővészárkokban, a mészárlás, amelyért az „öregurak” – az industrialisták és a porosz arisztokraták – álszent szövetségét hibáztatták, akiknek Németország és a német gazdaság megfiatalítására tett kísérlete abba torkollott, hogy majdnem a teljes ifjúságot elpusztították. Épp azért történhetett meg, hogy a pacifista Wandervögel tagja olyan könnyen álltak a militarista Hitlerjugendben, mert a náci ideológia a modern rasszizmus és a középkori „Volksgeist” keveréke volt, amely briliánsan kiszámítva „fedte el” a legbrutálisabb tetteket is a legromantikusabb dalokkal. De ha – nagyjából fél évszázaddal később – annak a diákgenerációnak egy része, amelyik a vietnámi háború elleni békemozgalmat szervezte, visszavonul a *Gyűriük ura* vagy a szerepjátékok középkori fantáziavilágába, akkor nyilvánvalóan ismét egy egészen más helyzettel állunk szemben; hiszen itt az, ami az Egyesült Államok katonai kalandjának brutális irracionális elleni fellépésként indult, egy ifjúsági mozgalom, ami legalábbis részben a marxista kritikára támaszkodott. Végül a közügyekben való részvételtől a varázslat és a lehető legirracionálisabb erőszak által dominált magánszféra világába vonult vissza. Ez egy érzelmi és történelmi regresszió, olyan azonban, amit a hippiség kőtábláiba vésvé találunk meg (legalábbis azon, amin azt olvashatjuk, hogy „soha nem vagy elég öreg ahhoz, hogy boldog gyermekkorod legyen”), ami csak a politikai vereség pillanatára vár, hogy a törvény erejére lépjen.

Gondolom, mindhárom esetet lehet a serdülőkori vagy generációs konfliktus variációiként értelmezni.¹⁴ Minél közelebbről vesszük azonban szemügyre őket, annál fe-

¹⁴ Kb. ezt állítja Lewis Feuer a *The Conflict of Generations (A generációk konfliktusa)* (New York, 1978) című könyvében. A két világháború közötti német ifjúsági politika legjobb leírása ma is W. Laqueur *Young*

lülteesebbnek tűnnek a hasonlóságok és annál mélyebbnek a különbségek. Mindig ez történik, ha a szélesebb kontextus és a körülmények figyelembe vételével próbálunk megérteni egy konkrét ifjúsági jelenséget. A történelem ritmusa – természetesen – változik; vannak rövidebb és vannak hosszabb periódusai. De még Kondratieff sem – Keynesről nem is beszélve – álmodhatott volna meg olyan hullámot az ifjúsági történelemben, ami nyolc évszázadon keresztül tartott volna, a feudalizmuson és a kapitalizmuson is átívelve!

Amikor ilyen folytonosságokat fogalmazznak meg, mindig biztosak lehetünk két dologban: az ifjúságot kiemelték a társadalmi és kulturális reprodukció különböző formáiból és egy közös, kvázibiológiai kivonattá redukálják; és/vagy az ifjúságot a kulturális hagyományok passzív hordozójaként konstruálják meg – a szófogatatlanság hagyományának hordozójaként. A fiatalok mindkét esetben csak a legtárgyasultabb formában léphetnek be a történelemben – testük mérhető jellemzői révén (azaz a törvénytelen gyermekek aránya, a pubertás kora vagy más demográfiai mutatók révén), vagy pedig olyan hagyományos tettek révén, amelyek nem kevésbé függenek a vele született adottságoktól.¹⁵

Természetesen az a helyzet, hogy a századunkat megelőző történelmi korokról ez az egyetlen valamennyire megbízható adat a kollektív viselkedésről. A probléma nem is annyira a bizonyíték természete, hanem inkább a használata, ahogyan megkísérlik felépíteni az ifjúság történelmét. Ezek a nehézségek a „generáció” mint heurisztikus koncepció kétértelműségéből erednek. Elvileg háromféle generációt lehet elkülöníteni:

1. a testvéri generáció – a gyerekek kohorsza, akiknek a szülei is kohorszot alkotnak;
2. a kortárs csoportos generáció – azok, akik ugyanahhoz a normatív módon meghatározott korcsoportoz tartoznak ugyanazon a társadalmi helyszínen;
3. a történelmi generáció – mindazok, akik azonosulnak ugyanazzal a történelmi körülménnyel vagy folyamattal, annak megtörténtekekor vagy pedig arra visszatekintve.

Germany (A fiatal Németország) (London, 1962) című műve. A Hitlerjugend felemelkedésének legrészletesebb leírását H. J. Kock adja *Hitler Youth (Hitlerjugend)* című könyvében (London, 1975). Az 1960-as évek amerikai diák- és hippimozgalmakkal kapcsolatosan jó olvasmány C. Adelman *Generations (Generációk)* (London, 1973) című tanulmánya; ennek kritikai olvasatát adja C. Lasch *Az önimádat társadalma* (Budapest, 1996) című könyvében.

¹⁵ F. Musgrove korai kísérlete a *Youth and the Social Order (Az ifjúság és a társadalmi rend)* (London, 1964) című tanulmányában, valamint J. Gillis szofisztikáltabb munkájában, a *Youth and History (Ifjúság és társadalom)* (New York, 1974) címűben, az osztályszerkezet újratermelődésének változó formáinak meghatározása közben a demográfiai rezsim és a kulturális gyakorlat feloldatlan viszonyaival küszködnek. Néha a demográfiai változás válik az ifjúsági történelem egyetlen hajtómotorjává; máskor ezt a „rétegzett diffúzió elmélet” elvéhez (amit ma tesznek a diákok, azt fogják tenni a munkásosztálybeli fiatalok holnapután) kapcsolják. Egyik sem helyezi azonban a fiatalok történelmét megfelelően a küzdelem egy bizonyos mezőjébe, azaz a reprodukció egymásnak ellentmondó stratégiái közötti küzdelem mezőjébe. Egy alternatív modellt olvashatunk W. Secombe „*Marxism and demography*” („*Marxizmus és demográfia*”) című tanulmányában: *New Left Review* 137 (1983). Egy nem marxista megközelítéshez ld.: J. Kett, *Rites of Passage (Beavatási szertartások)* (Chicago, 1977). A legkifinomultabb leírás M. Mitterauer *A History of Youth (Az ifjúság története)* (Oxford, 1992) című munkájában található.

Különböző körülmények mellett ez a három generációs tagság többféle módon kapcsolódhat össze, de lehet, hogy egyáltalán nem kapcsolódnak össze. Amennyiben az ifjúság történetének tanulmányozása ezeknek a körülményeknek a tanulmányozása is, ebbe beletartozik a társadalomtörténet is, ami mind a demográfián, mind a kulturális antropológián túlmutat, és magába foglalja a termelés politikai és gazdasági vonatkozásait is.

Mannheim és Parsons munkássága nem tisztázza ezt a problematikát. Számomra azonban úgy tűnik, hogy a klasszikus elméletek meghaladására tett újabb kísérletek is jócskán hiányosak ezen a területen. Vagy visszatérnek a „fiatalság” egységes kategóriájához, ami a történelmi összehasonlítás alapja lehet, vagy – ami még ennél is rosszabb – egy történelmi korszakokon átívelő serdülőkor modelljét teremtik meg.

Nem elég, hogy megmaradnak a klasszikus hibák, de azok még össze is adódnak. A szociobiológia biologizálja a társadalmat; és biztos, hogy nem áll elő a fiatal test és a test társadalmi technikáinak materiális történelmével. A pszichohistória pedig vagy pszichologizálja a történelmet vagy historicizálja a tudatalattit. Semmit nem tud mondani nekünk a szubjektivitás teremtésének sajátos módjainak változó ideológiai alapjáról a különböző történelmi korszakokban és a különböző társadalmakban. Ilyen nézőpontból vizsgálva nem lehet elhelyezni az ifjúsági problémát a gazdasági, társadalmi és kulturális átalakulások figyelembe vételével. De pontosan azért, mert ezek a Hall, Mannheim és Parsons által ránk hagyományozott modellek nem felelnek meg ennek a célnak, meg kell próbálnunk egy új és jobb periodizációt kialakítani az ifjúság történelme számára, nem pedig teljes egészében feladni ezt a célt.

Akkor mi az értelme egyáltalán ezeknek a történelmi párhuzamoknak? Ha elméletekkel nem lehet alátámasztani létjogosultságukat, akkor elsősorban politikai okai vannak ezeknek a próbálkozásoknak? Vannak, akik azt állítják, hogy ha leromboljuk azt a mítoszt, hogy létezett az ifjúságnak valamiféle aranykora a szex, drog és rock & roll korának eljövetele előtt, akkor tompítható a morális pánik közvéleményre tett hatásának ereje. Ha például meggyőzően be lehet bizonyítani, hogy a 19. században, a városokban a fiatalok nem fogadtak jobban szót a szüleiknek, vagy hogy nem tisztelték jobban az idősebbeket, sőt rakoncátlanabbak és erőszakosabbak voltak, mint a mai fiatalok, akkor a thatcheri politika „vissza a viktoriánus értékekhez” szólama veszíthet vonzerejéből. Még akkor is, ha feltételezzük, hogy ezeknek a szlogeneknek az ereje elsősorban érzelmi és nem valószínű, hogy tényekkel támadni lehetne, lehetséges, hogy ilyen alapon hatásos lehet az érvelés? Ha például elfogadjuk, hogy a fiatal férfiakra mindig is jellemző volt a köztéri erőszak valamilyen formája, még nem feltétlenül lehet meggyőzni az embereket a visszaszorító intézkedések hatástalanságáról. A reakció valószínűleg éppen ellentétes lesz: hála Istennek, hogy a tiszteletreméltó adófizető polgároknak manapság már van rendőrsége, javítóintézetei és bírósága, ami megvéd minket (és eltántorítja őket), míg a szegény középkori párizsi városiakok vagy a 17. századi London lakói csak egymásra számíthattak, és magukat kellett megvédeniük!

A vita másik vonulata az, hogy történelmi bizonyítékok felsorakoztatásával megpróbálják meggyőzni az idősebb generációt, hogy a „boldog békeidők” soha nem is léteztek, és hogy a mai fiatalok alapján véve nem viselkednek rosszabbul, mint ők maguk, amikor fiatalok voltak. Ez az érvelés áll az iskolák által felvállalt oral history kutatások háttérében.¹⁶ Én személy szerint kétlem, hogy egy idős pár számára, akik egész éjjel nem tudnak aludni, mert a szomszédban tinédzserek buliznak, túlságosan nagy vigaszt jelentene, ha azt mondanák nekik – mint azt egy szociális munkás egyszer meg is próbálta –, hogy a rock & roll ugyanaz, mint a régi „zenebona” volt, és mindez a fiatalkori szófogadatlanság ősi hagyományának része! Az igazság az, hogy a történelmi tudás magában ugyanolyan kevésbé vezet toleranciához, mint amilyen kevésbé jelent az idős kor magában bölcsességet. Ha az idősek hajlamosak arra, hogy idealizálják saját fiatalságukat és a mai fiatalokat rosszindulatúan hasonlítsák ehhez, akkor az nemcsak az emlékezés és az önéletrajz szelektivitása miatt van, hanem legalább annyi köze van ehhez a munkásosztálybeli családi és közösségi életben végbement konkrét változásoknak, amelyek a fiatalokat láthatóbbakká tették, az idősek pedig többben lettek és sérülékenyebbeké váltak. Semmilyen, történelmi generációk közötti hídépítés nem képes ezt megváltoztatni.

A történelmi párhuzamok kimutatásának legfontosabb esete az, amikor a hangsúly a fiatalság és a bűnözés közötti halhatatlan párhuzamon van, ami segít feltárni a bűnbakkeresés mechanizmusait, amikor is a fiatalok jelennek meg egy egész sor, a társadalom más területein – pl. az osztályszerkezetben – eredő konfliktus megtestesítőiként. Ebben az értelmezésben az ifjúsági probléma meghatározása szerint is elhárító, eltereli a közfigyelmet és az anyagi forrásokat attól, amit meg lehet és meg kellene változtatni (politikai és gazdasági viszonyok) és olyan dolgokra irányítja a figyelmet, ami viszont alapvetően megváltozhatatlan (serdülőkori viselkedés).

Ezt a felfogást nagyon komolyan kell venni. A fiatalokkal dolgozó szakembereknek – bármilyen területen is dolgozzanak – anyagi értelemben is veszítenivalójuk az ifjúsági problémán – ez a megélhetésük. De még ennél erősebben is fogalmazhatunk. Bármennyire is kritikusak vagyunk, és mindig észben tartjuk az ideológiai implikációkat, érdekünk fűződik az „ifjúsági problémák” (pl. a kábítószer-fogyasztás vagy a hajléktalanság, az utcai bűnözés) körüli morális pánikokhoz, mert ezek segítenek megszerezni a támogatást a kutatásainkhoz, programjainkhoz. Az ezerféleképpen megnyírbált támogatások közepette a nyomasztó helyzetben levő kutatókról vagy ügy-

---

¹⁶ Az iskolakerülés formáinak dokumentálását például Steven Humphries *Hooligans or Rebels? (Huligánok vagy lázadók?)* (Oxford, 1981) című könyvében túlságosan is könnyű az iskolával szembeni ellenállás generációkon átívelő folytonosságaként értelmezni. Pontosan ez történt a *History Workshop* TV-műsorában, aminek ugyanez volt a címe. A helyi oral history kutatások ritkán foglalkoznak azzal az elméleti problémával, amit a generációk közötti összehasonlításhoz érvényes keretek kialakítása jelent. Ennek kritikájához ld. E. Hobsbawm and T. Ranger *The Invention of Tradition (A hagyomány felfedezése)* (Cambridge, 1992).

nökségekről eddig is tudtuk, hogy néha saját maguk indítottak el egy-két morális pánikot a „veszélyeztetett” fiatalokkal kapcsolatban, hogy így gyakoroljanak nyomást a finanszírozókra. Semminek nincs akkora hatása az üzletre, mint a helyi újságban elhelyezett ijesztő történetnek, amely a szipuzó fiatalokról szól – több kliens és több pénz! A morális pánikok végül önbeteljesítő jóslatként is működnek és az üzletben nyílt titok, hogy egy bizonyos típusú kínálat nagy valószínűséggel felhajtja az adott szolgáltatás iránti keresletet. Üdvözlendő minden olyan történelmi elemzés, ami ennek a mintának a megrögzött ismétlődésére mutat rá mind az állami, mind a filantropikus beavatkozások fejlődésében és terjedésében – még akkor is, vagy különösen annak ellenére, hogy ez megkérdőjelezi „civilizációs missziókat”.¹⁷ Ebből azonban nem következik az, hogy az ifjúsági problémát el kellene felejteni, csak az, hogy kritikusabb és reflexívebb formában kell újragondolni. Ez azt jelenti, hogy újra kell gondolni, milyen kapcsolat áll fenn az ifjúsági probléma és maguk a fiatalok között, vagy – pontosabban – nem szabad továbbra is összekeverni a valóság két szintjét úgy, hogy egymásba csúsztatjuk őket. A Nagy-Britanniában a közelmúltban folytatott ifjúságkutatás csak még hangsúlyosabbá teszi ezt a kérdést.

Az 1950-es évek óta Nagy-Britannia ifjúságkutatása szinte kizárólag a „társadalmi problémára” fordított figyelmet. A városszociológia mindig is azokra a csoportokra figyelt, amelyek ellenálltak a civilizációs misszióknak; a jóléti társadalom eljövetele ereje teljében találta ezt a hagyományt. A bűnöző szubkultúrák létezéséért továbbra is a belvárost, a többszörös depriváció helyszínét valamint a munkásosztálybeli családot mint azok patológikus támogatóját tették felelőssé.¹⁸ Emellett növekvő figyelmet kaptak más, kevésbé hagyományos kulturális és politikai devianciák is, különösen a bohém lázadás új stílusai és a politikai proteszt, amelyek – úgy tűnt – nemcsak a kapitalista, hanem a „szocialista” jóléti állam teljes elutasítását is jelentették. Mi volt ennek az oka? A jólét, vagy a társadalmi mobilitás, esetleg szélesebb társadalmi változásokat jeleztek? Ebben a témában a legtöbb tanulmány az ifjúság keresztmetszetét vizsgálta annak reményében, hogy sikerül a viselkedés vagy az erkölcsi értékek változásának

¹⁷ Geoff Pearson *Hooligans – A History of Respectable Fears (Huligánok – a tiszteletreméltó félelmek története)* (London, 1983) című munkájának elvitathatatlan erénye, hogy az ifjúság érdekében folytatott, az 1880-as években kikristályosodott civilizációs misszióban feltárja a különböző ideológiai szálakat, annak ellenére is, hogy ezek artikulációs elveinek magyarázatára tett kísérleteiben sokszor visszatér azokhoz az érvekhez, amelyeket kritikáját ez a tanulmány megfogalmazza.

¹⁸ A II. világháború utáni városszociológia legbefolyásosabb képviselője J. B. Mays, a *Growing Up in the City (Felnőtté válás a nagyvárosban)* (London, 1954), az *Education and the Urban Child (Az oktatás és a városi gyerek)* (London, 1962) és a *The Young Pretenders (A fiatal trónfosztók)* (London, 1968) című könyvek szerzője volt. A Közösségkutatási Intézet eltávolodott Mays kísérletétől, hogy a városszociológiát erkölcsi reformmal kapcsolja össze. Ld.: P. Willmott *Adolescent Boys in East London (Serdülő fiúk Kelet-Londonban)* (London, 1966). David Downes *The Delinquent Solution (A bűnöző megoldás)* (London, 1966) című tanulmánya volt az első, amely egyértelmű szakítást jelentett ezzel a megközelítéssel.

intra- vagy intergenerációs mintáit megtalálni.¹⁹ Az ifjúsági problémát hatásosan le-
szűkítették a „generációs szakadék” problematikájára, amelyet valamilyen politikai
aritmetika szerint kell mérni.

Mindennek az lett az egyik eredménye, hogy az 1960-as években a fiatalok nagy ré-
sze, akik nem fogyasztottak kábítószeret, nem hagyták ott az iskolát, nem szöktek el ott-
honról, nem éltek vehemens nemi életet, nem vettek részt az utcai erőszakban és nem
követtek el kisebb értékű lopásokat sem, a tudományos figyelem perifériájára kerül-
tek. Az ifjúságkutatás szentesítette a nagy erkölcsi választóvonalat a bárányok és a far-
kasok között, a klubokba járó tiszteletreméltó fiatalok és a klubokba nem járó „kemé-
nyebb elemek” között – azt a választóvonalat, ami az 1880-as évek óta az ifjúsági
szolgáltatásokban intézményesült. Még azok a kutatások sem foglalkoztak az erkölcsi
és a gazdasági státusz között fennálló kapcsolattal, amelyek továbbra is irányították
mind az állami, mind a filantropikus ifjúságpolitikákat, amelyek azt próbálták meg-
mutatni, hogy a bűnözés vagy az iskolakerülés a munkásosztálybeli helyzetre adott ra-
cionális válaszok voltak.²⁰ Az ifjúságkutatás széttöredezettsége, pozitívizmusa és az el-

¹⁹ A longitudinális vizsgálatok ma már nem divatosak, főként azért, mert olyan sok időt vesznek igény-
be és olyan sokba kerül a kivitelezésük. Ráadásul – bár néhány tanulmány, mint pl. J. W. B. Douglas
Home and School (Az otthon és az iskola) (St Albans, 1973) vagy *All our Future (Jövőnk)* (London, 1971)
című tanulmányai, valóban statisztikai pillanatfelvételekkel mutatta be az osztálytagozódás szerinti
különbségek disztributív hatását az életciklus különböző pontjain – nagyon keveset mutattak meg
ezek újratermelődésének valódi mechanizmusaiából, és még ennél is kevesebbet a szerepet játszó ne-
mek és generációk közötti viszonyokból. Ez utóbbiakat teljesen zárójelbe tették azokban a tanulmá-
nyokban, amelyek az 1960-as évek közepének megengedő társadalomra és serdülőkori terhekre vo-
natkozó morális pánikjai során születtek. Ld. E. és E. M. Eppel *Adolescents and Morality (A serdülőkor
és az erkölcs)* (London, 1966), M. Schofield *The Sexual Behaviour of Young Adults (A fiatal felnőttek sze-
xuális viselkedése)* (Harmondsworth, 1966), D. J. Stephenson *The Development of Conscience (A tudat fej-
lődése)* (New York, 1966).

²⁰ A társadalomtörténészek sokat tanulmányozták a kérdést és sokat vitatkoztak arról, hogy mennyiben
szilárdultak erkölcsi kategóriákká a szakképzett munkaerő és a kétkezi munkából élő szegények kö-
zötti kulturális viszonyok a múlt század végi Nagy-Britanniában, és hogy ennek mik voltak az okai.
Ld. például H. MacLeod *Religion and Class in a Victorian City (Vallás és osztály egy viktoriánus nagyvá-
rosban)* (London, 1978); P. Bailey *Leisure and Class in Victorian England (Szórakozás és osztály a viktoriá-
nus Angliában)* (London, 1978); A. P. Donajrodzki, szerk. *Social Control in Nineteenth-Century Britain
(Társadalmi ellenőrzés a 19. századi Nagy-Britanniában)* (London, 1977). A mi szempontunkból azonban
az a fontos, ahogyan ezek az osztályon belüli választóvonalak nemi és generációs választóvonalakkal
találkoznak. Milyen szerepet játszottak ebben az ifjúsági szolgáltatások különböző típusai? Hogyan le-
hetséges, hogy a kézművesek és az utcai mozgárusok fiainak megvoltak a maguk kirekesztő területi
kisajátítási kódjaik, lányaik azonban továbbra is az illendőség protokolljai szerint viselkedtek?
Lehet, hogy ez a nyers és tiszteletreméltó szexualitás meghatározására vonatkozó kettős mérce haté-
konyan fosztotta meg szavazati jogaitól a „fiatalságot” a munkásmozgalom politikai testületén belül?
Ez a terület jórészt feltáratlan, de néhány előzetes megjegyzést olvashatnak e kötet 8. fejezetében, ld.
még M. Bommes és P. Wright tanulmányát R. Johnson, szerk. *Making Histories (A történelmek formálá-
sa)* (London, 1983) című tanulmánykötetében. Sok érdekes korabeli adatot találhatunk a morális gaz-
daságtan és a politikai földrajz kapcsolatáról R. Jenkins *Lads, Citizens and Ordinary Kids (Fickők, ál-
lompolgárok és hétköznapi srácok)* (London, 1983) című könyvében.

méleti következtetések hiánya ráadásul közvetlenül annak tudhatók be, hogy cammogva követte az ilyen vagy olyan „problémákra” vonatkozó morális pánikok megjelenését. Az 1960-as évek végén azonban a középosztálybeli ellenkultúrák megjelenése (nem is említve az ún. „Ifjúsági lázadás” más jelenségeit) annyira megzavarta a szolgáltatások morális gazdaságát, hogy ekkor először komolyan meg lehetett kérdejelezni az ifjúsági probléma fennálló meghatározásait.

KRITIKAI ÁTTEKINTÉSEK: A SZUBKULTÚRA ELEMZÉSÉTŐL A REPRODUKCIÓ ELMÉLETÉIG

Az 1960-as évek végén került sor a fiatalok és az ifjúsági probléma kapcsolatának újrafogalmazásának első nagyobb kísérletére, és talán nem meglepő, hogy ez a kísérlet a kor ifjúsági kultúráinak jelentőségére koncentrált.²¹ A korábbi elemzések a tedeket, a modokat, a rockereket, a skinheadeket és a többieket megpróbálták a munkásosztálybeli bűnözés vagy a serdülőkor már létező modelljeibe beolvasztani, némi teret engedve az „amerikai importok”, mint pl. a tinidivat vagy a rock & roll hatásának. Az új megközelítés az ifjúsági kulturális formák értelmezésekor a II. világháború utáni brit osztálystruktúrában végbement változások központi szerepét hangsúlyozta, különösen a rokoni viszonyok, a munka és a városszerkezet terén bekövetkezett változásokra helyezve hangsúlyt. Az érvelés szerint ezek a változások több feszültséget, diszkontinuitást okoztak az osztálykultúrák újratermelődésében, amelyek viszont ifjúsági kultúrák közötti – stílusban megmutatózó – ellentéteiben jelentek meg. Jelentős figyelem irányult így a különböző öltözködési és zenei stílusok, a territorialitás és a kortárs csoport interakciójának más nyelvi jeleinek dekódolására; a szimbolikus formák és az azokat adoptáló fiatalok osztályhelyzete közötti viszonyt képzeletbelinek, nem pedig valóságnak értelmezték a kutatók.

A skinhead-stílus például a munkásosztálybeli nemzettudat különösen sovíniszta verziója is lehet, ez azonban nem jelenti feltétlenül azt, hogy mindenki, aki skinhead öltözetet hordott munkásosztálybeli vagy rasszista lett volna. El kell tehát választani

²¹ A korábbi elméletek minden munkásosztálybeli kultúrát szubkultúrának tekintettek, a szubkultúrákat pedig a fiatalkori bűnözésre és utcai bűnözésre egyszerűsítették le. Két irányból érkezett kísérlet ezeknek a kapcsolatoknak a vizsgálására: a radikális kriminológia (vö. S. Cohen *Folk Devils and Moral Panics* (London, 1973) és a radikális közösségkutatás irányából. Ez a kísérlet azt kívánta, hogy az osztály és a kultúra kapcsolatát az uralkodó marxista alap/felépítmény modellen túlmutatóan is átgondolják. Mint azt a 2. fejezet bevezetőjében is kifejtettem, ez Gramsci hegemonia-elméletével, Althusserl ideológia-elméletével és Lévi-Strauss *bricolage*-elméletével volt lehetséges – ez a szintézis legteljesebben a Centre for Contemporary Cultural Studies munkásságában található meg, különösen az S. Hall és T. Jefferson, szerk. *Resistance through Rituals (Ellenállás a rituálékon keresztül)* (London, 1975) című tanulmánykötetben. Ennek az egész fejlődésnek az áttekintését ld. M. Brake *The Sociology of Youth Culture (Az ifjúsági kultúra szociológiája)* (London, 1980), valamint J. Mungham és G. Pearson *Working Class Youth Culture (A munkásosztály ifjúsági kultúrái)* (London, 1976) című könyvekben.

egymástól azokat a „válaszokat”, amelyeket egy ifjúsági kultúra adott az osztálykultúra által feltett „kérdésekre” azoktól a társadalmi problémáktól, amelyekkel az adott ifjúsági kultúrához tartozóknak esetleg szembe kell nézni. A két szint összemosása a fiatalokkal szembeni népszerű előítélet támogatását jelentette, amely a fiatalok társadalmi és erkölcsi jellemzőit külső megjelenésük alapján ítélte meg, amire viszont a társadalmi és erkölcsi jellemzőknek volt hatása.

Ezt követően a figyelem középpontjába az osztályhelyzet helyett az ifjúsági kultúra fontos mozgatórugójaként az etnikai hovatartozás és a nemi különbségek kerültek. Ugyanekkor az elemzés keretei is megváltoztak.²² Az „élet” és a „stílus” elvált egymástól, a stílus önálló életre kelt. A társadalmi reprodukció valódi viszonyainak és azok képzeletbeli transzformációinak (áttétel, sűrítés) elemzése fokozatosan átadta helyét a jelölési gyakorlatok értelmezésének, a saját belső értelmezési eszközeik által diktált feltételek szerint. Egy idealista szemiotika vette át a pozitivistá szociológia helyét; a „serdülőkori viselkedés” átadta helyét a szövegolvasásnak, ahol a fiatalok „jelölőként” vagy „jelölteként” szerepeltek. Az ifjúsági probléma így radikálisan eltávolodott a fiataloktól; pusztán az egymásnak ellentmondó diskurzusok sokszínűségének helyszínévé vált; az ifjúság a valóságban nem létezett a megjelenítésén kívül, nem volt történelme azokon a diszkontinuitásokon kívül, amelyek a jelent irányítják. Az biztos, hogy ez szöges ellentéte a klasszikus elméletek biologizmusának és historicizmusának! De nem igazából működőképes.

Az a probléma az ifjúsági kultúra ilyen elméleteivel – amit „a stressz, a feszültség és az öltözködés” elméleteinek is nevezhetünk –, hogy mivel hagyják, hogy mindent az öltözék, a zene és más testbeszédnek mondjanak el, nemcsak magukat a fiatalokat ítélik némaságra, hanem az értelmezésnek még a legalapvetőbb kontrollja sincs meg. Talán ez azért is van így, mert sok fiatal, amikor megkérdezik stílusuk jelentéséről, hajlamos azt válaszolni, hogy „egyszerűen arról van szó, hogy ez más”. De ha többet is meg akarunk tudni, mint ezt a nyilvánvaló igazságot, akkor el kell kerülnünk a posztstrukturalista elméletek metafizikáját, és e helyett azt kell megnéznünk, hogy pontosan mit takar el a stílus a viselői elől – ami nem pusztán egy kód, hanem egy asszociációs lánc azokra az ellentmondásokra, amelyeket valóban – még ha tudattalanul is – megélnék.

Nézzük meg például azt az egyenruhát, amit a manchesteri Scuttler banda viselt a múlt század végén. Minden leírás szerint ez egy bársony nadrágból és egy kordbársony

---

²² Dick Hebdige munkásságában figyelhető meg a legérdekesebben az eltolódás Barthes, Foucault és a posztstrukturalista elméletek felé. Ld. *Sub-culture: The Meaning of Style (Szubkultúra: a stílus jelentése)* (London, 1979), valamint *Hiding in the Light (A fény árnyékában)* (London, 1979) c. tanulmányait. A stílus szemiotikája és a szubkultúra szociológiája közötti különbség érzékeléséhez Hebdige ellenpontjaként D. O. Arnold *The Sociology of Subculture (A szubkultúra szociológiája)* (1970) c. tanulmánya lehet jó olvasmány. A kritikai kultúrakutatás területén zajló szélesebb körű viták áttekintéséhez ld. T. Bennett *et al.*, szerk. *Culture, Ideology and Social Process (Kultúra, ideológia és a társadalom folyamata)* (London, 1981) c. kötetben megjelent tanulmányokat.

zakóból állt, amit egy szegecses öv és egy selyemsál emelt ki. Nem véletlen, hogy az első két ruhadarab a kézművesek, a szervezett munkásság arisztokratáinak hagyományos jelképei voltak, a másik kettőt pedig eredetileg az utcai mozgóárusok használták, hogy elkülönítsék a rejtett gazdaságnak ezt az elitjét az utcai árusok jelentéktelenebb alakjaitól. Így tehát bemutatunk egy – az ifjúsági stílus szintjén varázslatosan összebékített – jelentős osztályon belüli ellentétet. De ennél konkrétabb dologról van szó. Figyelembe kell ugyanis vennünk azt is, ami összeköti, és azt is, ami szétválasztja ezt a két helyzetet. Nyilvánvaló például, hogy a munkásosztálybeli srácok a kézműves és a mozgóárus kultúra között nem általános erkölcsi/gazdasági státusz szerint tettek különbséget, hanem inkább a sokkal közvetlenebbül érzékelhető kérdés szerint, vagyis az általuk felkínált szexuális és foglalkozási tanonckodás ellentétes típusai szerint.

A mozgóárus fiúk és lányok szüleik standján dolgozva gyakran eleget tudtak félretenni ahhoz, hogy bérelhessenek egy kézikocsit és saját üzletbe kezdjenek; 13-14 éves korukra sokan elköltöztek szüleiktől és párjukkal önálló életet éltek. Ezzel ellentétben, törekvő kézművesként felnőni sokkal frusztrálóbb és hosszabb ügy volt, amelynek részét képezte egy gyakran hosszú udvarlási időszak, mielőtt a fiú kiszolgáltá idejét és megengedhette magának, hogy megnősüljön. Ez a különbség, ami drámai módon jeleníti meg a munkásosztálybeli serdülő fiúk alapvető feszültségét (azaz a szülői háztól való függés és a pénzkereső autonómia közötti feszültséget), sűrítve jelenik meg a stíluson belüli „feszültségben”: a mozgóárusokhoz kapcsolódó elemek, amelyek elsősorban a szexualitás megjelenítésére szolgálnak, valamint a „funkcionálisabb” és strapabíróbb kézműves anyagok között, amelyek valójában gyakran munkásruhaként is szolgáltak.

Ami egyszerre jelent hátrányt ezeknek a „jelölőknek” a kiválasztásakor és teszi egyben lehetővé az elemek kombinálását, az az, amiben a kézműves és a mozgóárus kultúra közös az anyagi helyzetük közötti szakadék ellenére – az, hogy mindkét üzletágba való belépés jórészt a rokonságra korlátozódott, kizárva a kívülállókat és különösen a bevándorlókat. Mindkét esetben speciális örökségnek tekintették a szakmai tudást, a lányoktól elvárták, hogy „szakmán belül” házasodjanak, a fiúktól pedig, hogy apjuk nyomdokaiba lépjenek, és számos szimbólum erősítette meg a származás és a végső társadalmi hely közötti „eredendő” kapcsolatot. Az örökségi kód, amely passzívan termeli újra a pozíciókat, valamint a kisajátítás aktívabb folyamatát jelentő tanonckodás kódja közötti konfliktus ennek megfelelően intenzív; az ifjúsági kulturális forma ezt egyszerre jeleníti meg és közvetíti. De talán ennél is fontosabb, ahogyan ez a forma ennek következtében etnikai dimenzióval telítődik meg. Biztosan nem véletlen, hogy a Scuttler bandák Manchester ír kerületeiben és azok környékén működtek, területi rivalizálásaikat – finoman fogalmazva is – meghatározta ez a tény. A Scuttler stílus bizonyos értelemben szimbolizálta mindazt, amiből az ír munkásosztály ki volt zárva. A stílus követésével az ír fiatalok varázslatos módon tudták elérni és egyben harmonizálni saját közösségük egymásnak ellentmondó aspirációit. A Scuttler számára a stílus a remények beteljesítéséről szólt, arról, hogy mind a kézműves, mind a mozgó-

árus életéből a legjobbat akarták – összekapcsolni a korai szexualitást és a fiatal kézi-kocsis király függetlenségét a fiatal mesterlegény örökségével és szaktudása iránt érzett büszkeségével.

Ami nem tudatos az ifjúsági kultúrában, és ami így ugyanaz, mint ami meghatározza formáit – a nemek közötti különbségek, az etnikai hovatartozás és az osztály rejtett ellentmondásainak egy bizonyos történelme. Ezt a történelmet definíció szerint más források alapján kell kutatni, mint az ifjúsági kultúra által kínált ikonográfiák. A Scuttlerok esetében tudnunk kell, milyen volt Manchester politikai földrajza ebben az időszakban, milyenek voltak az ír vándorlási és letelepedési minták, hogyan szerveződött a fiatalok munkaerőpiaca és hogy milyen volt a kézművesek és a mozgóárusok családi és foglalkozási kultúrája stb. Ha minderre nem fordítunk figyelmet, akkor csak annyit fogunk látni a Scuttlerekből, amennyit a 19. századi utcai bandakultúrák általánosított képe mutat – pontosan annyit, amennyit a korabeli kommentátorok láttak belőlük.

Némileg hasonló fenntartások szükségesek akkor is, amikor az ifjúsági probléma archeológiájához a diskurzuselemzés módszereit próbáljuk meg alkalmazni a történelmi szövegekre. Mindenképpen érdemes például megnézni a különböző korokban kiadott szülői kézikönyvek és a „*Tanácsok a fiataloknak*” típusú könyveket. Hiszen épp ezeken a szövegeken keresztül épül fel néhány alapvető összefüggés a tudományos diskurzus és a hétköznapi értelmezések között. Igazi veszélyt is rejt azonban, hogy egyes műfajokat stratégiainak vélnek, bizonyos szövegeknek nagyobb fontosságot tulajdonítanak, mint amennyi indokolt, pusztán azért, mert formális szerkezetük az elméleti vagy viselkedéstani ideológia legtömörebb alapelemeit eredményezi. Mindegy, hogy a 17. századi puritán lelkészek prédikációit, az arisztokrácia etikettkönyveit, a népszerű viktoriánus pszichológiai kézikönyveket vagy önművelés-irodalmát nézzük is, nem csak azt kell tudnunk, hogy ezeknek a szövegeknek a jellegzetes jelentést létrehozó eszközei hogyan működnek, hanem azt is, hogy más, materiálisabb értelemben is volt-e hatásuk, hatottak-e a megcélzott csoportok vagy intézmények politikáinak és gyakorlatainak alakítására. Tudnunk kell válaszolni olyan kérdésekre is, amire maguk a szövegek nem tudnak – hogyan terjesztették, hogy olvasták és kik, valamint hogy olvasóközönségük milyen szerepet játszott a közvélemény és a népszerű attitűdök formálásában. Csak ekkor kaphatunk képet arról, hogy milyen típusú szövegek voltak stratégiaiak az adott körülmények között. Egészen félrevezető benyomásokat eredményezhet, ha ezeket a szélesebb körű bizonyítékokat nem vesszük figyelembe. Meglehetősen hibás lenne például a szakképzésnek olyan genealógiáját felépíteni, amiben a 17. század közepének angol forradalmában megjelenő, képzésre és fegyelemre vonatkozó prekapitalista ideológiák fontos törésként jelennek meg. Valóban igaz, hogy a fiatalokat megcélzó puritán traktátusokban egyszerre jelenik meg az életen át tartó belső keresésként kibontakozó utazás, valamint egy új hangsúly, ami a választott hivatás gyakorlatias készségeinek elsajátítását emeli ki, ennek azonban nem volt mérhető hatása a kor oktatásának és tanonckodásának valódi folyamataira; ebben az értelemben nem

tekinthetők stratégiainak. A döntő fontosságú változás minden jel szerint sokkal később következett be: a múlt század közepén, az önművelés-irodalom médiumán keresztül.

A diskurzus-elemzésnek ezzel a típusával az a probléma, hogy egymásba csúsztatja az elméleti és viselkedéstani ideológiát: az a feszültség és diszkontinuitás, ami aközött van, amit a „szakemberek” mondanak, valamint amit a fiatalok (mint kliensek, diákok stb.) éreznek és tesznek, csak a „Hatalom technológiái” elleni egyéni hősie dacként jelenhet meg. Más szóval: ezt az ellenállást azonnal megfosztják a kollektív jelentésétől, valamint a részvétel és az ellenőrzés valódi stratégiáinak kialakításában játszott fontos szerepétől.

Azok a kulturális politikák, amelyeket az elméleteknek ezek a különböző „új hullámok” inspiráltak, elsősorban a fiatalokat az ifjúsági problémához kötő kötelekeket próbálták szétszakítani. A cél az, hogy felnyissuk a reprezentáció területeit, ahol megfogalmazhatják saját vágyaikat és igényeiket a popzene és a morális pánik szószólói által egyaránt rájuk erőszakolt deviancia, a felfogások kényszerítő ereje nélkül. De a gyakorlatban a szabadidős tevékenységekre (és ezen belül is a látványosabb, szubkulturális tevékenységekre) helyezett, minden mást elhomályosító hangsúly azonban gyakran összecsengett a tudatformáló iparok hatásával abban, hogy figyelmen kívül hagyták a család, az iskola és a munka földhözragadt világát, bár a legtöbb fiatalot továbbra is itt találjuk.

Az 1960-as évek ún. „alternatív társadalmának” összeomlása, az ifjúsági kultúrák szemmel látható képtelensége arra, hogy meg tudjanak felelni a rájuk erőltetett lehetetlen politikai elvárásoknak, valamint az ifjúsági munkaerőpiac és az iskolából a munka világába való átmenet összeomlása azonban azt jelentette, hogy az ifjúsági probléma prózaibb aspektusai újból utat találtak a napirend legfontosabb kérdései között. Az elemzés középpontjába a szülői és az ifjúsági kultúra viszonya helyett az oktatás és a termelés viszonyai kerültek.

Ennek a kutatásnak a legnagyobb része²³ abból indult ki, hogy az állami iskoláztatás – és különösen azon belül a rejtett tudás és hatalom – meghatározó szerepet játszanak a kapitalizmus társadalmi munkamegosztásában kialakult különböző csoportok fenntartásában és legitimizációjában. Állandó strukturális feszültség tapasztalható továbbá az oktatási (disz-)kvalifikáció ideológiai formái (amelyek igen konzervatívak) és

²³ A reprodukció elméletei között fontos különbségek vannak az S. Bowles és A. Gintis *Schooling in Capitalist America (Iskoláztatás a kapitalista Amerikában)* (1976) című tanulmányában kidolgozott oktatás/gazdaság korrespondanciamodel, Althusser „Ideológia és az ideologikus államapparátusok” című tanulmányában (in Kiss A. A., Kovács S., Odorics F. szerk. *Testes könyv I.* (Szeged, 1996) bemutatott relatív autonómia modellje, valamint Bourdieu *Reproduction (Reprodukció)* (London, 1981) című könyvében kifejtett többszintű modellje között. Az átmenettel foglalkozó tanulmányok, amelyekre ezek az elméletek hatottak, általában a munkásosztály iskolával szembeni ellenállásában tapasztalható közös strukturális jellemzőket hangsúlyozzák, bár P. Willis számára a *A skacok* (Budapest, 2000) című tanulmányában ezek kulturális formákban találhatóak, míg P. Corrigan *Schooling the Smash Street Kids (A Smash utcai srácok az iskolában)* (London, 1980) című tanulmányában az állam szerepében találja meg.

a technikai munkamegosztás között (ami igen dinamikus). Nem csak arról van szó, hogy az oktatási kínálat és a gazdasági kereslet általában nincsenek szinkronban, hanem arról is, hogy egy speciális ellentmondás (alap/felépítmény, állam/tőke vagy a termelés erői/viszonyai) jelenik meg a társadalmi reprodukció egy bizonyos pillanatában –, az iskolából a munkaerőpiacra történő átmenetben. Ebből a szempontból irreleváns, hogy az iskola liberális vagy tekintélyelvű, hogy az egész embert kívánja nevelni vagy pedig a munkafegyelem bevésését tűzi ki célul. Látens funkciója biztosítani, hogy a gyerekek többségét kizárják a középosztálybeli állásokból, s közben a munkásosztálybeli élet és munka informális kulturális tanonckodását kizárja az oktatási rendszer rendjéből.

Azonnal meg kell jegyezni, hogy a korábbi iskoláztatással és átmenettel foglalkozó tanulmányokhoz képest üdvözlendő előrelépés az a kísérlet, hogy az ifjúsági problémát az újratermelés materialista elemzésébe ágyazzák.²⁴ Már nem egy absztrakt individuummal találkozunk, aki először gyermek a családban, aztán tanuló az iskolában, majd munkavállaló a munkaerőpiacon – ez egy egyenes vonalú fejlődés, amin csak ezek az intézményes váltások, valamint a hozzájuk tartozó „szerepkonfliktusok” jelölnek ki. Ehelyett a legjobb tanulmányokban egy dialektikus modellel állunk szemben, ami azzal foglalkozik, hogy az osztályhelyzetek rendszere hogyan termelődik újra azokban a folyamatokban, amelyek az ezeket a helyeket betöltő szubjektumokat alakítják. A modellnek azonban vannak hátrányai, ezek többsége funkcionálisához kötődik. A szinkronikus (a helyzetek vagy helyek rendszere) privilegizált a diakronikus felett (ennek részei a „váltások”, amelyek kialakítják az élettörténet folyamatait), ez utóbbi pusztán egy eleve elrendelt végzet kibomlása. A két rend közötti feszültség, ami miatt végül is a „fiatalság” olyan gyenge láncszem, ha egyáltalán észreveszik, akkor egyszerűen a globális ellentmondás példajaként kezelik, így jelentőségét csak akkor értik meg, amikor az már nem is fontos. A szellemi és a fizikai munkamegosztásról folytatott vitában, valamint abban a vitában, hogy ez hogyan öröklődik át generációról generációra (a család, az iskolai és foglalkozási struktúrák, a szociolingvisztikai kódok stb.) alig említik meg a munka generációk közötti megosztását, és pláne nem konceptualizálják. Pusztán egy kvázi automatikus folyamatnak tekintik,

---

²⁴ Az átmenettel foglalkozó empirikus kutatásoknak hatalmas irodalma gyűlt össze az elmúlt húsz évben. Ennek nagy része az elhelyezkedési arányokkal és az iskolarendszerekből kilépők mintáival foglalkozik, és a helyi ifjúsági munkaerőpiac állapotáról és/vagy a pályaválasztási tanácsadók hatékonyságáról ad képet. Érdekes és kritikusabb megközelítést találhatunk J. Maizels *Adolescent Needs and the Transition from School to Work (A serdülők igényei és az út az iskolából a munkaerőpiacra)* (London, 1978) című könyvében. Az ifjúsági munkanélküliség növekedése az 1980-as években a tanulmányok egy új „generációját” eredményezte, amelyek nagyjából hasonlóak voltak, de ez esetben természetesen arra az „átmenetre” figyelnek, amely a munkanélküli segélyért sorban állók közé, a rejtett gazdaság és az ifjúsági átképző programokban való részvételhez vezet. Ezek közül a legátfogóbb K. Roberts *Transitions into Labour Markets (Utak a munkaerőpiacra)* (Sheffield, 1991) című könyve. Ennek az irodalomnak egy kritikus áttekintését, valamint az irodalomban dokumentált gazdasági és intézményi változások alternatív értelmezését ld. D. Finn *Training without Jobs (Képzés munka nélkül)* (London, 1987), valamint R. Holland *The Long Transition (A hosszú átmenet)* (London, 1990) című tanulmányaiban.

amely során az idősebb munkások helyét átveszik a fiatalabbak, ezt a folyamatot pedig tisztán külső tényezők befolyásolják, mint az állami törvényhozás vagy a munkaerőpiac. Mindez oda vezethet, hogy túlbecsülik ezeknek a tényezőknek a szerepét az iskolából a munka világába történő átmenet munkásosztálybeli stratégiáiban.

Azt állították például, hogy az ifjúsági munkanélküliségnek „infantilizáló” hatása volt, meghosszabbította a gazdasági és érzelmi függést a szülőktől. Az biztos, hogy talán meghosszabbította és elmélyítette az otthontól való függés és a kereső autonómia közötti feszültséget, de amíg ez erősíthet bizonyos serdülőkori érzelem-struktúrákat, és minden bizonnyal felerősíti azt, hogy a szülők más elveket vallanak a fiúk és lányok kezelésében, nem feltétlenül vezet azonban lelki regresszióhoz vagy pedig a munkásosztálybeli közegben való felnőtté válás kulturális kereteinek szétrombolásához. Az okot nem nehéz megtalálni. Míg az állam törvényesen meghatározhatja a hivatalos munkaerőpiacra való belépés, valamint az onnan való kilépés életkorát, és a munkaadók a munkavállalók kora szerint differenciálhatják a kereseteket (különösen a rejtett gazdaságban), a munka generációs megosztása ennél sokkal szélesebb alapokon nyugszik és sokkal finomabban kalibrált. Ugyanolyan mértékben szabályozza a családi életciklus, mint a munkaerőpiaci ciklus, a családi szerepek és azok nemek szerinti különbségei, mint a foglalkozási szerepek és azok technikai specializációja. Mindezekelőtt pedig minden osztálykultúra saját reprezentációs mátrixát vetíti az életciklusra, és ami az érettség jele az egyikben, az a visszalépés jele lehet egy másikban. A munkásosztálybeli kultúra esetében ezek a szélesebb periodizációs és osztályozási elvek alkalmazhatónak bizonyultak a gazdasági változásokra, mivel ellenállnak az ideológiai behatásoknak és reformnak. Folyamatosan improvizálva a felnőtté érés új jeleit hozzák létre, gyakran úgy, hogy átlépik a felnőtt tevékenységekben való részvételre vonatkozó tiltásokat, amelyeket a „kiskorúakra” vonatkozó különféle oltalmazó törvények fektettek le. Így a hivatalos útvonalakat és útjelző táblákat gyakran figyelmen kívül hagyják, vagy pedig nagyon más jelentésükben és más cél érdekében használják fel. Minden kísérlet arra, hogy a fiatalokat elmozdítsák a munkaerőpiacról, ellenállásba ütközik egészen addig, amíg a teljes idejű munka marad a legfontosabb választóvonal a felnőtté válás és aközött, hogy valaki „kölyök” marad. De ugyanennyire nem szabad alulbecsülni azokat a kulturális eszközöket, amelyeket a munkásosztálybeli fiatalok igénybe vehetnek a felnőtté váláshoz akkor is, ha nem találnak munkát.

Egy másik ide vonatkozó terület, amit a reprodukciós elméletek a „diakronia” iránti érzéketlenségük miatt gyakran figyelmen kívül hagytak, a család szerepe az iskolai átmenetekben. A rokoni kapcsolatok és a családi ideológia legalább olyan fontos szerepet játszanak abban, hogy a fiatalokat különbözőképpen helyezik el az átmenetek mezőjében, mint az iskola vagy a kortárs csoport „ellenkultúrái”. A munkásosztálybeli tapasztalatoknak az a sokszínűsége, amelyet a családi közvetítések adnak a képhez, már maga is zavarba hozhatja a marxista funkcionalistákat. A család és a generációs különbségek figyelmen kívül hagyása azonban azt eredményezi, hogy az ifjúsági munka helyzete is tisztázatlan marad. Egészen mostanáig szinte egyáltalán nem komment-

tálták és nem kutatták azt, hogy az ifjúsági munka történelmileg szolgáltató jellegű munkaként vagy proto-házimunkaként definiálódott, hogy egy kalap alá veszik a női munkával mind a szakképzett munka, mind a családi jövedelem ellenében, valamint hogy ezért a munkásosztálybeli fiúk és lányok másként szocializálódnak a munkára és másként küzdenek meg az iskola világából a munka világába történő átmenettel.²⁵ Az ifjúsági munka különös sebezhetőségét a hiper-kizsákmányolással és a strukturális munkanélküliséggel szemben azonban nem érthetjük meg, ha eredendő „feminin” jellegzetességeit nem sikerül teljesen megragadni. Ennek az ifjúsági kultúra elmélete számára is van jelentősége, amely a serdülőkor főbb politikai és gazdasági valóságában gyökerezik.

A PATRIARCHÁLIS REND ÉS A SERDÜLŐKOR

Csak akkor kezdték el ezek a kérdések foglalkoztatni a kutatókat mind elméleti, mind gyakorlati szinten, amikor a teljesen kiforrott feminista nézőpont teret nyert. Elkerülhetetlen volt, hogy a feminista kritika középpontjában elsősorban az állt, hogy az ifjúságkutatás mennyire nem vette figyelembe a nemek közötti különbségeket. A férfi társadalomtudósok több évtizeden átívelő munkássága alig vagy egyáltalán nem kérdőjelezte meg azt a népszerű nézetet, hogy a fiatalság azt jelentette, hogy a fiúk fiúkként viselkedtek, általában az utcán, míg a lányok továbbra is kicsi feleségekként és anyákként éltek valahol máshol, általában a házon belül, ahol – a hatalmi nézőpontból adódóan – kikerültek a látótérből és a kutatók gondolataiból.

Elsősorban azt igyekeztek bebizonyítani, hogy van értelme külön a lányok (különösen a munkásosztálybeli lányok) kultúráiról beszélni, amelyek a fiú kortárs csoportok brutális szexizmusával, valamint az oktatási rendszerbe és a munkaerőpiacba beépült nemi alapú tipizálással és diszkriminációval szembeni ellenállás formái.²⁶ A kutatások kimutatták, hogy a lányok életszakaszok közötti váltásai és serdülőkori szerepei egészen más elvek mentén épülnek fel, mint a fiúk esetében, és néha azt is olvashatjuk, hogy ezek a különbségek az osztály-hovatartozástól függetlenül is léteznek.

---

²⁵ A család központi szerepet játszik R. W. Connell *Making Difference (Változtatás)* (Brisbane, 1980) című, iskolai átmenetekkel foglalkozó tanulmányában, valamint a 10. fejezetben olvasható, az oktatási rendszerekből kikerülő dél-londoni fiatalok egy csoportjáról készült esettanulmányomban.

²⁶ Az ifjúsági kultúra kutatásának általános feminista kritikájához ld. A. McRobbie, *Feminism and Youth Culture (Feminizmus és ifjúsági kultúra)* (London, 1991). Ld. még a *Gender and Generation (A nem és a generáció)* (London, 1984) című kötetben az M. Nava által írt fejezetet, amely arról szól, hogy a fiatalokkal foglalkozó szociális munkára milyen hatással volt a feminizmus. Az oktatás és a lányok által megélt átmenetek feminista értelmezéshez ld. R. Deem (szerk.), *Schooling for Women's Work (Iskoláztatás a női munkára)* (London, 1980), valamint D. Spender és E. Sarah, *Learning to Lose (A veszítés megtanulása)* (London, 1980). Ezen kívül: M. Stanworth, *Gender and Schooling (A nem és az oktatás)* (London, 1983), és A.-M. Wolpe, *Some Processes in Sexist Education (A szexista oktatás néhány folyamata)* (London, 1978).

Néhány feminista azt állította, hogy maga az ifjúsági probléma is annyira összeforrt a patriarchális feltevésekkel, hogy csak szexista nézőpontból lehet megközelíteni. Bárhogyan is legyen, a lányok és a nők kultúrája közötti folytonosságot, az anyák és a lányaik közötti szoros kapcsolatot, valamint a nők közötti generációs különbségeket átívelő közös köteléket látva az ifjúsági probléma lényegtelen is.

Más feministák azonban – bár egyetértenek ennek a kritikának a nagy részével – épp az ellenkező következtetésre jutnak. Hogy megértsük, hogy a szexuális dominancia/alávetettség mintái egyfelől hogyan termelődnek újra, másfelől milyen ellenállási formák alakulnak ki velük szemben, meg kell nézni, hogy ezek a minták hogyan hagyományozódnak generációról generációra. A lányok számára fontos ezen kívül az is, hogy harcoljanak a rájuk nehezedő társadalmi nyomás ellen, amely vagy infantilizálja vagy pedig a krónikus érettség helyzetébe zárja őket már egész kora gyermekkoruktól fogva. Ha igényt formálnak egy saját ifjúsági kultúrára, akkor már legalább a csata felét megnyerték. Annál is inkább, mert a serdülőkor és a nőiesség egymásnak ellentmondó diskurzusai között találják magukat.

Anélkül, hogy részletekbe menően tárgyalnánk ezt a vitát, mégis világosnak tűnik, hogy már a „patriarchátus” (azaz az apa uralma) kifejezés definíciója miatt is elengedhetetlen mind a nemek, mind a generációk közötti viszonyokat valamint ezek egymásra gyakorolt hatását figyelembe venni. A patriarchátus legegyszerűbb „szabályát” így fogalmazhatjuk meg: férfi/nő = felnőtt/gyermek, ahol a fogalompár első tagja mindkét esetben a domináns helyzetet jelöli, amelyet különféle feltételezett képességekkel kötnek össze, a pár második tagja pedig az alávetett helyzetet jelöli, amely pedig e képességek feltételezett hiányával jellemezhető. Még ez az alapvető szerkezet is több fényt vet az ifjúsági problémára, mintha bármelyik párt egymagában vizsgáljuk. Vegyük például a közismert kettős mércét, hogy a fiúk két, egymást kölcsönösen kizáró kategóriába sorolják a lányokat – a megvetett „könnyű prédák” és az idealizált „szüzek” kategóriába. Úgy tűnik, hogy ez azokban a kultúrákban fordul elő, ahol a fiúk gyermekkorukban nyíltan egy kvázi nőies alávetett helyzetet foglalnak el idősebb férfi társaikkal (pl. bátyjukkal, apjukkal, nagybátyjukkal, a lakóközösség vagy a munkahely idősebb férfival) szemben. Különböző gyakorlatokon – szexuális inccselkedés, ugratások, stb. – keresztül a serdülő fiút úgy állítják be, mint aki „puhány, mint egy lány”, így provokálják ki belőle az ellenreakciót, hogy felmutassa „a férfiasság és az érettség” jeleit. Hogy megmutassa, hogy felnőtt, azaz a gyermek helyzetéből a felnőtté kerüljön, a fiúnak tehát nemcsak el kell távolítania magát édesanyjától, hanem le kell rombolni és el kell nyomnia saját „nőies oldalát” is. Pontosan ezt a hasadt érzelemstruktúrát vetítik vissza a lányokra, és bezárják őket a kettős mérce világába, ahol vagy megvetett tárgyak (akit bárki megkaphat, tehát senki nem kíván), vagy pedig elérhetetlen szubjektumok (akikre azért vágynak, mert nem tartoznak senkihez, de az anyai szeretet ígéretével kecsegtetnek). Az idősebb férfiak szexuális és gazdasági hatalmával tehát nem közvetlenül kerülnek szembe; szerepüket a fiúk inkább fel-

tételeinek áttételén keresztül veszik magukra, a nőhöz fűződő viszonyaikon keresztül eljátszva.²⁷

Ha ezt az elemzést elfogadjuk, akkor a kérdés most már az, hogy ez a fajta patriar-chális rend univerzális vagy pedig történelmileg jellemző bizonyos típusú társadal-makban, hogy osztály-kultúrákon átívelő vagy pedig az egyes osztályokra jellemző for-mákat ölt. Ismét érdemes lehet – anélkül, hogy túlságosan is belebonyolódnánk a részletekbe – egy konkrét esetet szemügyre venni: a munkásosztálybeli fiúk kulturális tanonckodását a modern Nagy-Britanniában. Talán az első dolog, amit alá kell húzni, az a szexuális és a foglalkozásbeli formái komplementaritása. Már érintettük ezt, amikor a mozgóárus és a kézműves kódokat elemeztük, de részletesebben is ki lehet fejteni.

Az ifjúsági munka történelmileg túlnyomórészt a terjesztő és a szolgáltató iparok-ban, valamint a manufaktúrák ipar munkaerő-intenzív szektoraiban koncentráldott. Ha ezeken a szektorokon belül a legalacsonyabban fizetett, legkevesebb szaktudást igénylő munkákra korlátozódott, annak semmi köze nem volt a fiatal munkások való-di képességeihez vagy azok hiányához. Csak ahhoz a „szokásos gyakorlathoz”, hogy a srácokat az áruk beszerzésére és szállítására, az ügyfelek vagy a vásárlók kiszolgálásá-
ra, vagy pedig a felnőtt munkás melletti segédkezésre korlátozták. Néha ez a három te-rület egy munkát jelentett, néha az egyiktől a másikig lehetett eljutni, de a lényeg az, hogy a fiúk munkája proto-házimunka volt: olyan volt, mint a nők otthon végzett mun-kája. Ezt a helyzetet a munkahely társas viszonyai megerősítették. A fiatal fiútól vár-ták el, hogy megfőzze a teát, elintézza a megbízásokat, felsöpörjön, és hogy általában az idősebb férfiak kiszolgálója legyen, függetlenül attól, hogy hivatalosan beosztották-e valamelyikük mellé. Jó sok viccelődésnek is ki volt téve, gyakran szexuális tárgyúak-nak is, amelyek azt voltak hivatottak bemutatni, hogy ő „puhány” és „inkompetens” a legkülönfélébb területeken. Mindez a „szűz” munkás beiktatásának része volt, vala-mi, amit ki kellett bírni azért, hogy végül „megüsse a mércét” mint teljes jogú munka-társ. Általában ez azzal jár, hogy a „tanonc” demonstrálta, hogy ugyanolyan „kemény fiú”, mint az idősebb férfiak (pl. amikor a főnökkel kialakított kapcsolatról volt szó), és megpróbálták utolérni feltételezett szexuális hőstetteiket.

A szexuális tanonckodás kiegészítette a foglalkozási formát. Néhány iparágban a fiatal fiú szexuális beavatását valójában egy idősebb nő hajtotta végre, a munkahelyen, a nő munkatársai által ösztökélve. Ezek a nők általában hajadonok voltak és a férfiak egyáltalán nem tartották őket vonzóknak; a beavatásnak nyilván volt egy szadista eleme

²⁷ A patriarchátus fogalmáról folytatott vitához lásd: V. Beechey, „On Patriarchy” („A patriarchátusról”) In *Feminist Review*, 3. A generációs viszonyok feminista értelmezéséhez ld. D. Leonard munkásosz-tálybeli családokkal foglalkozó tanulmányát: *Sex and Generation (A nemek és a generációk)* (London, 1980). Ld. még a *Gender and Generation (A nem és a generáció)* című tanulmánykötet tanulmányait, szerk. A. McRobbie és M. Nava (London, 1984), különösen Barbara Hudson „*Adolescence and feminin-ity*” („A serdülőkor és a nőiség”) című tanulmányát. A munkafolyamat nemi alapon történő és generáci-ós megosztottságáról a legjobb leírás A. Pollert, *Girls, Wives, Factory Lives (Lányok, feleségek és élet a gyárban)* (London, 1981) című munkája.

is. A második szakaszban azonban a szexuális tanonc már „saját lábára áll” és a fiatalabb, lehetőleg szűz lányokkal gyakorolta újdonsült technikáit, akiket ha már egyszer „megkaptak”, akkor ugyanabba a „könnyűvérű” kategóriába sorolnak, mint az első szakasz „Nagy Bertáit”. A „szexuális tanuló” talál egy „állandó barátnőt”, és belép az udvarlás szakaszába – ami tulajdonképpen a házasság és a „családos ember” szerepének tanoncideje.

A rendszert így lehet összefoglalni:

Szexuális tanonckodás	Foglalkozási tanonckodás
1. a szűz fiú beavatása egy idősebb nő által	1. a szűz munkás „elnőiesítése”, akit egy idősebb munkás mellé osztanak be
2. a szexualitás gyakorlása fiatal lányokon	2. reakcióként a „keménység” kimutatása
3. állandó barátnő találása, az udvarlás tanonckodása során felkészülés a házasságra és a „családos ember” szerepére	3. munkatársként „a férfiak” közé való bekerülés

Ebből egyértelműen látszik, hogy a férfiasság bizonyos technikái és a kétkezi munka közötti kapcsolat a generációs munkamegosztásban a fiataloknak rendelt női státusz radikális megvetésére épül. Egy képzeletbeli szexuális megosztást használnak fel arra, hogy fenntartsák a fiatalok és felnőttek munkája közötti valódi egyenlőtlenségeket. Talán mindez kevésbé tűnik bizarrnak, ha felismerjük, hogy mind a hivatalos, mind az informális hagyományos tanoncrendszer alatt az idősebb munkások közvetlenül adták át a fiataloknak azokat a készségeket, amelyek lehetővé tették, hogy az új generáció egyszer a nyomdokaikba lépjen, ráadásul a munkaadók gyakran fiatalokat alkalmaztak arra, hogy betanított munkásként végezzenek szakmunkát, vagy hogy letörjék a felnőtt munka bérét. A fiatal munkaerőt mindkét esetben veszélyesnek tarthatták. Ráadásul az „instruktor” és a tanonc közötti viszony nagyon hasonlított az apa-fiú viszonyhoz, az ödipuszi feszültségek forrásai túlságosan is nyilvánvalóak voltak. Hogyan lehetett minimálisra csökkenteni a konfliktust? A beavatási rítusokon keresztül, amelyek az idősebbekkel való konfliktust ellenségeskedéstől mentes mederbe tereli. Ebben a folyamatban a fiúk munkáját, az inkompetencia és a szaktudás hiányának általános példáját megtartják kvázi nőies helyzetében. Ezen felül az ebből fakadó (kor szerinti) kereseti különbségek a tőke érdekeit szolgálják, hiszen csökkentik a munkaerő költségét és biztosítják a fiatal munkaerő tartalékhadseregét.

Mindez egyáltalán nem lenne azonban sem szükséges, sem lehetséges, ha maga a szaktudás definíciója nem olyan különlegesen fogalmazódna meg az osztálykultúrában – a szaktudás nem is annyira egy társadalmilag megszerzett gyakorlat, mint inkább egy veleszületett adottság, egyszerre születési előjog és örökség, „valami, amivel az ember együtt nő fel”, ami „az egész családban megvan” vagy a „vérében van”.

A munkásosztályban felnőni sokak számára jelentette egy ilyen örökség átvételéhez szükséges tanoncidiót – a szaktudás öröksége, amelyet a test és a test technikáinak öröksége, kvázi veleszületett kapcsolatot alakítva ki a származás és a végső társadalmi helyzet között. Ez azt a látszatot is keltheti, hogy a fiú szinte kötelező érvénnyel követi apja foglalkozását, hogy a munkásoknak pedig minden generációja megőrzi munkáját a következő generáció számára; szélsőséges esetben mindez azt is jelentheti, hogy a szülők úgy tekintenek a gyerekekre, mint akik továbbviszik az örökséget – a fiúnak azt mondják, hogy a lába, mint egy focistáé, kezei, mint egy ácsé, étvágya, mint a nagybátyjáé, álla, mint a nagyapjáé stb.

Van azonban némi feszültség a két kód között. Hiszen amit a tanonckodás kódja alatt az aktív elsajátítás jeleként értelmeznek, az az örökség kódja alatt pusztán a passzív reprodukció elvének tűnik, és ezt az ellentmondást „oldották fel” hagyományosan a kulturális formák közvetítésén keresztül, amelyek mindent, ami a testen és annak tanonckodásán kívül esik, úgy kezelnek, mint ami egy idegen szférához tartozik, az osztálybeli örökségek által megteremtett rokon kapcsolatok határán kívül. Különösen a territorialitás szimbolikus formái kapcsán volt tapasztalható, hogy pozitív etnikai dimenziót kapott az, ha valaki „született munkásosztálybeli” volt; ez a forma ugyanakkor lehetővé tette a munkásosztálybeli fiúk számára, hogy eltávolítsák maguktól helyzetük feminin aspektusait, és olyan tulajdonságokra vetítsék ki, amelyeket más, megvetett kultúrákkal – pl. az ázsiai kultúrákkal – asszociálnak.

Ez a példa választ ad az egyik kérdésre – a munkásosztálybeli patriarchátusnak vannak olyan jellegzetességei, amelyeket máshol nem tapasztalhatunk. Felvet azonban egy másik, még nehezebb kérdést, ami a társadalmi és pszichikai valóság, a reprodukció valós viszonyai, és azok tudatalatti reprezentációja közötti kapcsolatra vonatkozik.

Talán azt gondolják, hogy ez a szociálpszichológia területe, de tévednek. Ez a tudományág hagyományosan csak a társas interakció és a tudatos hit felületi struktúráival foglalkozik. Így például a serdülőkor szociálpszichológiája azt próbálja bebizonyítani, hogy az önkép közvetlen kapcsolatban áll a társadalmi helyzettel; az etnikai kisebbségekhez tartozó vagy munkásosztálybeli fiatalokról tehát azt tartják, hogy „rossz az önképük”. Ehhez hasonlóan a gazdasági függetlenség elérését a szülőktől való nagyobb érzelmi függetlenséggel teszik egyenlővé. Már volt okunk megkérdőjelezni ezt a gondolatársítást, amikor az ifjúsági munkanélküliség hatását vizsgáltuk a felnőtté válás folyamatában. Talán most azt is hozzátehetjük, hogy nem feltétlenül van összefüggés egy bizonyos fantáziarendszer pszichikai ökonómiájában elfoglalt helyzet és a kapitalista gazdaságban elfoglalt helyzet között. Létezik azonban egy bonyolult és sokszínű viszony e két „halmaz” között, az egyik folyamatos leképezése a másikba, aminek része többféle transzformáció (áttétel, sűrítés) is a kettő között. Ebből valamit már megpillanthattunk a szexuális és foglalkozásbeli tanonckodás tárgyalásakor. Semmiképp sem szabad azonban azt feltételezni, hogy mivel ennek a szocializációs rendszernek a valóságelvei felbomlottak, az ezekhez a szubjektumhelyzetekhez kapcsolódó örömelvek is elveszítették volna erejüket a társas viszonyok élenkítésében. Semmi esetre sem!

A szociálpszichológia – mivel szociológiai mázt ad a fejlődéslelektannak – mindezt zárójelbe teszi. A legtöbb tanulmányban még a serdülőkör „individualizmusát” is magától értetődőnek veszik – de semmi esetre sem kapcsolják össze a piacgazdaság viselkedési ideológiájával, sem pedig a hasadt én pszichikai ekonómiája által mobilizált védekező mechanizmusokkal. Nem valószínű, hogy az az elmélet, amely továbbra is az egyén/társadalom statikus modelljére épül, foglalkozik ezzel a kérdéssel vagy megpróbálja elmagyarázni, hogy a társadalmi választóvonalak egy bizonyos halmaza hogyan idézi elő, hogy a serdülőkorban a szubjektum adott módon hasad szét.

PSZICHOANALÍZIS ÉS „IFJÚSÁG”

Itt kell megjelennie a pszichoanalízis forradalmiságának. Hiszen itt van egy elmélet és egy gyakorlat, amely a hasadt én nyelvezetének megértését tűzte ki célul. Nem fogadja el az én saját (hízelt) értékelését saját magáról, hanem egy képzeletbeli identitás törekény társadalmi konstrukciójának fogja fel, hogy a különbözőség struktúrái által okozott érzelmi törésvonalakra nyújtson tüneti kezelést. A pszichoanalízis eredeti célja, hogy decentralizálja a szubjektumot, hogy széttörje az individualizmus ideológiai premisszáit. Ez az egyik oka annak, hogy olyan fatálisan foglyul ejtette a középosztálybeli értelmiséget, amely egy erőteljesen individualisztikus kód szerint él, és arra vágyik, hogy azt meghaladhassa. Ugyanakkor az elmélet több alapvető gondolata – a fiúk feminin helyzete, az infantilis struktúrák továbbélése a felnőttkorban, a szülők jelenléte a gyerekekben – fenntartják a „felnőtté válás” általánosan elfogadott nézeteinek felforgatásához szükséges erőt. Különösen nagy kihívást jelentenek annak, amit az élettörténet liberális értelmezésének is nevezhetünk, tehát annak az elképezésnek, hogy a felnőtté válás a progresszív felvilágosodás olyan folyamata, amely során a szubjektum az ártatlan vagy tudatlan gyermeki létből az idős kor végső bölcsessége (vagy cinizmusa) felé tart. Ezzel a modellel nem csak nyomokban találkozhatunk azokban az ifjúságszociológiai megközelítésekben, amelyekben az iskolából a munkába, a gyermekkorból a felnőttkorba tartó átmeneteket egyirányú folyamatként értelmezik. A freudi regresszió, ismétlési kényszer és indulatáttétel fogalmai annak mutatják ezt a modellt, ami; egy kényelmes felnőtt mítosz. A pszichoanalitikus kutatás helyesen kívánja azt tőlünk, hogy felejtjük el az átmenet fogalmát és használjuk helyette a transzpozíciót.

Ez az élettörténet folyamatának dialektikusabb felfogása – a múltbeli helyzetek tudatalatti kivetítése a jövőbeli helyzetekre mint a jelen (féle)ismerésének alapja éppen abban a pillanatban, amikor tudatosan túlhaladjuk. Minden bizonnyal szükségünk van néhány ilyen fogalomra, ha az életút felületi struktúrái és az „önéletrajzi illúziók” mélyére akarunk ásni, hogy a rejtettebb életutakat is megismerjük.

Hogyan lehetséges akkor az, hogy a pszichoanalízis gondolatait olyan könnyedén és olyan széles körben utasították el az ifjúságszociológusok? Ennek egyik oka az, hogy

a serdülőkör tanulmányozása közben a pszichoanalízis felfedte a gyengéit és a korlátait, és szinte egyik erősségét sem mutatta meg. Majdnem olyan, mintha kidobnánk az ablakon azt az elméleti fejlődést, amelyet a gyermekkor „más színtereinek” megértése közben ért el a pszichoanalízis, mihelyt a serdülőkörhöz érünk. Nem csoda, hogy Anna Freud a pszichoanalízis mostohagyerekének nevezte a serdülőkort!

Bizonyos értelemben ez elkerülhetetlen volt. A gyermekkori szexualitás felfedezésének egyik közvetlen következménye a serdülőkör trónfosztása volt; hiszen ezután már nem a pubertást tartották a szexuális élet kezdetének, most már inkább a gyermekkori és a felnőttkori szexualitás formái közötti egyik szakasznak tartják. De itt kezdődtek a gondok. Amikor megpróbálta meghatározni a serdülőkör jelentőségét, a pszichoanalízis visszatért Stanley Hall rekapituláció elméletéhez. Ernest Jones kifejezetten azt a „szabályt” fogalmazza meg, hogy a serdülőkör a gyermekkor ödipuszi drámainak újrajátszása egy emelkedettebb szinten. Freud szexualitás-elméletével szemben ebben az ismételtsben előre meghatározott fejlődési cél található – a genitális heteroszexualitás megerősítése a korábbi orális, anális és polimorf fázisokkal szemben. Anna Freud szerint ehhez az szükséges, hogy megszűnjön az én és az ösztönén közötti, a látencia-periódus alatt kötött béke, hogy helyet csináljon a növekvő libidónak. Ezért a serdülőkör érzelmi viharait a fejlődés normatív szakaszának kezdték tekinteni. Sőt, ezek hiányát a zavarodottság jelének. A „modellnek megfelelő” fiú vagy lány nem akar felnőni, és valószínűleg túlságosan elnyomó felettes énjétől szenved, amely annak következménye, hogy olyan apja van, akinek szava törvény, de akinek a jelenléte folyamatosan ennek meghaladására buzdít.²⁸

A pszichoanalízis – de legalábbis annak bizonyos változatai – segített népszerűvé tenni azt az elméletet, mely szerint a serdülőkör az érzelmi viharok korszaka, és néhol (pl. az értelmiségi középosztályban) ezt tette a normává. Jelentős bizonyíték van azonban arra, hogy a „konyhapszichológia” több kárt, mint hasznot okozott a családi viszonyokban. Megerősítette például a szülői elutasítás bizonyos formáit, azaz azt a felfogást, hogy a serdülőkori lázongás „természetes, majd vége lesz” – és ehhez hasonlókat mondtak a különböző ifjúsági mozgalmakról is. De még ha ezeket az együgyű alkal-

---

²⁸ Freud serdülőkör-modelljét a *Three Essays on the Theory of Sexuality* (Harmondsworth, 1982) című könyvében vázolja fel. Későbbi topografikus psziché-modelljét használja fel Anna Freud klasszikus *Adolescence* című tanulmányában, a *Psycho-analytical Study of the Child* című könyve 13. kötetében (1960), és a klinikai bizonyítékok alapján tovább finomítja P. Blos *On Adolescence (A serdülőkorról)* (London, 1962) című könyvében. Aichorn *Wayward Youth (Csökönyös fiatalok)* (London, 1928) című tanulmánya egy korai és nagy hatású kísérlet volt arra, hogy a pszichoanalízis módszereit a bűnöző fiatalok kezelésében alkalmazzák, amelyet azután Nagy-Britanniában az iskoláztatás liberális modelljeinek (A. S. Neill), valamint a fiatal bűnözők rehabilitációjának (David Wills) kontextusában alkalmaztak. A jelenlegi ortodox nézetekről jó összefoglalót találhatunk M. Laufer *Adolescent Disturbance and Breakdown (Serdülőkori zavarok és összeomlás)* (Harmondsworth, 1975) című könyvében valamint L. Steinberg *Adolescence (A serdülőkör)* (London, 1993, 3. kiadás) című művében. Messze a legjobb pszichoanalitikus elemzést találhatjuk L. Kaplan *Adolescence – The Farewell to Childhood (Serdülőkör – viszlát gyermekkor!)* (London, 1986) című tanulmányában.

mazásokat nem is vesszük figyelembe, akkor is elég sok negatívumot találunk a serdülőkori pszichoanalitikus elméletében.

Először is feltételezi, hogy a serdülőkori konfliktus középpontjában szükségszerűen a családi viszonyok állnak. Nyilvánvalóan sok olyan család van azonban, ahol – különböző okok miatt – ez nem így van. A munkásosztálybeli kultúrákban például az ödipuszi mintákat nagymértékben eltávolítják és a kortárs csoport formáin keresztül szervezik. Így tehát megnézhetjük a családi interakciókat, és semmi olyat nem találunk, ami csak távolról is hasonlítana a klasszikus freudi serdülőkori képre. A zsidó középosztálybeli család egészen más! Ez a lényeg. A pszichoanalitikus leírások általában nem vették figyelembe a családi formák kulturális és történelmi változatainak fontosságát, és ennek következtében hajlamosak arra, hogy saját serdülőkori-modelljüket univerzálisnak tekintsék – de legalábbis annyira univerzálisnak, mint amennyire a patriarchátus az.

Másodszor: azáltal, hogy a genitális heteroszexualitást nevezték ki a pszichoszexuális fejlődés normatív céljának, nem csak perverz és gyermekgyakorlatként kezelik az összes többi szexuális gyakorlatot, de az élettörténet liberális értelmezését mintegy visszaengedték, a „csak férfiak” feliratú hátsó ajtón.

Ehhez a scenárióhoz egy ugyanennyire kétes másik is társul – a fejlődés mint ismétlődés felfogása. Kétség nem fér ahhoz, hogy ez annak a formának a hamis kivetítése az élettörténet általános modelljére, ahogyan az indulatáttétel általában megjelenik a pszichoanalitikus kezelés során (beleértve az ismétlési késztetés jelenségét is), és ami az elfojtott pillanatok egyszerű ismétlésévé degradálja az élettörténetet. Mivel magyarázhatjuk akkor azt, hogy a serdülőkori néha olyan nagymértékű érzékenység alakul ki az idő iránt, a múlt, a jelen és a jövő diszkontinuitásai iránt, hogy egy speciális, az adott történelmi helyzetben gyökerező generációs identitás lehetővé válik? A serdülőkori identifikáció mindig több, mint a gyermekkori rajongások megismétlése vagy az elvesztett tárgyak gyászolása!

A pszichoanalitikus elméletnek ez a diakronikus gyengesége – meglehetősen ironikusan – terápiás módszeréhez kötődik. A serdülők segítése azzal, hogy megszabadítják őket a múlt neurotikus mintáinak követésének kényszerétől, javarészt a gyermekkori helyzetek feltárásáról szólt, és azon a feltevésen alapult, hogy ha egyszer ezekre fény derül, akkor a „felnőtté válás” már magától is végbemegy. Így a helyzetek közötti változások kutatására szinte semmi figyelmet nem fordítottak vagy teljesen kritika nélkül és kontextusából kiragadva foglalkoztak vele. A pszichoanalízis által elismert felnőttiségre utaló jelek valójában nagyon hasonlítanak azokhoz, amelyek azokra a nonkonformista középosztálybeli férfiakra jellemzőek, akik a szakma és a betegek legnagyobb részét alkotják. Ezek a fejlődési normák, amelyek a szakképzés és a karrier kódjainak különböző kombinációi alapján alakultak ki, speciális ontológiai státuszt nyernek, és ennek ellenében ítélik meg minden más kulturális formációt, és ítélik azokat hiányosnak. Ez különösen igaz a (nagyrészt) amerikai én-pszichológiai iskolára, amely a zavarokkal küszködő fiatalok kezelésére koncentrált. Az én-pszichológusok

számára a serdülőkor (és a velük foglalkozó szakemberek) feladata az, hogy a kulturális szublimáció és a társas tanulás folyamatainak keresztül a domináns társadalom szerepeihez és valóságelvéihez igazítsa az ösztönöket. A nyers serdülőt tehát tartósítják (mintha sonka lenne), ahogyan a hasadt ént visszaintegrálják az egységes kultúrába és társadalomba – ez esetben a Fehér Középosztálybeli Amerika kultúrájába és társadalmába.²⁹

Ennek a modellnek a legkifinomultabb változatát Erik Erikson munkásságában találhatjuk meg.³⁰ Ő a rekapitulációként értelmezett fejlődést a logikus – és egyesek szerint abszurd – végletekig vitte. Erikson arról a leghíresebb, hogy a serdülőkori identitáskriszise helyezte a hangsúlyt; de ez egy nagyobb, ambiciózusabb elmélet része, amely megpróbálja feltárni az életciklus epigenézisét, és elhelyezni a kultúra és az ideológia keretei között, amelyeket újratermel. E modell szerint minden fejlődési szakasz egy bizonyos krízis köré szerveződik, amelyeket vagy pozitívan vagy negatívan lehet megoldani. A szubjektum egyik szakaszban elért helyzete megalapozza azt, ahogyan a következő szakaszt fogja megoldani. Végül a poláris eredmények, amelyek kialakulnak az életciklusban (pl. bizalom/bizalmatlanság, integritás/kétségbeesés stb.) azoknak a kulturális és ideológiai paramétereknek a sűrített kifejezései, amelyek keretein belül az egyéniség formálódik.

Minden nyilvánvaló kifinomultsága ellenére ez a modell a pszichoszexuális fejlődés elméletét az egydimenziós teleológia irányába mozdítja el, amit Freud saját túlságos meghatározottság fogalma eleve kizár. Bár Erikson üdvözlendő érzékenységet mutat a kulturális és a történelmi közvetítés szerepe iránt, ahogyan ezeket kezeli, azzal valójában tagadja magának a pszichikai valóságnak a relatív autonómiáját. Ehelyett ismét azzal a nézettel találkozunk, hogy minden kultúra kitermeli a hozzá illő „alapvető személyiségi struktúráját”. Erikson pusztán diakronikus szemléletet adott ehhez és vehemensebben ragaszkodott ahhoz, hogy a fejlődési kríziseknek – különösen a serdülőkoriaknak – normatív funkciói vannak. De amíg a serdülőkori zavarok felismerésének és eloszlásának vannak konkrét történelmi és társadalmi mintái (pl. a nárcisztikus neurózisok és a skizofrénia mára átvette azt a helyet, amit Freud idejében a szorongásos neurózisok és hisztériák foglaltak el), addig nincs olyan egyszerű körök, amely szabályozná, hogy minden zsidó fiú Portnoy panaszától szenvedne! A perdöntő az – és ezt

---

²⁹ Az amerikai én-pszichológiát Ernst Kris és Heinz Hartman alapította, amikor újfent az én adaptív és valóság-ellenőrző funkciójára helyezték a hangsúlyt. A normalitás helyett az én ereje mint az egészség kritériuma játsza a legfontosabb szerepet a Karen Horney és Abraham Maslow által képviselt „radikális iskolában”, az én-pszichológia több központi fogalmát a Kardiner által kidolgozott kulturalista személyiség-elméletben találhatjuk. Ld. J. Kruger, szerk. *Discussions in Ego Psychology (Az én-pszichológia)* (New Jersey, 1994).

³⁰ Erikson legfontosabb ide vonatkozó írását a *Childhood and Society (Gyermekkor és társadalom)* (London, 1951), valamint az *Identity – Youth and Crisis (Identitás – ifjúság és krízis)* (London, 1978) című műveiben találhatjuk. Ld. még a „pszichohistória” vonatkozású esszéjét: *A fiatal Luther*, In *A fiatal Luther és más írások* (Budapest, 1991). Erikson munkásságának hasznos kritikáját találhatjuk M. Poster *Critical Theory of the Family (A család kritikai elmélete)* (London, 1984) című könyvében.

hagyja ki Erikson a leírásából –, hogy a szubjektum a vágy mezejében milyen helyet foglal el. Ez nem olyan valami, amit ki lehet olvasni a kulturális normákból, hanem inkább egy funkció, amely segítségével a normák egy meghatározott családi fantázia-rendszerben jelennek meg újra. De az, hogy a tudatalatti reprezentációk hálózata hogyan hatol be az érettség/éretlenség kulturális jeleibe, meglehetősen homályos Erikson modelljeiben.

Az Egyesült Államokban a pszichoanalízis gyorsan integrálódott az önmenedzselés-iparba. Úgy tűnik, hogy Freud egyszerűen talált egy módszert arra, hogy a zsidó rémálom hogyan alakítható át az Amerikai Álom Értelmezésével Nagy-Britanniában az én-pszichológia – valamint annak későbbi változatai, mint pl. a „tranzakciós elemzés” – hatalmas ellenfélre talált Melanie Klein munkásságában és a „tárgykapcsolat” iskolában.³¹

Gondolatainak és technikáinak korai alkalmazása az oktatásban és a gyógyításban (gyermekgondozó klinikák, szociális munkások, terápiás közösségek beilleszkedési zavarokkal küszködő gyerekek és fiatalok bünelkövetők számára) biztosították azt, hogy a kleini elméletek az ortopédiai keretek kényszerzubbonyában fejlődtek, és ennek voltak bizonyos következményei. Először is, mivel az elmélet az egészen kora gyermekkori szubjektumhelyzetekre (vagy tárgykapcsolatokra) helyezi a hangsúlyt, alig vagy egyáltalán nem fordított figyelmet a serdülőkorra. Winnicott például nagy alapsággal és egyértelműséggel elemezheti a háromévesek „transzitionál tárgyait”, de amikor a 15 évesek kerülnek szóba, akkor az ifjúsági kultúrában csak az elveszített plüssmaci keresését látja, a békemozgalomban pedig a mellhez való visszatérés vágyát! Végül – még ha csak az elméletek szintjén is – a brit pszichoanalitikus mozgalom elentétben állt az én-pszichológia „társadalmi beilleszkedésre” helyezett hangsúlyával, gyakorlatban azonban – intézményes keretei miatt – kénytelen volt „jó” munkakapcsolatot kialakítani az orvosi és jogi hivatalokkal, amelyek elsődleges funkciója az elnyomó jellegű normalizálás.³²

Ezeknek a kiszámíthatatlanságoknak az lett az eredménye, hogy sok marxista hajlott arra, hogy teljes egészében elutasítsa a pszichoanalitikus gondolkodást, akár mint

³¹ A „tárgykapcsolat” iskolát elsősorban Melanie Klein munkásságával kapcsolatban szokás emlegetni, akire azonban hatott Karl Abraham és Ferenczi Sándor. Ld. Klein *Contributions to Psycho-analysis* (London, 1948) című munkáját. Gondolatait Bálint dolgozta ki (v. ö. *A borzongások és regressziók világa*, (Budapest, 1997), és mindenképp D. W. Winnicott munkája, aki az egyetlen, aki egyáltalán figyelmet fordít a serdülőkorra, v. ö. *Játszás és valóság* (Budapest, 1999), *The Maturation Process and the Facilitating Environment* (London, 1990) valamint *Deprivation and Delinquency* (London, 1984) című munkáit.

³² Paradox módon Freud körének politikailag legradikálisabb tagjai voltak a pszichoanalitikus elmélet szempontjából leginkább reakciónak tekinthető gondolkodók. Alfred Adler ennek klasszikus példája. Hasonlóan az is gyakran előfordulhatott, hogy a forradalmi gondolatok a pszichoanalízis területén reakciós politikai attitűdökkel párosulnak, mint pl. George Groddeck vagy maga Freud esetében. Néha természetesen a kulturális konzervativizmust közvetlenül a pszichoanalízisen belül is ki lehet fejteni (Jung faji archetipusokról alkotott elmélete). Csak Otto Fenichel és körének esetében esett egybe a változó politikai és pszichikai valóság iránt mutatott érdeklődés. Ld. Russell Jacobi, *The Regression of Psycho-analysis (A pszichoanalízis elfojtása)* (New York, 1984).

a tárgyhoz nem tartozó vagy mint reakciós értelmetlenséget. Úgy tűnik, hogy a Fiala Proletariátus álmának és fantáziáinak semmi köze nincs Narcisszuszhoz vagy Ödipuszhoz; ezek pusztán az osztálykövetelmények rossz lefordításai a szexuális vágy nyelvére – egy különös fajta hamis tudat, amiből ki fog nőni, ha egy kis segítséget kap ehhez a dialektikus materializmustól! A feministák gyakran ugyanilyen elutasítóak voltak, azt állították, hogy Freudnak nem sikerült meghaladnia a patriarchális struktúrákat, amelynek a belső formáit feltárta, a pszichoanalízis egyszerűen rosszul fordítja le a nők vágyait a férfi feltevések nyelvére.³³

Sok kritikának van alapja. A pszichoanalízis az alárendelt és kisebbségi kultúrák egészen normatív jellemzőit gyakran betegesnek tartotta. Ehhez hasonlóan az „apajog” bármiféle megkérdőjelezését túlságosan gyakran gondolták vagy egy serdülőkori szakasznak, amit majd kinőnek, vagy pedig – ha tartósnak bizonyult – a neurotikus rögzítődés jelének. Ugyanakkor véleményem szerint – ahogyan a klasszikus ifjúságsszociológiák ránk hagyományoztak néhány problémát, amelyek nem fognak eltűnni pusztán attól, hogy nem vesszük őket figyelembe – a serdülőkor pszichoanalitikus elméletei megmutatták, hogy el kell kerülni néhány csapdát, ahelyett, hogy olyanokra hagynánk a kérdéseket, akik nem is látják ezeket a csapdákat. A probléma az, hogy ha már egyszer eldöntöttük, hogy kiöntjük a gyereket is az ideológiai fürdővízzel, akkor már nem túl egyszerű odafigyelni a pattanásos serdülőkre.

Aki ezt tette, és aki eközben megpróbálta közelebb hozni egymáshoz a marxizmust és pszichoanalízist, Wilhelm Reich volt.

FREUDO-MARXIZMUS, A CSALÁD ÉS AZ ÚJ HATÁROK

Wilhelm Reich az 1960-as évek ellenkultúrájának hőse volt, a testterápia úttörőjeként, a szexuális felszabadulás gurujaként, és az orgazmus titkainak rettenthetetlen feltárójaként ünnepezték. Kevesen ismerték Németországban folytatott korábbi munkásságát

---

³³ Természetesen a pszichoanalízis nem minden kritikusja fogalmaz ilyen keményen. V. W. Volosinov *Freudianism: A Marxist Critique (Freudizmus: egy marxista kritika)* (New York és London, 1976) című könyvében egy materialista szemiotika mellett érvel Freud tudattalan szimbolizmus-elmélete ellenében. Georges Politzer *Foundations for a Materialist Psychology (Egy marxista pszichológia alapjai)* (London, 1971) című tanulmányában a gyermekkori tapasztalatok episztemológiai státuszát kérdőjelezi meg, hogy valóban képezhetik-e a felnőttkori viselkedés magyarázatának alapját, míg kicsit később a liberális „anti-pszichiátria” jegyében G. Deleuze and F. Guattari *Anti-Oedipus (Anti-Ödipusz)* (London, 1984) című tanulmányukban a pszichoanalízis „családiasságát” támadták, valamint azt, hogy nem fordít figyelmet a tudatalatti szélesebb társadalmi dinamikusra. A feminista válaszok legalább ilyen változatosak voltak, a radikális leszbikusok elutasításától a szocialista feministák elfogadásáig. Ezeknek a véleményeknek az áttekintéséhez ld. J. Mitchell *Feminism and Psycho-analysis (Feminizmus és pszichoanalízis)* (Harmondsworth, 1986), valamint a J. Smith és A. Mahfouz által szerkesztett *Psychology, Feminism and the Future of Gender (Pszichológia, feminizmus és a nemek jövője)* (Baltimore, 1994) című kötetben közölt tanulmányokat.

és kísérleteit, hogy egy újfajta szexuális politikát vezesse be az ottani munkásosztálybeli mozgalmakba. Ez volt azonban az igazi újítása. Az ún. „szex-pol” mozgalom megkísérelte eltéríteni a munkásosztálybeli serdülőket a Hitlerjugendtől, és a szocialista ifjúsági mozgalom felé terelni őket, ezért szexuális felvilágosító programokat, beszélgető-csoportokat és más kulturális tevékenységeket szerveztek, amelyeket ma a tömeges tudatosságformálás elemeinek tartanánk. Reich egyike volt azon keveseknek, akik a baloldalon felismerték, hogy a fasiszta ideológiának – és különösen annak tekintélyelvű és militarista elemeinek – mélyen gyökerező vonzereje volt, különösen Németország alsó középosztálybeli és munkásosztálybeli fiataljai között. Célja az volt, hogy megértse a fasizmus tömegpszichológiáját és szembeszálljon vele. Őt magát kizárták a Német Kommunista Pártból és kiközösítették a Freud körül kialakult pszichoanalitikus körből. Miért volt annyira eretnek, hogy két helyről is száműzték? „Bűne” maga a kísérlet volt, hogy megpróbálta a marxizmust és a pszichoanalízist összekötni, és hogy azok fogalmait gyakorlatias formában a munkásosztálybeli fiatalok problémáihoz igazította; hiszen eközben napvilágra került, hogy egyik elméletnek sem sikerült megfelelően megbirkózni a fasizmus előretörése mögötti kulturális körülményekkel és szubjektív tényezőkkel.³⁴

Ahogy Reich gondolkozott az ifjúsági problémáról, annak alapja a kapitalista társadalomban található szexuális elnyomás formáinak elemzése. Az ő véleménye szerint a középosztálybeli család szerkezetei, valamint a patriarchális tekintélyelvű szelesebb formái nevelték a fiatalokba a szex iránti lelkiismeretfurdalásos attitűdöket. Az elidegenített szexualitás megerősítette az elidegenített munka kihasználását, ami oda vezetett, hogy a fiatal munkások a tanárok, a munkaadók és a politikai vezetők elnyomó tekintélyelvűvel azonosultak, és nem egy szabadabb szexuális és politikai rendért folytatott harccal. Reichet különösen érdekelte, hogy a paramilitáris és vallásos ifjúságmozgalmak milyen szerepet játszottak annak állandósításában, amit ő a kényszeres szexualitás moráljának hívott. Véleménye szerint a serdülők tudatalattijára ható vonzereje abban rejlett, hogy egy egész csomó védekező mechanizmust biztosítottak a pubertás által szabadjára engedett erőteljes szexuális vágyak ellen. Az egyenruhák és a kiképzések merev „karakter-páncélba” öltöztetik a serdülő testét, az én pedig feloldódik abban a tengernyi érzelemben, amit a tömeghez tartozás jelent, hogy valami „nagyobbnak” a részei, mint az én, feltéve, hogy felmenőik és feletteseik állandó alárendeltségében élnek tovább. A beavatás rituáléi és más tagsági szimbolizmusok fenttartották ezt az engedelmességet úgy, hogy a kulturális szublimációkat egy kollektív ideálhoz rögzítették, amelyeket „a vezetés” testesített meg, és amelyek a különféle kortárs csoportbeli önvizsgálaton keresztül nyertek megerősítést. A Hitlerjugend egyik

³⁴ Reich ebben a korszakban írt legjelentősebb művei: *Dialectical Materialism and Psycho-analysis (A dialektikus materializmus és a pszichoanalízis)* (1929), *The Sexual Struggles of Youth (A fiatalok szexuális harcai)* (1932), *What is Class Consciousness? (Mi az az osztálytudat?)* (1933), *Essays from sex-pol (Esszék a szex-polból)* (1934-37) valamint *The Mass Psychology of Fascism (A fasizmus tömegpszichológiája)* (London, 1991).

vonzereje például az önállóság, sőt a „kaland” ígérete volt, amit olyan fiataloknak nyújtott, akiknek az élete egyébként egy nagyrészt előre meghatározott mederben folyt. Ez azonban olyan szabadság volt, amit csak addig támogattak, amíg azt a hierarchikus szerkezetet segítette, amely lehetővé tette – magát a tekintélyelvű populizmust.

Mindezek ellenére Reich egy alternatív politikálást kívánt állítani, amelyet a „szex ekonomiajának” elveire épített. Azt állította, hogy ha egyszer a libidó energiája megszabadul a morális gátlásoktól vagy a materiális korlátoktól (pl. szegénység, túlszűfoltosság, betegség), akkor harmonikusan fog áramlani egy olyan harc szolgálatában, ami egy új, életigenlő kultúra és társadalom építéséért küzd. A tömegterápiás mozgalom má formált pszichoanalízis feladata az volt, hogy fellazítsa a morális gátakat; a marxizmusé és a munkásmozgalomé pedig az, hogy megszüntesse a gazdasági ínséget. Minél sikeresebbek a szex-polok az első cél elérésében, annál több energia szabadul fel a másodikban, minél inkább javulnak a munkásosztály életkörülményei, annál jobban szertkeznek! A fiatalság potenciálisan mindkét fronton a csata első soraiban voltak: gondoljunk csak a serdülőkori szexuális vágy és az ennek szabad kifejezése ellen küzdő burzsoá társadalom erejére. Reich a német fiatalokat a liberális szocializmus „természetes szövetségének” tartotta, hiszen az felismerte szükségleteiket és reagált azokra.

Reich optimizmusa és sok olyan dolog, amivel foglalkozott, ma naivnak és régimódinak tűnik. Néhány követelése – legalábbis a szex-pol követeléseivel – mára megvalósult – pl. az ingyenes fogamzásgátlási tanácsadás és az abortusz –; Mary Whitehouse és társainak erőfeszítései ellenére, „a szex mocskos titok” típusú puritanizmus, amely ellen a háború előtti serdülők fellázadtak, ma már a múlté. A „munkásosztálybeli szexualitás” pozitív ünneplése váltotta fel, a rock-kultúra közvetítésével. Egyik sem vezetett azonban a szocialista tudat bármiféle növekedéséhez. Épp ellenkezőleg. Teljes mértékben megfér mind a patriarchátus, mind a kapitalizmus fenntartásával, az elsőknek „progresszív csillogást” ad, a másodiknak pedig konzumerizmusához szolgáltat még egy dimenziót. Ráadásul a feminista és a homoszexuális mozgalmak kialakulása olyan irányt adott a szexuális politikának, amelyet Reich szinte biztosan ellenezett volna. Hogy a dolgok nem pont úgy alakultak, ahogyan Reich várta, többet árul el nekünk annál, mint hogy ő a kor embere volt. Hiszen a szexuális politikáról alkotott fogalmait a marxizmus és a pszichoanalízis értelmezésére építette, ez az értelmezés viszont alapvetően elhibázott volt, és minden gondolati iskola progresszív álláspontja aktívan ellenezte még a két világháború között is.³⁵

Reich véleménye szerint Marx és Freud módszereiben az volt a közös, hogy mindketten „materialisták” voltak. Reich számára ez azt jelentette, hogy az első esetben a társadalom felépítménye (a politika, az ideológia, a kultúra) tükrözte a gazdasági alapot (az osztályviszonyokat), a második esetében pedig a személyiség struktúrái tükrö-

---

³⁵ Reich munkásságának legjobb összefoglalása és kritikája Mark Poster *A Critical Theory of the Family (A család kritikai elmélete)* című könyvében található. Ld. még Michel Foucault megjegyzéseit *A szexualitás története* (Budapest, 1999) című munkájában.

zódnek az ösztönök (szexuális viszonyok) infrastruktúrájában. Másképpen fogalmazva: az osztálytudat gazdasági modelljéhez a vágy ugyanannyira „gazdasági jellegű” fel fogása társul, ami az előzőt a termelés viszonyainak pusztá kifejezőjévé, az utóbbit pedig a szexuális vágyak bioenergetikai rendszerévé redukálja. Ebben a folyamatban megszabadultak a marxi ideológiaelmélet és a társadalmi újratermelődés elméleteitől valamint Freud fantáziára és tudatalatti reprezentációra vonatkozó elméleteitől. Hiszen ezeket a lehetséges, bár bonyolult összefüggéseket Reich az egyszerű „személyiségelemzés” fogalmával helyettesítette, ahol a tanulmányozás legfontosabb tárgya az „osztály-hovatartozás szerinti kondicionálás” testen megjelenő jelei voltak. Ezt az oksági meghatározás pozitivistá modelljét alkalmazta Reich erre a „bio-szociológiára”, ezért becsülte olyan végzetesen túl a „szexuális felszabadulás” politikai hatását.

Egyszerűen nincs egyértelmű megfelelés a politikai és a szexuális gyakorlat között. Néhány anarchista talán megzavarta a szexuális életet, néhány tekintélyelvű személyiség talán levette a „személyiség-páncélját” az ágyban. A politikai életben mindenhol találkozhatunk homoszexuális férfiakkal és nőkkel. De nemcsak pozitívizmusa miatt látott Reich ilyen felületes összefüggéseket, hanem azért is, mert majdnem misztikus szerepet tulajdonított az orgazmusnak. Az orgazmus ugyanolyan központi szerepet játszott a szexuális technika reichi ortopédiájában, mint amilyen fontos szerepe volt a „vágy kielégítésének” utópiájában. A genitális elsőbbsége ehelyütt már nem egyszerűen a szexuális fejlődésben tapasztalható tendencia, hanem az „orgazmus potencia” formájában mind a társadalmi, mint az egyéni egészség mutatójává válik. Megszületett a „jó” orgazmus mítosza, és vele együtt az a teljes mértékben indokolatlan feltételezés, hogy a jó orgazmus jó szocialistákat eredményez! Eközben (de ez távolról sem ártatlan lépés) megszületik a „természetes szexualitás” képe, amely nemcsak szabad és érintetlen a társadalmi gátlásoktól, hanem egyáltalán nincsenek rá hatással a társadalmi folyamatok. Hiszen a jó orgazmus csak akkor érhető el, ha a karakter-páncél feloldódik és a „kultúra megadja magát a természetnek”. Ennek tökéletes ellentétéként létezik a „rossz orgazmus” és a „természetellenes szex”, azaz a burzsoá társadalom tömeges neurózisa és perverzója.

Ezeket az ellentéteket nem teljesen hamisan állította fel, de eredményeként meglehetősen reakciós következtetéseket vontak le a szexuális politika ellenében. Reich szexuális felszabadításról alkotott elképzelése mindenestre érdekes módon minden jel szerint érintetlenül hagyta a nemi viszonyokat, és ez minden bizonnyal azért van, mert a társadalmi változás elsődleges hajtóerejének az elfojtott szexualitást tekintette és nem a nemi elnyomást. Freud maga is táplált ilyen illúziókat. Mindvégig fenntartotta azon állítását, hogy a libidó meglehetősen konzervatív tárgya megválasztásában; így semmivel nincs több esélye annak, hogy a szexuális vágy kielégítése forradalomhoz, mint hogy frusztrációhoz vezet. Ennek fényében a serdülőkori szexualitási erje talán a kulturális szublimáció – többek között a különféle politikai pártok által felkínáltak – keresésére indítja a fiatalokat, de ez önmagában nem változtatott meg semmit, már ami a pszichés struktúrákat illeti. Sőt, biztosította annak fenntartását, amit Freud a „kisebb különbségek nárcizmusának” hívott, és amire oly sok áthelyezett ideológiai konfliktus nagyban támaszkodik.

Reich elméleti eszköztára nem nagyon volt képes ilyen bonyolult kérdésekkel foglalkozni. De nem ez volt az egyetlen „freudo-marxizmus”. Egy másik, kifinomultabb változatot vele egy időben dolgozott ki Németországban a Frankfurter Társadalomkutató Iskola. Pontosan azokra az elemekre építettek, amelyeket Reich elvetett – Freud metapszichológiájára és kulturális elemzésére; Marx tudásszociológiájára és ideológiai kritikájára. A Frankfurter Iskolát az ifjúsági kérdés maga kevésbé érdekelte, kutatásaik ugyanakkor annak tanulmányozásakor sokkal gyümölcsözőbbnek bizonyultak.³⁶

Ennek a kutatásnak a középpontjában elsősorban az új társadalmi és kulturális formák álltak, amelyek a korai kapitalizmusból a kései kapitalizmusba való átmenet során alakultak ki, és különösen nagy figyelmet fordítottak arra, hogy hogyan változott meg a tekintélyelvűség a családban. Már az 1930-as években is nyilvánvaló volt, hogy azok a patriarchális struktúrák, amelyekre Freud építette az Ödipusz-komplexus elemzését, már letűnően voltak. Amikor az Apa szava már nem Törvény, akkor talán már nem tekinthető a fiai riválisának vagy a lányai ideáljának, ezeket a funkciókat egyre inkább a kortárs csoportok töltik be. Ugyanakkor a tudatformáló iparok (divat, zene stb.) kiaknázzák a nemek és a generációk közötti határvonalak elmosódását azért, hogy piacra dobják a populáris kultúrában a „polimorf perverzitás” márkáját. A fejlett kapitalizmus már nem a munkaetikán keresztül nyer konszenzust, hanem az új örömelvek szerint, amely során az egyéni vágyak kielégítése szövetségre lép bizonyos áruformákkal. Míg az Apa hanyatlása azt eredményezte, hogy az ödipuszi pozíciókat nehezebben lehetett megtartani, addig a fogyasztói kultúra emelkedése egy teljes „nárcisztikus kultúrát” alakított ki a preödipuszi pozíciók körül.³⁷

A Frankfurter Iskolában széles körű egyetértés övezte ennek az elemzésnek az általános fogalmait; ami sokkal kevésbé volt igaz azok politikai implikációira. Vajon ezek a fejlemények egy progresszív életstílus alapú politizálás felé nyitják meg az utat, ahol az addig jogfosztott társadalmi csoportok, mint pl. a fiatalok, a nők és a homoszexuálisok úttörő szerepet játszanak? Vagy pedig visszavonulást jelentenek azoktól az elkötelezettségektől és értékektől, amelyekről a szocializmusért folytatott harc függ? A pesszimista tendencia a korabeli szexuális gyakorlat genitális homlokzata mögött mély pszichikai regressziót fedez fel, menekülést az individualizmus önmagához for-

---

³⁶ A Frankfurter Iskola írásaiból jó válogatást olvashatunk a P. Connerton által szerkesztett tanulmánygyűjteményben: *Critical Sociology (Kritikai szociológia)* (Harmondsworth, 1976). Ezen irányzatot belül az ifjúsági problémával foglalkozó legfontosabb tanulmányok: A. és M. Mitscherlich *Society Without the Father (A társadalom apa nélkül)* (London, 1974), R. Reiche *Sexuality and Class Struggle (Szexualitás és osztályharc)* (London, 1970), valamint Thomas Ziehe *Pubertät and Narciss* (Frankfurt, 1984), utóbbi egy kulcsfontosságú tanulmány, aminek még mindig nincs angol fordítása.

³⁷ A nárcizmus-vita tanulmányozását Freud eredeti (1914) tanulmányával kell kezdeni: „On narcissism”, amely a *Collected Works* 14. kötetében található. Christopher Lasch képviseli az ennek leginkább elmentendő álláspontot, ld. *Heaven in a Heartless World (Mennyország egy szívtelen világban)* (London, 1974) valamint *Az önimádat társadalmá* (Budapest 1996). Ld. még R. Jacobi a hasonló eszmeiségű tanulmányát: *Social Amnesia (Társadalmi amnézia)* (London, 1978). Lasch feminista kritikáját M. McIntosh és M. Barrett dolgozta ki: *The Anti-Social Family (Az antiszociális család)* (London, 1983).

duló erotikus stílusa iránti vonzalom elől, különösen a férfiak körében. Az 1960-as évek ellenkultúrái jól példázzák ezt a fejlődést, de ez azóta egyre inkább utat talált a munkásosztálybeli kultúrákba is. A Thomas Ziehe által vezetett optimisták azt állítják, hogy ennek a kritikának a nagy része a savanyú szőlő esete, nem hajlandóak felismerni, hogy a társadalmi ellentmondás és harc új tere nyílt meg, amely a klasszikus „marxista” területeken, a termelés és az állam területein kívül esik. A tekintélyelvű személyiségek és a patriarchális formák által dominált régi politizálás haldoklik, és vele haldoklik a „rég” munkásosztály is. De a békemozgalomra és a környezetvédő pártok (amelyek különösen Németországban erősek) kialakulásával példálózva rámutatnak arra, hogy a liberalizmus új stílusa képes felépíteni és fenntartani saját szervezeti formáit.

Ennek a vitának minden vetülete megtalálható Herbert Marcuse munkásságában, aki a Frankfurter Iskola leghíresebb „exportja”, 1968 májusának egy másik hőse. Az *Eros and Civilisation* (1955) című könyvében azt állítja, hogy a „nyugati civilizáció” valóságelveit el kellene felejteni egy új morális univerzum kedvéért, ahol a munka játékká válik, ahol Narcisszus és Orfeusz visszakapják az őket megillető helyet, Ódipuszt és Prométheuszt pedig megfosztják trónjuktól – ez Reich utópiájának kulturálista verziója. Számára a hippik tüntek – egy darabig – ennek előfutárainak, de a hatvanas évek végére kezdett megváltozni a véleménye erről. Bár soha nem állt a psziszimista elemzés mellé, bevezette a „represszív deszublímáció” fogalmát annak magyarázatára, hogy milyen könnyű volt összeegyeztetni az új örömelveket a profitra irányuló régi vággyal. Ezt a gondolatot aztán továbbgondolta és egy sokkal teljesebb kritikáját adta a baloldali kultúrapolitika bizonyos típusainak.

A legnagyobb probléma a Frankfurter Iskolával az, hogy legtöbb elemzésük – még a legeredetibbek is – az általános igazságok nagyon magas szintjén találhatók. Gyakran nagyon megválogatott bizonyítékok alapján „totalizálják” társadalomkritikájukat, néha pedig eredményeik egyszerűen nem vágnak egybe. Magát az ifjúsági problémát csak másodlagos jelentőségű, bár igen fontos tünetként kezelik. Sikerült azonban az iskolának kialakítani egy kritikus megközelítést a politikai szocializáció, a kulturális változás és a szubjektivitás struktúrái közötti kapcsolat megértéséhez, amely elkerüli Reich reduktív materializmusát, és helyette a történelem dialektikáját valamint a családban összpontosuló tudatalattit helyezik előtérbe.

Az elmúlt néhány évben a marxizmus és a pszichoanalízis egészen más területre koncentrált – a nyelvre, nagyrészt a strukturalizmus, és különösen Althusser és Lacan munkásságának hatására.³⁸ E gondolati iskola szerint az ideológiának nincs történelme,

³⁸ A Frankfurter Iskola a „tudatalatti nyelvet” hajlamos az „eltorzított kommunikáció” példaként kezelni (Habermas, Willener) és nem pedig saját adottságai alapján. A strukturalista marxista újraértékelés alapvető tanulmánya L. Althusser „*Freud with Lacan*” („*Freud és Lacan*”) című tanulmánya, *New Left Review*, 190. Lacan saját munkássága nehéz olvasmány, néhol homályos is, de van néhány sokkal könnyebben érthető tanulmány, amelyet kollégái írtak. Ld. elsősorban M. Mannoni *The Child, His Illness and the Others (A gyermek, a betegség és mások)* (London, 1970), valamint F. Dolto Dominique – *Analysis of an Adolescent (Dominiques – egy serdülő analízise)* (London, 1974).

hanem bizonyos, a diskurzusba és a rituáléban ágyazott félreismerési struktúrák kényszeres ismétlése. Hasonlóan: a tudatalatti már nem egy elfojtott fantáziarendszer, hanem egy jelölési lánc, amely a nyelvhez hasonlóan strukturált – a Másik Diskurzusa. Lacan véleménye szerint a patriarchális rendben a Másik helyét az apa foglalja el mint annak a kódnak a hordozója, amelyik lefekteti a szexuális különbözőség törvényét.

Meglepő módon nem térnek ki arra, hogy az apa szimbolikus hatalma a generációs viszonyokon is alapul. Lacannak a szexualitás konstrukciójára adott fallocentrikus olvasata részben abból fakad, hogy nem látja a patriarchátusnak ezt a másik dimenzióját. A családot ugyanakkor a vágy és reprezentációinak mezejében elfoglalt szubjektumhelyzetek pusztá összességének tartja. A rokoni viszonyokat, a demográfiai rezsimeteket valamint a társadalmi reprodukciót készakarva hagyja figyelmen kívül. Ráadásul ebben az értelmezési keretben kevés hely jut a diakronikus nézőpont kidolgozására, a pozíciók közötti váltások valamint ezek kódolásának figyelembe vételére. Ez a vakság részben annak eredménye, hogy Lacan elkötelezetten próbálja megmenteni a pszichoanalízis látásmódját ennek torzító hatásaitól, az „amerikai életforma” terápiás támogatásaként. Az pedig egészen biztos, hogy a freudi szubjektumelmélet felforgató jellege kapcsolatban van a tudatalatti topológiai modelljével, amit kivétel nélkül mindig feláldoztak, amikor az emberi fejlődés pszichológiájává próbálták átalakítani.

Ugyanakkor mind a materializmust, mind az elemzés dialektikáját kár éri, amikor a psziché tisztán szinkronikus modelljére korlátozódnak. Ezt állítja igen hangsúlyosan Timpanaro is, amikor a lacani szemlélet – szerinte – bújtatott idealizmusának kritikáját adja.³⁹ A pszichoanalízist azzal vádolják – nem kevésbé, mint a marxizmus bizonyos változatait –, hogy szisztematikusan figyelmen kívül hagyott olyan lényeges tényeket, mint a születés, a pubertás, az öregedés és a halál. A társadalmi lét alapvető koordinátái sokkal lassabban változnak, mint a termelés technikai vagy akár az államformák. Ezeket nem lehet egyszerűen a rövidtávú társadalmi tervezéssel – mint pl. az ötéves tervekkel – irányítani. Minden társadalomban ezek az emberi lét alapjai, bár a mi társadalmunk azt hiszi, hogy sikerült ellenőrzése alá vonnia, azért, hogy így könnyebben felejtessen. Timpanaro munkássága a reprodukciónak éppen azokat a dimenziót hangsúlyozza, amelyeket Lacan nem. Sajnos annyira igyekszik megmenteni a marxizmust a pszichoanalízissel kötött strukturális házasságától, hogy hajlamos visszatérni az életciklus tisztán biológiai modelljéhez, az életciklus állomásainak kvázi természetes sorrendjéhez. Hogy az életciklus különböző kulturális paradigmái alapvetően befolyásolják azt, ahogyan ezeket az állomásokat megélik, olyan tény, amivel a marxista reprodukciós elméletnek és a freudi szubjektumelméletnek továbbra is meg kell birkóznia, ha a diskurzusnak ugyanabban az univerzumában akarnak továbbra is produktívan együtt élni.

---

³⁹ A pszichoanalitikus módszerek timpanarói kritikáját a *The Freudian Slip (A freudi elszólás)* (London, 1976) című könyvében valamint Freud Római főbiájáról írott cikkében (*New Left Review*, 147) olvashatjuk. Saját álláspontját az *On Materialism (A materializmusról)* (London, 1976) című könyvében fejt ki.

Talán tényleg újra kell tárgyalni ennek az elrendezésnek a feltételeit, hogy a két partner relatív autonómiája kerüljön középpontba, de van néhány más, a családdal és az ifjúsági problémával foglalkozó alternatív megközelítés is, ami legalábbis magában rejti ezt a lehetőséget. Az első a kapitalizmusba való átmenet családi viszonyainak makrotörténelmi elemzésére összpontosít.⁴⁰ Ez a kutatási vonulat kezdi megmutatni, hogy a tanonckodás rendszere és az örökség, ami szabályozta a fiatalok helyzetét a preindusztriális Európában, nem tűnt el egyszerűen nyom nélkül a kézműves és paraszti termelés letűntével. Inkább arról van szó, hogy egy bonyolult változáson mentek keresztül a prekapitalistából a preindusztriális társadalomba való átmenetek és összekötő formái között. A kihelyezés egyik rendszerét (amikor a felesleges gyerekeket tanoncnak vagy szolgának küldték más házakhoz) egy másik cserélte fel (amikor a kapitalista rendszerben a családhoz helyezték ki a munkát). Ez a típusú ipar hatékonyan alakította át az egész családot kereső munkaerővé, akik a termelés eszközeit a kapitalistáktól bérelték, a végtermékért pedig fizettek. A gyerekek így már meg tudták keresni eltartásuk költségeire a pénzt, és ráadásul már nem kellett elhalasztaniuk a házasság időpontját addig, amíg megkaphatták örökségüket. Az ifjúsági munka ekkor már kereső munka is volt a házimunka mellett, ez az átalakulás azonban mégis a patriarchális renden belül történt meg, amely továbbra is egyfajta örökségre készítette fel a fiatalokat. Ez már nem a föld, a birtok vagy a szokásjogok öröksége, hanem „a munka öröksége”. A család, a bér és a munka közötti viszonyokat aztán a korai gyárrendszerre is kivetítették, ahol az volt a célja, hogy megerősítse az apa hatalmát mind a nők, mind a gyerekek felett a munkahelyen és otthon is. A védelmező törvények, amelyek hivatalosan kitiltották a gyerekeket a munkaerőpiacról, bezárták őket az otthon és az iskola világába, a kereset nélküli függőségbe, nemcsak a fiatalság és a gyermekkor között létesítettek új határvonalat, hanem a fiatalság és a felnőttkor között is. Hiszen a gyermekmunka kiiktatása az alkalmi, szakképzettséget nem kívánó és segédmunkákból egyszerűen azt eredményezte, hogy idősebb fiatalokkal akarták elvégeztetni a munkát, akiknek továbbra is a gyerekek bérét fizették. Így tehát az ifjúsági munkát belekényszerítették a kifutófiú-jellegű vagy proto-házimunka kategóriájába, ami

⁴⁰ A család történelméről ma már hatalmas irodalom áll rendelkezésünkre. A mi szempontunkból a területhez a legjobb bevezetést M. Mitterauer és R. Sider *The European Family (Az európai család)* (Oxford, 1982) című művében olvashatjuk, feminista nézőpontból pedig L. Tilly és J. Scott *Women, Work and Family (Nők, munka, család)* (New York, 1978) című könyvében. A prekapitalista korszak egyes speciális területeiről szóló tanulmányok pedig: P. Laslett *Family Life and Illicit Love in Earlier Generations (Családi élet és törvénytelen szerelem a korábbi generációkban)* (Cambridge, 1977) valamint J. L. Flandrin *Families in Former Times (A család a korábbi korokban)* (Cambridge, Mass, 1979). A legfontosabb átmeneti korszakról ld. H. Medick *Industrialisation before Industrialisation (Iparosodás az iparosodás előtt)* (Cambridge, 1981), D. Levine *Family Formation in Nascent Capitalism* (New York, 1977) valamint J. Rule *The Experience of Labour in 18th-Century Industry (A munka tapasztalata a 18. századi iparban)* (London, 1981). A 19. századról ld. M. Anderson *Family Structure in 19th-Century Lancashire (Családi struktúrák a 19. századi Lancashireben)* (London, 1971). R. Hamilton *The Liberation of Women (A nők felszabadítása)* (London, 1978) című könyve pedig gyümölcsözően ötvözi a marxista és feminista módszereket.

ellentétben állt mind a felnőtt munkával, mind pedig a családfenntartó keresettel. Ez a helyzet a tanonckodás és az örökség kódjain keresztül kulturálisan újratermelődött, összekötve a családot, a munkahelyet és a lakóközösséget, jórészt megteremtve az alapot, amiből kifejlődött az, amit ma „ifjúsági problémának” hívunk.

Ez egy bonyolult történet, amelyben nagyon sok buktató, diszkontinuitás és anomális jelenség van, és amit még csak manapság kezdenek feltárni. Az biztos, hogy egészen más képet fest, mint Talcott Parsons, mégis olyan, amelyben a marxisták és a feministák, a demográfusok és társadalomtörténészek hasznosan együttműködhetnek, még akkor is, ha nem mindig értenek egyet.

A másik kutatási irány, ami új dimenziókat nyit meg, az életútelelemzés.⁴¹ Ez abból nőtt ki, hogy a családtörténészek és szociológusok egyre elégedetlenebbek lettek az életciklus funkcionista modelljével. Egy dinamikusabb modellt szerettek volna, amelyben a háztartás egyes tagjainak átmenetekre vonatkozó stratégiáit összefüggésbe tudták hozni azokkal a különböző történelmi korszakokra jellemző, a változó gazdasági és társadalmi körülményekkel. Ezt egy átfogóbb kutatássá fejlesztették, ahol a „makrotörténelmi idő” (azaz a munkafolyamatokban, az iskoláztatás intézményeiben stb. bekövetkezett változások) és a családi és otthoni élet „mikrotársadalmi ideje” közötti kapcsolatokat és különbségeket kutatták. Hogyan lehet, hogy az 1930-as évek Nagy Világ gazdasági Válsága nemcsak az iskoláskorú gyerekek adott generációjának életstratégiáira volt hatással, hanem a későbbi életükre is? Milyen következménye volt a gyermekkorban megélt szegénységnek arra, ahogyan felnőttként megtapasztalták az 1960-as évek „bőségi társadalmát”? Hogyan módosítják a társadalmi események az életút felépítését, és hogyan módosítják aztán azok az életciklus különböző pontjain a múlt és a jelen érzékelését? Az ilyen típusú kérdések megválaszolásához az életútelemezők egyfelől két diakronikus eseményláncsal foglalkoznak, az egyik a családra vonatkozik, a másik pedig a szélesebb társadalomra, másfelől pedig azt vizsgálják, hogy ezek hogyan keresztezik egymást, hogy strukturálják az egyének és a csoportok élettörténetét. Talán kifinomultabban teszi fel a generációk kérdését, elkerülve a klasszikus modellek biologizmusát, illetve historicizmusát. Érzékeny kezekben mindenképpen gaz-

⁴¹ Az életútelelemzés korai megközelítését J. Roth *Timetables (Órarendek)* (Chicago, 1966) című munkájában találhatjuk. A történelmi megközelítést T. Hareven és kollégái dolgozták ki a *Transitions (Átmenetek)* (New York, 1978) és a *Family Time and Industrial Time (Családi idő és ipari idő)* (Cambridge, 1982) című tanulmányokban. Átfogóbb képet ad J. Modell a *Journal of Family History (Családtörténelmi szemle)* (New Jersey, 1976) című tanulmányban és J. Kett *Rites of Passage (Beavatási szertartások)* című tanulmányában. A probléma e munka nagy részével az, hogy megkérdőjelezhetetlennek tartja, hogy a karrier szimbolikus rendje adja az életciklus egyetlen paradigmáját. Daniel Bertaux francia péktanoncokkal foglalkozó kutatása meghazudtolja ezt, még akkor is, ha hajlamos arra, hogy eközben visszatérjen a munkaerő bioenergetikus modelljéhez. Ld. tanulmányát az R. Harre által szerkesztett *Life Sentences (Egy életre szóló döntések)* (London, 1976) című tanulmánykötetben valamint a *Biography and Society (Életút és társadalom)* (Chicago, 1981) című könyvét. Ennek a módszernek a legjobb alkalmazása még mindig Glen Elder munkásságában található, ld.: *Children of the Depression (A Nagy Világ gazdasági Válság gyermekei)* (Chicago, 1981) valamint *Children in Time and Place (A gyerekek időben és térben)* (Chicago, 1993).

dag meglátásokhoz vezethet. Megmutatja például, hogy az, mennyire tartják a fiatal-ságot egy különösen jól formálható életszakasznak, attól függ, hogy a) egybeesik-e különösen fontos országos vagy nemzetközi eseményekkel, b) milyen a család által elfogadott stratégia valamint c) milyen események követik az élettörténetben. Ez elég nyilvánvaló, bár soha senki nem vizsgálta szisztematikusan, és egyértelműen meghazudtolja azokat, akik szerint a serdülőkorban állandó formába öntve szilárdulnak meg a felnőttkori értékek.

A harmadik és egyben utolsó megközelítés bizonyos értelemben egy új dimenziót próbál hozzáadni az előző kettőhöz.⁴² Ez a megközelítés az oral history követőinek munkásságából ered, akik az elmúlt évtizedben nagy mennyiségű – elsősorban a gyermek- és ifjúkorra vonatkozó – önéletrajzi anyagot gyűjtöttek össze olyan csoportoktól, amelyek addig rejtve maradtak a történelem előtt. Egészen a közelmúltig erről az anyagról azt tartották, hogy egyszerűen csak dokumentálja azoknak az egyszerű embereknek az életét, munkáját és szerelmeit, akikkel a hivatalos archívumok nem foglalkoztak. Azt, hogy „milyen is volt valójában” a munkásosztály élete. Ez az anyag azonban olyan témákat érint, amit még az életútelemezések sem kezdtek vizsgálni. Nyilvánvaló például, hogy ezek a szóbeli vallomások nagyon más elbeszélő nyelvtan alapján épülnek fel, mint a híres emberek írott önéletrajzai. Ez egyben egy nagyon bonyolult és rejtett összefüggés az elbeszélő szubjektum (azaz az idős ember, aki elmeséli élete történetét) és az elbeszélő szubjektum (pl. a 16 éves fiatal, akinek első szerelmét felidézi) között. Úgy is fogalmazhatunk, hogy egy sor hallgatólagos szubjektum hozza létre ezeket a szövegeket, amelyeket összerendeznek, az eredményt pedig rejtett életrajznak is nevezhetjük; ez a rejtett életrajz szövi a múlt, a jelen és a jövő közötti asszociációs hálót, kiválasztja és összekapcsolja az emlékeket, fantáziákat és érzékeléseket egy sor mögöttes motívum szerint. Mára már világos, hogy ezeket a motívumokat általában bizonyos stratégiai családi reprezentációkból merítik, amelyeknek az a funkciója, hogy a pozitív identitás vagy az élettörténeti folyamatosság érzését erősítse meg. De honnan erednek? Freud már a kulisszák mögött vár egy lehetséges választás – a családi románc.⁴³

⁴² Ma már számos hasznos történelmi tanulmányt találhatunk az önéletrajzról, pl.: A. O. T. Cockshut *The Art of Autobiography in 19th-20th Century England (Az önéletrajz művészete a 19-20. századi Angliában)* (New York, 1984) és C. Steedman *Past Tenses (Múlt idők)* (London, 1992). Az oral history naiv realizmusának úttörő kritikájához ld. P. Thompson és R. Samuel *Myths we Live by (A mítoszok, amelyek szerint élünk)* (London, 1991). Néhány hasznos gondolatot találhatunk K. Plummer *Documents of Life (Az élet dokumentumai)* (London, 1983) című tanulmányában is. Az élettörténetek mélyebb struktúrákra vonatkozó elmélet megalkotására valamint azok ideológiai funkciójának értékelésére tesz kísérletet a *Revue des Sciences Humaines* 191/2 (1984) dupla száma. Az élet jellemzőinek és az önéletrajz megkülönböztető diskurzív jellegzetességeinek elemzésére fontos kísérletet P. Lejeune *La Pacte Autobiographique (Paris, 1979)* című munkájában.

⁴³ Freud megjegyzéseit a „családi románcról” ld. a *Collected Works* 12. kötetében. A gondolatot V. Walkerdine gondolja tovább a „*Some Day my Prince will Come*” („Egyszer majd eljön a herceg fehér lovon”) című tanulmányában, In A. McRobbie és M. Nava, szerk. *Gender and Generation*.

A családi románc alatt Freud azokat a „meséket” érti, amelyeket a gyerekek találnak ki a szüleikről és más családtagjaikról, amelyekben képzeletbeli hősokeket vagy gonosztevőket játszanak egy hatalmas drámában. Később, a serdülőkorban, a filmszillagoknak, rockzenészeknek stb. hasonlóan az a funkciójuk, hogy – pozitívan vagy negatívan – megtestesítsék a kultúra én-ideáljait. A családi románc jelen van azokban a mesékben is, amelyeket a szülők vagy a nagyszülők mesélnek „a nagybácsiról, aki megcsinálta a szerencsését Amerikában”, vagy a „sógornőről, aki megszökött egy gazdag üzletemberrel”. Ezek a családi narratívák mind olyan nyersanyagok, amelyekből az önéletrajzokat alakítják. Van azonban egy különös ideológiai funkciójuk is: képzeletbeli rokonsági viszonyt alakítanak ki a többi osztállyal. Így tehát az osztálykultúra egyezkedéseinek egész rejtett történelmét ki lehet olvasni ezekből a szövegekből, amelyek az ideális én nyelvén beszélnek. Ez egészen biztosan egy olyan terület, ahol a pszichoanalízis és a marxista historiográfia módszereit a lehető leghasznosabban lehet kombinálni annak érdekében, hogy új megvilágításba helyezték a gyermek- és ifjúkor „egyéb színtereit”.⁴⁴

Ez azonban nem igazán újdonság. Walter Benjamin már az 1930-as években használta a kulturális materializmus és a pszichoanalízis módszereit a generáció kérdéseinek újragondolásakor.⁴⁵ Az Arcades Projectben a technológiára és a kollektív álmra vonatkozó elmélete felől közelítette meg a kérdést. Véleménye szerint minden generáció – gyermekkorában – ráteszi kezét az elődeik által előállított technológiára és materiális kultúrára, majd a játékban és a fantáziában átdolgozza őket, hogy felidézze a jövő és a múlt képzeletbeli vízióit. A felnőttkorba magunkkal vitt gyermekkori víziók alapján születik egy új technológia, amely alapján aztán az új generáció álmodhat, és végül megalkothatja saját múltjának jövőjét. Ez a rövid összegzés aligha mutathatja be Benjamin érvelésének kifinomultságát és még kevésbé írásának költészetét. De minden valószínűséggel Benjamin – és nem Mannheim vagy Reich vagy a Frankfurter Iskola bármelyik más ortodoxabb marxista képviselője –, tudja mondani a legtöbbet egy olyan generációnak, amely felfedezte a személyi számítógépek és a videojáték világát.

⁴⁴ Ld. pl. R. Fraser *In search of the Past (A múlt keresése)* (London, 1984) című könyvét, amelyben az önéletrajzi megközelítéshez az oral history és a pszichoanalízis módszereit egyaránt használja.

⁴⁵ Walter Benjamin két legfontosabb tanulmánya a *One Way Street (Egyirányú utca)* (London, 1979) valamint az *Illustrations (Illusztrációk)* (London, 1976). Ezekben képet kaphatunk módszereiről és ragyogó stílusáról is. Sajnos csak érintőlegesen olvashatunk ezekben a szövegekben Benjamin generációra, technológiára és a kollektív álmra vonatkozó téziséről, amelyet a *Passagen Werken (Arcades Project)* című tanulmányban ír le, amelynek nagy része kiadatlan és angolra sem fordították le. Az én megjegyzéseim Susan Buck-Morss Benjamin-interpretációjára épülnek, melyet a *The Dialectics of Seeing – Walter Benjamin the Arcades Project (A látás dialektikája – Walter Benjamin és az Arcades Project)* (London, 1989) című könyvében olvashatunk.

AZ IFJÚSÁGI PROBLÉMA ÚJRAGONDOLÁSA

Az elméletek labirintusában tett sétám során elsősorban nem az volt a célom, hogy megtaláljam „Ariadné fonálát” (azaz az egyetlen helyes utat), hanem inkább az, hogy példákon keresztül mutassam be azokat a csapdákat és zsákutcákat, ahová ezek az elméletek néha vezetnek. Azzal kezdtük, hogy megnéztük a klasszikus modelleket, az egységes társadalmi rendszerben élő egységes szubjektumokról (a biológiai/historicista értelmezések), majd megvizsgáltuk az osztott társadalmakban élő egységes szubjektumokról alkotott modelleket (a klasszikus marxista vagy a feminista szociológia), valamint az osztott társadalomban élő osztott szubjektumokról (pszichoanalízis). Egyik modell sem tűnt elégségesnek az ifjúsági probléma újragondolására, és azok egyszerű kombinációja (pl. a szociálpszichológia) sem vezetett eredményre. Azt állítottam, hogy két következménye volt annak, hogy a marxistáknak és a feministáknak nem sikerült Mannheim, Parsons és Stanley Hall elméleteivel megbirkózni – megnyitotta az utat a szociobiológia és a pszichohistoria új minotauruszai előtt, hogy még reaktívabb fogalmak szerint fogalmazzák újra az ifjúsági probléma klasszikus értelmezését, és megerősítették az „én-pszichológiának” a serdülőkor értelmezésében elért helyzetét. Ehelyett azonban arra van szükség, hogy egy olyan modellt alkossunk, amelyekben sokszorosan megosztott szubjektumok élnek egy sokszorosan megosztott társadalomban; megkíséreltem felvázolni azokat a kereteket, amelyek között a pszichoanalízis és a történelmi materializmus közötti új együttműködés már lehetséges lehetne. Elvetettem, hogy valamiféle „archimédészi” referenciapontot keressünk ezek mögött, amennyiben ez csak a diskurzuselemzés idealista problémafelvetéséhez és a foucault-i és barthes-i szemiotikához vezet. Eközben igyekeztem bebizonyítani, hogy a mai ifjúsági szolgáltatások intellektuális premisszáinak nagyon kevés alapja van, sőt esetenként mindenféle alapot nélkülöznek. A fiatalok nem alkottak egységes társadalmi kategóriát, még akkor sem, ha a „fiatalokat” az állami beavatkozás vagy a morális diskurzus egyetlen célpontjaként értelmezzük. A serdülőkornak az a felfogása, hogy ez egy ideológiailag alakítható és/vagy „normális esetben lázadó” korszak, inkább vágyálmokon alapult és nem konkrét elemzésen. Kritikát fogalmaztam meg azzal kapcsolatban, hogy maga az ifjúsági munkanélküliség identitási krízist okozna a munkásosztálybeli fiatalok életében, vagy hogy egyszerű megfelelést találhatnánk a függetlenség és a függőség különböző formái között. A kritikában rövid esettanulmányok segítségével igyekeztem példát hozni egy másfajta megközelítésre – amely az ifjúsági probléma, és a konkrét esete relatív autonómiáinak differenciált elemzésén alapszik.

Ez nem a serdülőkornak arra az esetleg feltételezett ontológiai helyzetére utal, amely szerint serdülőkor a gyermekkor teljes függőségi helyzete és a felnőttkor abszolút autonómiája között félúton helyezkedik el. Először is, az „abszolút autonómia” – amely korántsem jellemző a felnőttkorra – a mindenhatóságra vonatkozó gyermeki fantáziavilág része, amelyet – amikor felfedezzük, hogy a felnőttektől milyen kiszol-

gáltatott függőségben élünk – először építünk fel védelemként. Ezen szubjektum-helyzetek relativizálását érdemes célul kitűzni, sőt ez talán összhangban van azzal, amit Durkheim „organikus szolidaritásnak” hívott, amelyet a fejlett munkamegosztás hozott létre. De egészen biztos, hogy ez nem minden fejlődési szakasz különös kiváltsága – és semmiképp nem a mai „önimádat kultúráinak” serdülőkoráé. Az ifjúsági probléma relatív autonómiája inkább egy szerkezeti elven alapul – a kapitalista társadalom politikai, gazdasági és ideológiai szerkezeteinek relatív autonómiáján. Ezen struktúrák közötti diszkontinuitás miatt jelenik meg az ifjúsági probléma úgy, mint ha ezek kifejeződésének egy bizonyos példája lenne; ez abban a paradox formában jelenik meg, hogy egy képzeletbeli egység feltételeit teremti meg azokból a valóságos megosztottságokból, amelyek a fiataloknak különböző társadalmi helyzeteket utalnak ki.

Hogyan jelennek meg a diszkontinuitások? Először is mint azok a különféle helyek, amelyeket a „fiataloknak” kijelölnek, ilyen pl. a munka, a populáris diskurzus vagy a „kiskorúakra” vonatkozó védelmező törvények; a fiú- vagy lánygyermek a családi románcban, az állampolgárként kezelt tanuló az „oktatási államban” vagy a kollektív munkás. Nincs szükségszerű vagy előre meghatározott megfelelés ezek között a helyek között – specializált gyakorlatokon keresztül kell azt létrehozni.

Másrészt diszkontinuitások vannak az idő strukturálásában. Az üres, homogén, mért idő, a kapitalista termelés ideje (beleértve a munkaidő és a szabadidő közötti egyszerű ellentétet) megszervezheti a mindennapi tapasztalatok nagy részét, különösen azok számára, akik be vannak zárva a gyár vagy a házimunka elidegenedett rutinjába, de ez túl szegényes ahhoz, hogy jelentést adjanak és irányt szabjanak egy élet idejének. Hasonló ehhez a testi idő, a szexuális feszültség és feszültségnélküliség krónikus ismétlődése vagy az ébrenlét és az alvás napi ritmusa. E két idő között helyezkednek el – és ezeket szakítják meg – az időtartam más elvei: a generáció és az évszakok ciklikus ideje a biológiai öregedés megfordíthatatlan idejét folyamatosan átdolgozzák, és így osztják szakaszokra a családi időt. Az önéletrajz és a népszerű memória ideje visszafordítható, a történelmi események idejét szüntelenül megdézsmálják, hogy saját jelentési motívumait szöjék belőle. Ha a fiatalságot ennyire veszélyes időszakként és helyszíneként jelenítik meg, az azért van, mert ez esetben a periodizáció és a kategóriák oly sok egymásnak ellentmondó elve ütközik egymással. Nincs azonban semmi véletlenszerű vagy mesterséges ebben a folyamatban; nagyon is meghatározott módon szerveződik.

Az ifjúsági probléma az ellentmondások egyetlen összefüggésének helye. Az ifjúság egyidejűleg jelentődik meg a marginalitás és a hatalomnélküliség helyszínéeként, idejeként és egy sor speciális szimbolikus hatalom hordozójaként. Mint a patriarchális rendben lévő legális szubjektumforma, az ifjúság az alkalmatlanság egyik kategóriája, a hiányok pusztá helye. De mint fogyasztási forma, amelyet a tudatformáló ipar állít elő, az ifjúság tömérdek olyan tulajdonságot is jelent, amelyekre vágyunk. Az első helyzet eredménye a bölcs szólások diskurzusa – amely szerint „a fiataloknak

van lendülete”, vagy „öreg fejeket tesznek fiatal vállakra”. A második helyzetben a fiatalok a „modernitás” diskurzusában találják meg a helyüket, amelyben mindig „az újdonságot” jelenítik meg, ők „csinálják a történelmet”, de csak azzal a feltétellel, hogy minden történelmi meghatározást meghaladnak. Ugyanez az ellentmondás határozza meg a fiatal testet, vagy kényszerzubbonyba zárja a „rendes öltözködés, modor vagy fegyelem” merev kereteivel, vagy pedig a serdülőkori szexualitás élvezeteit bujtja fel és élvezzi.

Van olyan társadalmi környezet és kulturális forma, amelyben a pozicionálás mindkét módja egy időben van jelen, kettős kötések rendszerébe zárva a fiatalokat. A két mód azonban közvetlen konfliktusban is lehet egymással, mint például a racionális szabadidő-felhasználás fejlődést szolgáló formái és az „ördög zenéje”, azaz a rock & roll között dúló harcban. Az ifjúsági kultúra az „apa törvényét” néha a tőke és az állam törvénye ellen mobilizálja, mint például a territorialitás gyakorlataiban. Ez az ifjúkori szófogatatlanság/szófogadás képzeletbeli királysága, ami megerősíti a hatalomnélküliség valódi helyzetét. A fiatalok marginalitása a hivatalos politikában minden bizonnyal hozzájárul ahhoz, hogy egy rivális „politikát” támogasson, amely a serdülőkori nárcizmusra koncentrál, és ami még jobban eltávolítja a fiatalokat a szervezett politikától.

Egészen máig ez az ellentmondás a fiúk számára nagyrészt esetleges volt, a gyermekkorból a felnőttkorba való átmeneti időszak részét képezte. A lányok számára azonban mindez strukturális; a patriarchális rend egy egész életre bezárja őket két szerep közé, az egyik a kicsi háziasszony és anya szerepe, a másik pedig a vágyott tárgy szerepe, amely szerint örökké fiatalnak kell maradnia és lehetőleg örökké szűznek. Ez azonban talán változóban van. A lányok egyre inkább az esetleges kötésben találják magukat, a serdülőkori és a nőiség változó diskurzusai között. A fiúk pedig egyre inkább strukturális krízissel találják magukat szembe, hiszen egyre fiatalabb korban kerülnek kapcsolatba az ifjúsági kultúrával, kilépésük a felnőtt munkaerőpiacra viszont egyre később történik meg. A diákoknak és a középosztálybeli fiatalok más csoportjai számára ez talán nem jelent akkora problémát, hiszen az ő kultúrájuk egy hosszú ifjúkori moratóriumot engedélyez. Nagyon is égetővé válik azonban az ellentmondás a színes bőrű fiatalok csoportjai számára – a társadalmi spektrum másik végén –, akik állandóan a gazdasági szemétdomb tetején találják magukat, mialatt kultúrájukat dicsőítik és kifosztják „vitalitása” miatt.

Az ellentmondás így tehát többféle formát ölthet, és különféleképpen hat a fiatalok csoportjaira. Ez a tény bújik meg a „relatív autonómia” fogalma mögött. Eddig is többször említettem, hogy az ifjúsági probléma soha nem pusztán osztály-hovatartozás, nemek és etnikai hovatartozás szerinti különbségekről szól, ezek a kérdések egészen konkrét formában jelennek meg. A rövid esettanulmányokban igyekeztem megmutatni, hogy ezek mik lehetnek. A fejlett kapitalista társadalmakban megmaradnak az osztálykultúrák közötti különbségek, és ezek a különbségek továbbra is a szellemi és a fizikai munka különbségén alapulnak. De az a forma, amelyben ez a különbség

megjelenik, megváltozott, bonyolultabb és fragmentáltabb lett, és ma már nem lehet pusztán a foglalkozási szerkezettel vagy az oktatási rendszerrel magyarázni.

Az osztálykülönbségek ma közvetett módon jelennek meg mint a nemi, a generációs és az etnikai viszonyok kifejeződésének különböző elvei. Azaz az osztályhelyzet kifejezése csak ritkán jelenik meg egy egyszerű közvetlen formában (pl. a tőke és a munka közötti konfliktusban), az emberek inkább egy sor, osztálytól független helyzeten keresztül élik meg, amelyeket láthatatlanul összekötnek és módosítanak a kulturális reprodukció szintjén. Ráadásul nemcsak a reprodukció valós viszonyaival (pl. a demográfiai rezsimekkel vagy a fizetett munka formáival) kell foglalkoznunk, hanem azokkal a képzelt viszonyokkal is, amelyeken keresztül azokat megélik és szimbolikusan megjelenítik. Más szóval – a reprodukciós kódokkal⁴⁶. Ezek a kódok alkotják azokat a szubjektumhelyzeteket, amelyeken keresztül az ellentmondásokat, a megosztottságokat, a diszkontinuitásokat ezek ellentétéként tapasztaljuk meg – az egységes kategóriák és stabil identitások támaszaként.

Mindegyik kód a képzeletbeli összefüggések hálóját szövi a szubjektum által elfoglalt eltérő helyek és idők között, és jellegzetes keretet ad az életciklus periodizációjához és kategorizációjához. Ha ez a keret sértetlen marad, akkor még a legszétziláltabb körülmények között is fenn lehet tartani az élettörténet folytonosságának érzését. Hiszen egy ilyen identitás felépítése során minden egyes kód a szubjektumhelyzeteket egy bizonyos tudás- és hatalom-paradigmához, valamint az érettség/éretlenség retrospektív jeleihez köti. A kód így a helyzetek szinkronikus keretét és a helyzetek közötti „váltások” diakronikus keretét is jelenti.

A „váltások” az „első alkalmak” láncolata, azaz azokból a formatív momentumokból áll, amelyek bizonyos tárgyakhoz vagy gyakorlatokhoz kötődnek. Ilyen például az első megtett lépés, az első cigaretta, az első szexuális élmény, az első elköltözés, az első fizetés stb. Ezek az első alkalmak formatívak, de nem feltétlenül traumatikusak. Amennyiben olyan normatív szabályokba ágyazottak, amelyek meghatározzák ezeknek a momentumoknak a sorrendjét, ezek a jelölők válnak a jelentős események középpontjává és mint ilyenek, ezekből épül fel az önéletrajz, különösen a család vagy a kortárs csoport románca. Bármennyire egyéniként is jelennek meg, semmi egyéni nincs felépítésükben. Kulturálisan kódoltak, és a nemi, osztály- és etnikai hovatartozás szerint változnak. Sajnos az életútelemezésnek erre a mikroszintjére egyáltalán nem fordítottak figyelmet. Fontos hangsúlyozni, hogy a jelölők visszafordíthatók. Ami az élettörténet egyik pontján a felnőtté válás jele, az egy másik pillanatban a lemaradás jele lehet. („Csak nem babázol még, már majdnem öt éves vagy!” „Nézd meg Johnt, még bi-

---

⁴⁶ A reprodukciós kód itt használt értelmezése közel áll Bourdieu habitusfogalmához, hiszen azokat a szimbolikus eszközöket jelenti, amelyeken keresztül a kulturális hatalom és hatalomnélküliség bizonyos formái internalizálódnak a szubjektivitás mély struktúráiban. A legfontosabb ez esetben azonban nem a kulturális reprodukció formális jellegzetességeinek és funkcióinak szociológiai értelmezése, hanem azoknak a variációs elveknek a meghatározása, amelyek a rivális kódokat jellemzik, és azok kifejezésének történetét alkotják.

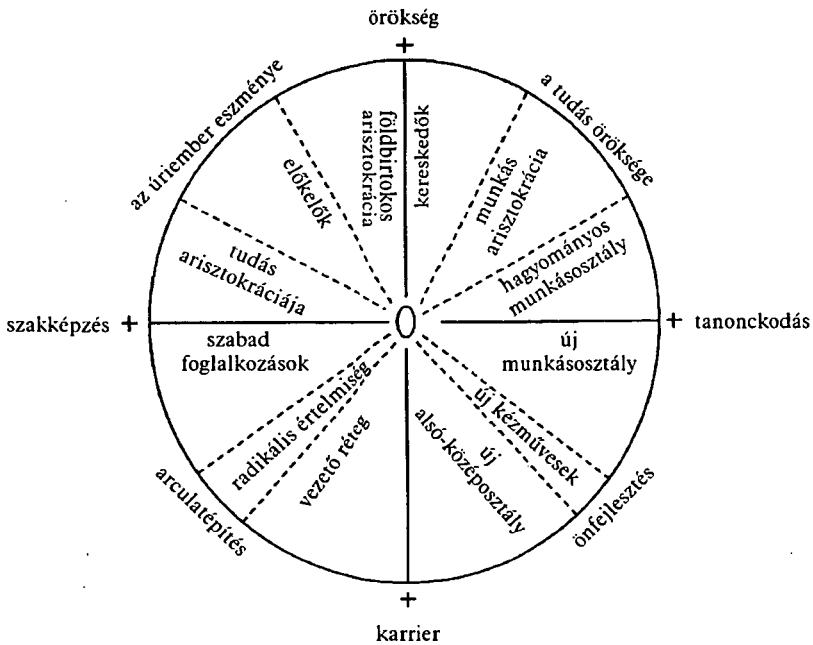
ciklizni sem tud!”) A jelölők a felnőttek és a kortársak együttes nyomásának hatására lesznek normatívák, és mint ilyenek az egyén vagy kortárs csoport ideálját bizonyos gyakorlatokhoz kötik. Ezek középpontjában hagyományosan a test technikai álltak, ma azonban egyre inkább egy sor fogyasztói technológia is ide tartozik, mint pl. a következő sorozatban: tricikli, gördeszka, BMX, motorbicikli, autó. Az ilyen jelölő-lán-cok nemcsak a bizonyos kortárs csoportgenerációk kialakulásához vezetnek, hanem a történelmi generációk számára is tájékozódási pontot jelentenek. Ilyen pl. a videojátékok generációja és a szerepjátékok generációja közötti különbség. A generációs jelölők jelentése ugyanakkor aszerint is különbözik, hogy milyen a kódolásuk; a munkásosztálybeli tanonckodás keretei között például a videojátékok a kezűgyesség fejlesztése, a középosztálybeli karriercentrikus kód szerint azonban szellemi szórakozás és játék céljául szolgáljanak. Ez itt a kulturális újítás igazi lényege, hiszen minden generáció új tárgyakat és gyakorlatokat talál, új jelölőket alakít ki, amelyek átveszik azoknak a helyét, amelyek fölöslegessé váltak vagy azzá tették őket. A fejlett technológia fogyasztói kapitalizmusában egyre nagyobb szerepet kap a kulturális reprodukció kódjaiba épített megtervezett elavulás.

A reprodukciós kódok tanulmányozása még csak most kezdődött el. A makrotörténelem szintjén ennek része az is, hogy feltárják az osztálykulturális harcokat a reprodukció konkrét helyszínein – pl. a családban, az oktatási rezsimekben, az ideológiai apparátusokban, a diskurzusokban stb. – található különböző kódok közötti konfliktusok és az egyeztetések mozgó határvonalait vizsgálva. Ez történelem lesz, nem pedig régészet, hiszen itt a kulturális hegemoniának és az azzal szemben bizonyos helyzetekben tanúsított ellenállás elveinek mély strukturái kerülnek a felszínre. A mikrotörténelem szintjén pedig a kódok elmélete potenciálisan lehetővé teszi, hogy az életervek vagy önéletrajzi narratívák tudatos felszíne mögé lássunk, és hogy figyelmet fordítsunk a rejtett önéletrajzra is, amelynek felismerési strukturái a freudi „más helyszínek” közé tartoznak.

Eddig négy alapvető reprodukciós kód körvonalazódott: örökség, szakképzés, tanonckodás és karrier; ezek intézményes konfigurációját, és szimbolikus rendjét jelenleg több szempontból is vizsgálják.⁴⁷ Ezek artikulációjának legfontosabb elveit ábrázolja az ábra. (202. oldal)

Ezen az ábrán a külső kör a kódok osztálykulturális kifejezését jeleníti meg, ahogy azok történelmileg leülepedtek a szocializáció referenciális modelljeiben vagy egyes

⁴⁷ E.P. Thompson a „*The grid of inheritance*” („Az örökség hálójá”) című alapvetően fontos tanulmányában – ld. In J. Goody et al., szerk. *The Family and Inheritance (A család és az örökség)* (London, 1976) – először helyezte a középpontba azokat a „szabályokat és gyakorlatokat, amelyekkel bizonyos társadalmi csoportok a jövőjükhez viszonyulnak”. Thompson volt az első, aki ragaszkodott ahhoz, hogy a tanonckodás, a szakképzés és a karrier hálóiért érdemes tanulmányozni, és hogy ennek több köze van az örökségekhez, mint az anyagi javak átadásához. Noelle Bissert az *Education, Class Language and Ideology (Az oktatás, az osztály nyelvvezete és az ideológia)* (London, 1976) című könyvében az örökség, a szakképzés és a karrier belső szimbolikus rendjeit tanulmányozza az oktatási rendszer kontextusában.

paradigmáiban. A belső háló pedig a szimbolikus rend átalakulásának feszültségi vonalait ábrázolja mikrotörténelmi szinten. Így minden körcikkely a szubjektumhelyzetek és a kulturális formák mátrixát jelenti az osztályreprodukció egy adott mezőjén belül. Mint pozicionáló eszközök, a módok különböző normatív erővel rendelkezhetnek, az erőstől (+) a gyengéig (0). A referenciális modellek felállításában az egyik kód általában a helyzetek szinkronikus hálózatát hozza létre (S), a másik pedig a diakronikus váltásokat (D). Ahol a kódok erős kombinációban találhatók, ott ugyanaz a reprezentációs háló irányítja a reprodukció minden kontextusát, és ekkor alapvető megegyezést találunk a családi, a szexuális, az oktatási, a szabadidős, a foglalkozási és a politikai formák között. Mikroszinten az erős kódok stabil identitásokat (és különbözőségeket) biztosítanak, az erős kombinációk pedig erős feszültségi pontokat eredményeznek a szinkronikus és a diakronikus rendek között és biztosítják az ezek feloldásához szükséges mechanizmusokat. A gyenge hálózatok egészen mások. Ez esetben az osztálykulturális átadások fragmentáltak, a társadalmi identitások pedig stabilak lehetnek. Bármilyen osztálykultúra létezéséhez minimális feltétel egy olyan erős hálózat megléte, amely a reprodukció stratégiai helyszínén (pl. a hagyományos kispolgárság esetén a családon belül, az új középosztály esetében pedig az oktatási rendszeren belül) működik, és éppen itt zajlik a döntő harc kódjának más konfigurációk feletti hegemóniájáért.

Ezeknek a kifejezőmódoknak a története egyértelműen egyenetlen és bonyolult fejlődés; egy adott osztálykultúra más arculatot, más kódeloszlási mintát eredményez a különböző időszakokban és helyszíneken, amelyekben tükröződnek a helyi erőviszonyok és a speciális körülmények is (pl. a történelmi kompromisszum, a lakáskörülmények stb., az egyéb kódokkal együtt). Talán az a legérdekesebb eset, amikor az osztálykultúra annyira meggyengül, hogy elemeit alkotó kódokra esik szét; ez létrehozhat egy új belső differenciáló elvet, de az is előfordulhat, hogy alapvető strukturái szétesnek, ahogy a vízszintes és függőleges tengely mentén a „nulla érték” felé mozognak, ahol elveszítik független létüket és a rivális kódok magukba olvasztják. A nulla érték azonban más lehetőségeket is magában hordoz, hiszen itt van a bricolage igazi világa, új kulturális formák kerülnek a felszínre, ahogyan a szimbolikus elemek mind a négy kódból kiválasztódnak és pusztán szemio-logika (a reprezentáció szemio-logikája) szerint kombinálódnak, a szociologisztika (a reprodukció szociologisztikája) által nem befolyásolva. Felesleges is megemlíteni, hogy ez az ifjúsági kultúrák területe!⁴⁸

Az örökség és a karrier vagy a szakképzés és a tanonckodás szimbolikus rendjei elmentéses pólusokat foglalnak el, ha azt vizsgáljuk, hogy milyen szubjektivitásokat hoznak létre. Összeférhetetlenségük azonban nem zárja ki néhány „érdekházasság” vagy válással végződő „házastársi konfliktus” lehetőségét. A széleskörű oktatás történetét például szinte gond nélkül meg lehetne úgy is írni, hogy középpontjába a mindkét tengely mentén megtalálható konfliktus és összehangolás folytonosan változó mintája áll. Kezdetben, az általános iskolában, a tanár-diák viszony modelljének továbbra is a mester-tanonc hagyományos viszonya számított; csak a tanítás professzionalizációjával és a diákok teljesítményének mérésekor a korosztályi kompetenciák fejlődési skáláját figyelembe vevő új módszerek megjelenésével mondhatjuk azt, hogy a karrier kódja „megérkezett”. Hasonlóan: az a liberális gondolat, hogy az iskola célja az, hogy lehetővé tegye a gyerekekben rejlő belső képességek kreatív önkifejezését, szintén tanúsítja a szakképzési kód független erejét bizonyos oktatási alrezsimekben, erejét, hogy ellen tud állni annak a közkeletű fatalizmusnak, mely szerint vannak, akik „okosnak születtek”, mások pedig „születésüknél fogva” buták. Ez a kód is azonban csak úgy maradhatott fenn a domináns ideológiában, hogy teljesen instrumentalizálttá vált, és így beolvadt a karrier (azaz a szakmai életút) hálójába.

⁴⁸ Ebben az új elméleti keretben az ifjúsági kultúra több szintjét lehet különíthetjük el a vizsgálatok céljára:

1. a makroszinten az, ami kiválasztódik és kombinálódik, hogy milyen kódokból áll, és így hogyan alakul ki az ifjúsági kultúra stilisztikai identitása;
2. a hatáskörnek, a társadalmi kombinációnak és diskurzusnak milyen szabályait mozgósítanak, és milyen speciális rituális gyakorlatokban annak az identitásnak a reprodukciójához;
3. a mikroszinten az, hogy milyen szubjektumhelyzeteket részesítenek előnyben és fixálnak a kortárs-csoport ideáljában.

Ezt a harmadik mikroszintet kellene részletesebben megnézni, különösen pszichoanalitikus szempontból.

Elkerülhetetlenül előállnak azonban olyan helyzetek, amelyekben a fiatalok az érzékelés két rivális kódhoz tartozó, egymásnak ellentmondó struktúrája között találják magukat. Legtipikusabban ez akkor fordul elő, amikor a gyermek vagy a diák meg akarja mászni a tudományos számárlétra fokait, mert a felismerés bizonyos gyarapodást kifejező normáiban (pl. beszédkézségben, órai munkában) mutatott teljesítményen alapul, előmenetelét azonban továbbra is bizonyos fix, veleszületett kategóriák – neme, etnikai hovatartozása, vagy osztályhelyzete – alapján mérik. Ez az ellentmondás általában nem őrli fel az embereket, hiszen racionalizálható azzal, hogy vannak, akik „sikeresnek születtek”, mások pedig „született vesztesek”. A családokban ez egészen másképpen is lejátszódhat. Előfordulhat például, hogy az egyik szülő olyan társadalmi cél elérése felé hajtja a gyermekét, amelynek ambíciói meglehetősen különböznek a másik szülő által felismert fix „sorstól”, ilyenkor a karrier és az örökség kódjainak rejtett üzenetei az egymásnak ellentmondó szülői utasítások rendszerén keresztül jelennek meg („légy az, ami lenni akarsz” ellentétben azzal, hogy „te ide tartozol és mindig is ide fogsz tartozni”), és ekkor a krónikus kettős kötés elkerülhetetlen. Egyes csoportok társadalomtörténetében – például a társadalmilag mobil etnikai kisebbségek esetében – pedig vannak olyan pillanatok is, amikor ez gyakran fordul elő; ez nem az adott kultúra „kóros” jellemzője, hanem a befogadó kultúrán belüli konfliktus (azaz annak magántulajdonon alapuló individualizmusának kódja és a veleszületettség kódja közötti konfliktus), amely behatolt bizonyos családi pozíciókba.

Bár a reprodukciós kódok tanulmányozása ma még gyerekcipőben jár, már ma is új megvilágításba kezd helyezni néhány ideológiai kifejezést, amelyeken keresztül a „serdülőkor felfedezése” lehetőségessé válhatott a 19. századi pszichológiában. Stanley Hall elmélete a következő elemeket tartalmazta: a) olyan történelemfelfogás, amely szerint a történelem egy evolúciós folyamat kiteljesedése, ahol a történelem lépésről lépésre halad előre a fejlődés útján, és így mind az egyének, mind az egyes társadalmak elhelyezhetők egy hierarchiában, attól függően, hogy mennyire civilizáltak; b) egy olyan pszichológiai fejlődési modell, amelyben az egyén „születésénél fogva elrendeltetett” arra, hogy a társadalmi fejlődés történelmi szakaszaiból álló fix sorozatot ismétlje, és így jogot formálhasson civilizációs örökségére; c) a serdülőkornak egy olyan modellje, amely szerint a serdülőkora spirituális keresés és az érzelmi felbolydulás korszaka, amelyet az új tapasztalatok és az elvesztett bizonyosságok keresése irányít.

Világos tehát, hogy Hall serdülőkorról foglalkozó pszichológiája három kódot felhasználó bricolage folyamatán keresztül épült fel. Történelmi modellje a karrierkód átírása, ez pedig az örökség hálózatán keresztül alakult át, a „rekapituláció” fogalmát hozva létre. Végül, a serdülő figurája a szakképzés kódjának elemei szerint született meg, azzal a paradigmával, mely szerint az életciklus egy ideális belső én kényszerítő parancsára, és egy autentikus elhivatottság keresése közben alakul ki. Következésképp a szakképzés hálózata közvetíti a másik kettő között, azáltal, hogy összeköti az ifjúság egy régi felfogását, amely az arisztokrácia szerint a féktelen kalandozás korszaka, az újabb felfogással, amely szerint az ifjúság egy „moratórium” a gyermekkor és a közép-

osztálybeli karrier felnőtt életszakasza között. A serdülőkor mint az érzelmi viharok időszaka paradox módon éppen ebből a két vezető kulturális kód közötti „történelmi kompromisszumból” nőtt ki.

Mindig lesznek azonban feszültségek a serdülőkori keresés halhatatlanságát hirdető szakképzés hálózata és a többi kód között, amelyek egy tisztán átmeneti státuszt adnak az ifjúságnak egy sokkal merevebben meghatározott életciklus keretei között. Ma például a karrier és – sokkal kisebb mértékben – az örökség kódja továbbra is ödipuszi versengést hoznak létre és „gazdasági” funkciót adnak azoknak a domináns kultúrán belül; a rejtett életrajzok szintjén azonban, ahol „a kisebb különbségek nárcizmus” és a preödipuszi helyzetek uralkodnak, a szakképzési kód támogatja az elit bölcsészegyetemeken és az „aranyifjak” más iskoláiban kialakuló bohém szubkultúrák fejlődését. Mindeközben a középosztálybeli serdülők pszichodráma és osztott énye – amely egy belső elhivatottság keresése és a nyilvános elismerés között őrlődik – a mai szappanoperák egyik legfontosabb eleme, ennek legújabb – és legszórakoztatóbb – példája *Adrian Mole titkos naplója*.

Eddig csak a modell bal oldalára figyeltünk, amely a domináns ideológiák kialakításával foglalkozik. De mi van azokkal, akik a másik oldalon nőnek fel?

Már korábban is feltettem a Generációs Vetélkedő következő fordulójába vezetők 25 millió forintos kérdést: a kétkezi munkások politikai kultúráinak visszaesése és a strukturális ifjúsági munkanélküliség milyen hatással volt a nem tanuló fiatalok csoportjainak kialakulására és szemléletmódjára? A reprodukciós kódok modelljével felfegyverkezve juthatunk-e előbbre, mint a konzervatív futurologusok vagy a benyomáskeltés szocialista szakértői? Megpróbáltam megmutatni, hogy egészen mostanáig a munkásosztályban felnőni tanonckodást jelentett egy örökséghez; e két kód erős kombinációja volt, amely átívelt családi, foglalkozásbeli, szabadidős, szexuális és politikai gyakorlatokon és ezeket egyetlen normatív hálózatba szervezte. Ez azonban egyfajta ideáltípus volt és általában csak olyan közösségekre volt jellemző, amelyeket a közös foglalkozás tartott össze, máshol erős kombinációkat találhatunk konkrét helyzetekben – például inkább a családban vagy a szabadidős helyzetekben, mint az osztálykultúrán keresztül általánosítva. Minél erősebb és extenzívebb a hálózat, annál több munkásosztálybeli fiú éli meg úgy a felnőtté válást, mint a kvázi vele született kategóriák fix láncolatának folyamatos elsajátítását, és annál szorosabban függenek össze a lányok által elfoglalt egymásra következő függőségi és alávetettségi helyzetek. Így az osztálykultúra „hatékony” átadásának egyik elengedhetetlen feltétele egy erős patriarchális rend fenntartása. Az előbbi úgy gyengült, ahogy az utolsó veszített erejéből. A munkásosztálybeli felnőtté válás egyre inkább azt jelenti, hogy a fiatal felnőtt, dolgozni fog és munkásosztálybeli lesz, egyre kevésbé érvényesülnek azok a választóvonalak, amelyekről a magától értetődőnek tartott társadalmi identitások függenek, ahogyan a felnőtté válás, a munka és az osztály közötti asszociációs lánc is egyre nehezebben tartható fenn. De ez nem csak az ifjúsági munkanélküliség materiális hatása az iskolai átmene-tekre; ez a kulturális reprodukció kódjainak változása is.

Az egyik vélet az, hogy a tanonckodás és az örökség kódjai szétváltnak és egymástól különálló kulturális formákat alkotnak. Ahol a tanonckodás saját magáért létezik, az ifjúság megszűnik átmeneti állapot lenni és az egész életciklus központi referenciapontjává válik. Ebben az esetben a fiúk esetleg képesek pozitívan azonosulni feminin helyzetük bizonyos aspektusaival (ahelyett, hogy visszautasítanak), a lányok pedig talán szabadabban tudják kialakítani a vágy területeit, függetlenül a kortárs csoportban létező románctól. De ezt csak akkor tehetik meg, ha el tudnak szakadni azoktól a fix osztályhelyzetektől, amelyeket az örökség kódja hangol össze. Az ebből fakadó ifjúsági kultúrák új típusú tanonckodást kínálnak, különösen a szexualitás és a szabadidő területén, de nem része ezeknek az, hogy visszanyerjenek valamit a küzdelem örökségéből – az egy középosztálybeli paradigma, ami a szakképzési kódhoz tartozik, amit gyakran – katasztrofális eredménnyel – a munkásosztálybeli fiatalokra is kivetítenek.

Vannak azonban más lehetőségek is. Az ifjúsági kultúrák például szelektíven bánnak a kódokkal, hogy néha megerősítsenek egyébként gyenge kombinációkat. Legveszélyesebb formájában ez az etnikai hovatarozás aktívan rasszista konstrukciójához vezethet, ami bizonyos munkásosztálybeli kódokra jellemző. Különösen akkor, amikor a kulturális örökségek átadása megtörik – akár a családi küzdelmen, akár a blokkolt átadáson keresztül, de a rasszista diskurzusok mindenképpen pótolják azt a politikai tanonckodást, amely a rokon viszonyok „elveszített” képzeletbeli örökségét jelenti. Újra megteremtődnek tehát a származás és az elért társadalmi helyzet közötti kapcsolatok a büszkeség érzésén keresztül, amely egy olyan „biológiai” közösséghez tartozás iránt érzett büszkeség, amelynek alapja a munka, és amelynek területi határait aztán a munkásosztálybeli város utcáin egy többé-kevésbé erőszakos politikai testület jelöli ki. Ez a minta szinte kizárólag a fiúkra jellemző, hiszen éppen azoknak az elutasítási struktúráknak a mobilizálásától függ a léte, amelyek a munkásosztálybeli férfiaság „erős” formájába ágyazottan léteznek.

A munkásosztálybeli lányok számára azonban a gyenge hálózatok más, reményteljesebb válaszadási mintákat nyitnak meg. Előfordulhat például, hogy a családi románc megtartja szerepét, de közben a fiúktól való függés szerepe minimálissá válik. A lányok továbbra is erősen azonosulhatnak édesanyjukkal, de nem feltétlenül követik őket egészen a mosogatóig. Néha ez azt is jelentheti, hogy a korai terhességet egy független egyszülős család alapítása követi. Különösen a munkanélküli lányokra nehezedik erős nyomás, hogy fizetetlen bejárónőnek maradjanak otthon, egyedül gyermeket vállalni így az egyik megoldást jelentheti ebben a helyzetben, amely egyszerre ad felnőtt státuszt és valamennyit abból a szabadságból, amit hagyományosan az ifjúsággal kapcsolatban szokás emlegetni.

A harmadik legfontosabb minta az, amikor a munkásosztálybeli kódok elemei beolvadnak a középosztálybeli kódokba, és viszont. Az élettörténeti grammatikák szintjén ez elsősorban a társadalmi mobilitáson, vagy pedig azokon a különféle individualizmusokon keresztül történik, amelyek vagy azok elérésével vagy a blokkolt aspirációkkal vannak összefüggésben. Egyre több munkásosztálybeli fiatal marad az

iskolarendszerben egészen a felsőfokú oktatásig, hogy elkerülje a munkanélküliséget, és ahogyan új rezsimek jelennek meg, hogy a jó benyomás keltésének különféle technikáinak elsajátítására tanítsák őket, a kód változásainak mintája valószínűleg egyre fontosabb lesz az ideológiai eredmények megértéséhez.

Már ma felfedezhetünk két tendenciát. Ahol a karrier bővülő belső hálózata bekebelezi a tanonckodását, a kétkezeiből a szellemi kultúrába történő átmenet valószínűleg viszonylag problémamentesen zajlik le. Ez esetben nem valószínű, hogy a fiatalok érzékenyek lesznek az osztály-hovatartozásból fakadó ellentmondásokra, politikai attitűdjeik pedig valószínűleg individualisztikusak és instrumentálisak maradnak. Ezzel ellentétben, amikor a kód változása a tanonckodástól a szakképzésig tartó tengelyen zajlik, a társadalmi származás és az elért célok közötti viszony valószínűleg konkrétan érzékelhető lesz. Az a grammatikai változás, amelynek kiindulópontja egy olyan test, amely kvázi vele született üzenetek hordozójaként definiálódik, eredménye pedig egy sor olyan belső én-funkció, amelyek egzisztenciális imperatívuszok hangjaként jelennek meg, valószínűleg erősen terhelt expresszív orientációkat hoznak létre, amelyek részét képezik a személyes és politikai tematikák is.

„IFJÚSÁGI” MUNKANÉLKÜLISÉG

Az ifjúsági probléma újragondolásának utolsó lépése az, ami segíthet tisztázni az ifjúságpolitika és fiataloknak szánt juttatások területén felmerülő kérdéseket. Térjünk hát vissza az ifjúsági munkanélküliség kérdésére.

Gyakran halljuk, hogy a tartós munkanélküliség egy új társadalmi réteget hoz létre, a társadalom alatti osztályt, amelynek létfeltételei előjelzik egy munka nélküli munkásosztály létét, és jelzik az eljövendő állapotokat.⁹⁹

Azt hallhatjuk, hogy a tartós munkanélküliek nem csak állandóan az iskola és a munka között lődörögnek, de a munkásosztálybeli tanonckodás és örökség olyan mértékben széttöredezett, hogy az érettség/éretlenség pusztán törvényeken alapuló jelölői vették át a helyüket. Ebben a kontextusban a hagyományosan munkáspárti receptek – visszatérés a teljes körű foglalkoztatáshoz, az oktatási és ifjúsági szolgáltatások színvonalának emelése – nemcsak egyszerűen irreálisak, hanem irrelevánsak is. A munkanélkülieket ehelyett társadalmilag és kulturálisan kell befogadni, politikai jogokat kell kapniuk, olyan új juttatásokon keresztül, amelyek demokratikus ellenőrzés alá esnek és valóban megfelelnek az igényeiknek. Ezeket a javaslatokat komolyan kell venni, de

⁹⁹ Ld. pl. P. Willis és munkatársai tanulmányát: *The Social Conditions of Young People in Wolverhampton (A fiatalok társadalmi helyzete Wolverhamptonban)* (Wolverhampton City Council, 1985). Bár ennek a tanulmánynak az érvelésével szemben kritikával éltem, ez egy úttörő munka, amely megérdemli, hogy széles körben olvassák és vitázzanak róla, nem utolsósorban azért, mert ez az első eset, hogy egy munkáspárti önkormányzat elég komolyan veszi az ifjúságpolitikát ahhoz, hogy ilyen minőségű és nagyszámú kutatást rendeljen meg.

azt is végig kell gondolnunk, hogy valóban megfelelnek-e annak, ahogyan a munkanélküliséget maguk a munkanélküliek megtapasztalják.

Az említett modellből többek között az következik, hogy a munkanélküliség egészen más tapasztalatot jelent attól függően, hogy erős vagy gyenge tanonckodási és örökségi hálókön keresztül élük meg, nem is említve azt, hogy milyen értelmet nyer a középosztálybeli szakképzés és karrier kódjain keresztül. Nézzük először a munkásosztályt. Világos, hogy erős hálózatokat találunk bizonyos típusú közösségekben (pl. azokban, amelyeket a közös foglalkozás tart össze, vagy a pusztán ipari városokban) és bizonyos típusú családokban (pl. azokban, amelyekben a foglalkozás átörökítése generációról generációra hagyományá vált). Ezekben az esetekben továbbra is úgy tartják, hogy a munkát az egyik generáció biztosítja a másik részére; ádáz harcok várhatók, hogy örökségként őrizzenek meg iparágakat és iparokat, amelyeket gyermekeikre hagyományozhatnak, és erős ellenállás várható a munkahelyek kiárúsítása ellen, amely termelékenységi alkuk következtében vagy a létszámfelesleg kifizetése ellenében jelentkezik. A közösség minden csoportja, a fiatalok és a munkanélküliek is részt fognak venni – sőt már részt is vesznek – ezekben a harcokban. Annak ellenére, hogy az iskolából kimaradók soha nem fognak tanonc-állást vagy bármilyen más állást kapni, egy olyan helyzetben találják magukat, ahol politikailag beletanultak a küzdelem örökségébe. Az erős hálók azonban azt is lehetővé teszik, hogy könnyebben mozogjanak a foglalkozási és a szabadidős módok között, a munkanélküli fiatalok így erős motivációt érezhetnek arra, hogy megtanulják kezelni az új, a szabadidő eltöltéséhez kapcsolódó „társadalmi és életvezetési képességeket” az „öregek” gyámkodása alatt.

Az érettségnek új, ad hoc mutatói jelenhetnek meg, a régi hagyományokból pedig új típusú kulturális tanonckodások alakulnak ki. Hadd említsek egy példát: sok munkanélküli fiatal vándorol el a tengerparti városokba, ahol szállókban laknak és kiegészítő juttatásokat kapnak. Ez annak a hagyományos ifjúsági életszakasznak egy ad hoc, szabadidős variációja, amikor a fiatal tanonc otthonát elhagyva albérletben él, lehetőleg egy másik városban. A tengerparti városokat benépesítő fiatalok megtalálták a módját annak, hogy úgy élvezhessék a szüleiktől való függetlenségüket, hogy az nem függ a jövedelmüktől; keveseknek voltak azonban illúziói ezek funkciójáról. Számukra ez egy átmeneti állapot volt, egy ideiglenes hadicsel, egy eszköz, amelynek segítségével munka nélkül válhattak munkásosztálybeli felnőttekké, nem pedig egy állandó életforma, amely valamiféle utópisztikus örömelvre épült volna.

Ez csak az érem egyik oldala, ez volt a jó hír. A rossz hír az, hogy az erős közösségi hálók erős kollektív tudatot hoznak létre, amelynek középpontjában a generációs folytonosság áll; bármilyen törés, ami ebben a folytonosságban keletkezik, különösen, ha a munkába való átmenetben tapasztalható, a politizálásból való kirekesztettség tapasztalataként jelenik meg. Azok a fiatalok, akik ilyen közösségekben élnek, a normálnál sokkal nagyobb nyomásnak vannak kitéve, hogy tisztességes, fizető állást találjanak maguknak, és az átlagnál sokkal inkább érzik magukat depressziósoknak és értéktelen-

nek, ha ez nem sikerül. A helyzetet tovább súlyosbítja, ha olyan családokban nőnek fel, ahol az élettörténetre vonatkozó üzenetek átadása egyébként is zavaros vagy ellentmondásos. Számukra az én-ideál – ami normális esetben összeköti a személyes aspirációkat az osztály és a közösség aspirációival – ennek megfelelően gyenge lesz; a serdülő a legkisebb elutasítás esetén is visszavonul saját ideális énjéhez, és/vagy a családi vagy kortárs csoport románcához, amelyek mára már csak egyszerű vágyálmok. Sajnálatos módon ez azután ismét lelkiismeret-furdaláshoz vezet, ahogyan az álomvilágot lerombolja a „kollektív tudat” pusztán belső, de semmivel sem kevésbé büntető hangja. A fiatalok ebben a helyzetben a varázslatos személyes megoldások és az önvád között ingadoznak.⁵⁰ Nagyon nehéz rávenni őket, hogy másokkal együtt részt vegyenek azokban a küzdelmekben, amelyeknek a célja saját közösségük tagjainak megváltoztatása vagy helyzetük javítása. Nincs rosszabb annál, ha valaki egy gyenge hálóval rendelkező családban él egy erős hálóval rendelkező közösségben.

Azt állítottam, hogy ahol a közösségi háló gyenge, ott az örökség és a tanonckodás kódjai erősen polarizálódnak, és elszigetelt, de kísérletező ifjúsági kultúrákat, valamint szűk hatókörű/konzervatív szülői kultúrákat hoznak létre. Ha az ifjúsági kultúrák találnak anyagi alapot a rejtett gazdaságban, akkor nyújthatnak egyféle megoldást a blokkolt átmenetek problémájára. A gyenge hálókban ugyanis a munkanélküliség könnyebben kötődik az ifjúsághoz úgy, hogy mindkettőt – ha nem is egyformán elérendő célnak, de – legalábbis állandó és nem ideiglenes állapotnak tekintik: ez a tanonckodás a tanonckodáshoz. Már nincs szükség arra, hogy a fiatal felnőtté váljon, a munka pancseroknak való, az osztály pedig egyszerűen csak egy stílus. Ez a fajta mobil individualizmus azonban – még szélsőséges formájában is –, amely a munkanélküli fiatalok legkevésbé mobilizált csoportjainál most jelenik meg, nagyon sokban különbözik a középosztályok választótól. A diplomás munkanélküli számára a munkanélküliség egy időben elhúzódó ifjúsági moratóriumként is értelmezhető, amely lehetőséget teremt arra, hogy megkeresse valódi énjét, sőt egy kicsi féktelen kalandozásra is lehetőséget kínál. Néhányan továbbra is arra várnak, hogy végül értelmiségi munkát kapjanak. Sokan azonban egyre inkább elutasítják a karrier kódját, ami különösen a munkásosztálybeli háttérrel rendelkező diplomásokra jellemző. Ők a szakképzés és a tanonckodás kódjait, az alternatív ideológiát és a manuális készségeket kombinálják

⁵⁰ Gregory Bateson kettős kötés elmélete [ld. *Steps to an Ecology of Mind (Lépések a tudat ekológiájára felé)* (London, 1987)] szerint vannak olyan családok, ahol az élettörténetre vonatkozó üzenetek paradox rendelkezések („ne vedd figyelembe ezt az üzenetet” típus) formájában jelennek meg. Bateson azonban nem ad magyarázatot arra, hogy ez miért jellemző egyes családokra, és miért nem található meg más családokban. Ennek ellenére világos, hogy az élettörténetre vonatkozó üzeneteknek van egy kimondott és egy kimondatlan alanya, az előző egy attribúció arról, hogy ki vagy mi a gyermek, vagy milyen elvárások fogalmazódnak meg vele szemben, az utóbbit pedig a felnőttek vágya hozta létre. Normális esetben ez a kettő megerősíti egymást, de ahol az átadás hálója normative gyenge, intenzív, bár el nem ismert konfliktus középpontjába kerülhet az, amit a szülők tudattalanul gondolnak arról, hogy mit remélnek a gyermekeiktől, és az, hogy mit mondanak a gyerekeknek arról, hogy mik legyenek.

egy új, kreatív szintézist hozva létre. Ezek az új kézművesek legalább annyira különböznek a hippiktől, mint a régi munkás arisztokráciától. Soraikból azonban új vezetők kerülnek ki, különösen a belvárosi negyedekben, ahol sokan közösségi szervezetekben, szövetkezetekben és a munkanélküli fiatalok számára fenntartott projektekben dolgoznak. Ők erős „globális” hálókat kínálnak a gyenge helyi hálók helyett. E réteg számára tehát a munkanélküliség volt az ugródeszka az alternatív munka világába. Ironikus módon az ambiciózus kevesek számára aztán éppen ez jelentheti a visszatérést az értelmiségi számléltrára.

És végül még egy megjegyzés az ifjúsági munkanélküliség két alapvetően fontos aspektusához: a nemek közötti különbségekhez és az idő problematikájához. Ebből az elemzésből azt a következtetést is le lehetne vonni, hogy a munkásosztálybeli lányok helyzete a fiúk helyzetével éppen ellentétes. Tehát, hogy jobb helyzetben vannak a gyenge hálókból, hiszen ezek több kulturális és egzisztenciális szabadságot adnak számukra, hogy kialakítsák saját érettséget mutató jelölőiket azokon a területeken kívül, amelyekben a sértett férfiúi nárcizmus pusztá díszleteként léteznek. Hiszen a kétkezi munka kultúrájában megjelenő férfi ifjúsági munkanélküliséggel az a probléma, hogy övön aluli ütést mér egyszerre két helyen is. Ezeken a kultúrákon belül a munkanélküliséget túlságosan is egyszerű a férfias jelleg elvesztéseként megtapasztalni – ez az osztály egyik kevésbé nyilvánvaló sérelme. Ezen felül azt, hogy az idősebbek a fiatal fiúkat feminin helyzetbe kényszerítik, túlságosan is hirtelen hozza a tudat felszínére. Az eredmény: a már létező macsó társadalmi gyakorlatok defenzív megerősítése. Az erős hálóval rendelkező közösségekben – ahol a fiatal férfiak munkanélkülisége magas – a territorialitás szabályai és rituáléi újra megjelenítik ezt a reakciót, az utcai erőszak pedig egyre gyakoribbá válhat. Ahol a territorialitás az otthonokba tör be, ott az utcák csendesebbek, de növekszik a férfiak által a nők ellen elkövetett erőszak. Az erős hálóval rendelkező közösségekben élő gyenge hálójú családok esetében mindez robbanásszerű dühkitörést eredményez, ami egy sor önpusztító viselkedéshez vezet. Az ifjúsági juttatások rendszerét ez esetben is úgy kell javítani, hogy érzékenyebben tudjanak reagálni arra a sokféle élettapasztalatra, amelyekkel a munkásosztálybeli közösségekben találkozhatunk.

Az idő kulcsfontosságú tényező a munkanélküliség vizsgálatában, bár erről a társadalomtudósok soha nem vesznek tudomást. Arról van szó, hogy a munkanélküliek az életüket – ha nem is a kávézás idejéhez, de – a munkanélküli segély csekkjeihez igazítják? Az államtól való függőségük miatt a törvényben meghatározott időhöz igazítják óráikat, hasonlóan ahhoz, ahogyan korábban a munkásoknak elvileg a kapitalista termelés ritmusához kellett volna igazítani az életüket? Szerintem nem. Az azonban világos, hogy azoknak a munkanélküli fiataloknak az esetében, akikkel interjúkat készítettem, szoros összefüggés tapasztalható a munkanélküliség és az időérzékelésük között. Ahol a tanonckodás egy zárt kört jelent, ott minden nagyon jelen idejű lesz, és az emberek némi optimizmussal élnek napról napra, anélkül, hogy túlságosan beárnyékolná érzelmeiket az, hogy állandóan ők a létszámförlöttiek. Amikor azonban az

örökség kódja önmagába ütközik, akkor ez krónikus ismétlést eredményez az egész életciklusban, amelynek része a mély fatalizmus érzése. Úgy tűnik, hogy a jelen vég nélkül nyúlik a jövőbe, ami mindig ugyanaz már, mint a múlt. Előfordulhat azonban az is, hogy más típusú időket is mobilizálni lehet, a családi élet, a sportszezonok és -versenyek ciklikus idejét, amelyek más, értelmesebb periodizációs elveket jelölnek ki a munkanélküliség bizonytalan helyzetében – bár olyanokat, amelyek általában megőrzik a nemek között már létező különbségeket. Világos tehát, hogy nagyon változó az, hogy mi számít rövid távú vagy tartós munkanélküliségnek. Ami az egyik hálóban rövid távú, az a másikban tartósnak számít. Ami valaki számára követendő példa, az más számára méreg lehet.

Az ifjúsági munkanélküliség értelmezése egy szélesebb értelmezési keretben, amely figyelembe veszi az életciklus különféle paradigmáit is, nem pusztán elméletileg fontos. Nem lehet megfelelő az ifjúságpolitika, ha nem vesz figyelembe más életkorokat és életszakaszokat, és azt, hogy ezek hogyan változnak. Ennek elmulasztása azt eredményezi, hogy az ifjúságpolitika megerősíti az életkorokkal szembeni előítéletekkel telített domináns ideológiát, és mind a fiatalokat, mind az időseket ide-oda lökdösi a gettósodott juttatási struktúrákban. A jelenlegi helyzet, amikor az állam a 16-19 évesek szakképzésének keretei között intézményesíti az ifjúsági problémát, miközben az ifjúsági kultúrák időben mindkét irányba terjeszkednek – hiszen felgyorsul a gyermekkorból az ifjúsági korba lépés és későbbre tolódik a felnőttkorba lépés –, jó példa arra, hogy vannak olyan problémák, amelyeket tulajdonképpen csak úgy tudunk megoldani, ha az életciklust figyelembe vevő politika a reprodukciós kódok elméletére épít.

Az ifjúsági probléma újragondolásának talán az egyik legfontosabb oka, hogy lehetővé tegye számunkra, hogy ezek között a tágabb keretek között gondolkodjunk. Ez azonban azt is jelenti, hogy fel kell hagynunk azzal a mindent átható ifjúsági felfogással, amely továbbra is jellemző a legtöbb politikára és gyakorlatra, és amelynek intellektuális és biopolitikai premisszáit megpróbáltam végigkövetni ebben a fejezetben.

Fordította: Dudik A. Éva